

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

XI заседание, вторникъ, 7 май 1902 г.

(Отворено въ 3 ч. послѣ пладнѣ подъ прѣседателството на подпрѣседателя г. Д. К. Поповъ.)

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: (Звъни.)
Засѣданието се отваря.

Г-нъ секретарьтъ ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь И. Еневъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: Н. Абаджиевъ, М. Балтовъ, Д. Вълчевъ, Х. Върбенковъ, К. Досевъ, А. Каназирски, Х. Мановъ, С. Митревъ, Г. Пасаровъ, Н. Рашевъ, Д. Тончевъ и М. Хюсейновъ.)

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: Отъ 178 народни прѣдставители отсъствуватъ 12. Понеже има законното число прѣдставители, засѣданието се продължава.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, има да направя слѣдующитѣ съобщения.

Отъ Министерството на Търговията и Земледѣлието е постѣпило едно прѣдложение за приемането на държавна служба по конрипената индустрия турския подданикъ П. Дервишианъ.

Второто прѣдложение е пакъ отъ Министерството на Търговията и Земледѣлието, за приемане на държавна служба французкия подданикъ Изидоръ Боскъ и австро-унгарскитѣ подданици Якубъ Врана и Йозефъ Менулъ.

Пакъ отъ същото Министерство е постѣпила конвенцията, сключена между България и Ромѣния, за риболовството въ дунавскитѣ води.

Тия прѣдложения сега ще се раздадатъ, за да могатъ да се турятъ на дневенъ редъ въ идущето засѣдание.

Постѣпило е и прѣдложение отъ Ловчанскитѣ народни прѣдставители г. г. Я. Забуновъ, М. Василевъ, А. Коновъ и други народни прѣдставители съ единъ проектъ, който да уреди материята по градобитнишата.

Второ едно прѣдложение е постѣпило отъ Куртбунарския народенъ прѣдставителъ г. П. Драгулевъ, за прибавяне къмъ чл. 31 отъ търговския законъ думитѣ: „и то само на официаленъ (български) езикъ“.

Тия прѣдложения ще се съобщятъ на г. г. министритѣ и същеврѣменно ще се турятъ на дневенъ редъ.

Вен. Поповъ: Искамъ думата!

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: Имате думата.

Вен. Поповъ: Азъ има да направя едно питане къмъ г. Министра на Войната; затова моля г. прѣдседатели, ако е възможно, да го покани да присѣдствува.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ мисля, че г. Поповъ може да направи питането си и ако може нѣкой отъ моитѣ колеги да отговори, ще отговори, ако не, щомъ дойде Военниятъ Министъръ, ще му даде отговоръ.

Вен. Поповъ: Моето питане се състои въ слѣдующето. Въ столичнитѣ вѣстници се писа и отъ едно телеграфическо опакване, адресирано до мене отъ Добричкия гражданинъ Андрей Гуневъ, излиза; че на 30 изтеклия мѣсець априлий въ едно отъ кафенетата въ гр. Добричъ е станало едно нападение отъ страна на двама офицери отъ мѣстния гарнизонъ на рѣчения гражданинъ — Андрей Гуневъ, и нападение съ голи пашки. Отъ това нападение Андрей Гуневъ е билъ спасенъ само благодарение на намѣсата на дошлиитѣ наскоро отъ неговото викане граждани. Отъ това нападение нему е била отнета на дѣзната рѣка дланъта, заедно съ

единия палецъ. Вслѣдствие на всичко това Андрей Гуневъ се е оплакалъ по надлежния редъ и е искалъ наказанието на нападателитѣ. Пристигналиятъ воененъ сѣдебенъ слѣдователъ е започналъ прѣдварителното дирене и, види се, като мѣрка ли за обезпечение на доказателствата по дѣлото, или пъкъ като мѣрка за отклонението отъ диренето на рѣченитѣ офицери, той е постановилъ да се държатъ подъ домашенъ арестъ. Обаче, не се е минало много отъ това постановление на сѣдебния слѣдователъ, послѣдовало е едно телеграфическо разпореждане отъ гр. София, подписано отъ полковникъ Саллабашева, въ което се казвало, че трѣбва веднага да се освободятъ, и тѣ били освободени. Питамъ сега азъ: вѣрно ли е, че рѣчениятъ полковникъ г. Саллабашевъ телеграфически е освободилъ казанитѣ офицери, привлѣчени като обвиняеми отъ сѣдебния слѣдователъ, помимо знанието на сѣдебния слѣдователъ, и ако това е вѣрно, въ качеството на какво длъжностно лице по военното вѣдомство той е дѣйствувалъ? Въ случай че е дѣйствувалъ като началникъ на частта, като военно началство, то изпитвани ли сѣ прѣдписанията на чл. 355 отъ военно-сѣдебния законъ?

Това е моето питане.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-да! На зададения отъ г. Венедикта Поповъ въпросъ азъ не съмъ въ положение да дамъ надлежния отговоръ. Знамъ, че имаше такава случка; прѣдполагамъ, че ѝ е даденъ ходъ, но за нѣкакъва намѣса на полковникъ Саллабашева нищо не ми е извѣстно. Затова ще моля г. запитвача да почака идването на г. Военния Министъръ, за да му се отговори на този въпросъ съ всичката точностъ.

Н. Мушановъ: Азъ бихъ желалъ да зная, дали г. Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи ще ми отговори днесъ на онова питане, което му отпратихъ вчера; защото по правилника срокътъ отъ 24 часа вече изтича.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Сега г. Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи отсъствува, но ако искаме да бъдемъ много формалисти, ще Ви кажа, че още нѣма отъ питането 24 часа. Независимо отъ това, по въпроса, който Васъ интересува, ще Ви кажа слѣдующето: този въпросъ е взетъ въ внимание отъ моя колега и, ако не днесъ, утрѣ или другъ денъ ще изтѣзе една нова такса, която, вѣрвамъ, да даде удовлетворение на всички. Въ това положение се намира въпросътъ. Днесъ е дѣйствително денътъ, въ който трѣбваше да влѣзе въ сила новата такса; но подиръ единъ-два дена искането на г. Мушанова ще бѣде удовлетворено, защото дотогава нова такса, намалена, ще бѣде изработена и публикувана.

П. Пешевъ: Ще моля уважаемия г. Министъръ-Прѣседателъ, ако обича, да разясни на Народното

Събрание, какво стана съ въпроса за захарната фабрика.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: За голѣмо съжаление, въпросътъ е много злѣ поставенъ. Отъ наша страна въ бюджета ще се прѣдвиди една премия, каквато се е давала и други години, и ние ще молимъ Народното Събрание да одобри тази премия. За голѣмо съжаление, съ гласуването на тази премия, въпросътъ нѣма да бѣде изчерпанъ, тъй като, споредъ едно заявление на стопанитѣ на фабриката, тѣ се намиратъ въ невъзможностъ да продължаватъ фабриката, даже ако имъ се даде премията, която миналата година бѣ прѣдвидена. Вие виждате, че въпросътъ е земакъ много сериозно направление, и въ това положение, въ което той се намира, ние сами не разполагаме съ сръдства да можемъ да осигуримъ работенето въ фабриката. Засега водимъ прѣговори, а като се свършатъ тия прѣговори, ще ви съобщимъ резултата.

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: Пристъпваме къмъ дневния редъ — продължение разискванията по отговора на тронното слово.

Г-нъ Кжрджиевъ има думата.

Г. Кжрджиевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Прѣдупрѣждавамъ ви, че ще бѣда кратъкъ, по причини: първо, че не желая да отнемамъ скъпото врѣме на народното прѣдставителство, второ, че нѣмамъ физическа възможностъ да говоря дълго и, трето, че обичамъ да отбѣгвамъ риторически фрази и желая да говоря за работитѣ тъкмо тъй, както си сж.

Говоримъ отъ нѣколко дни върху отговора, който трѣбва да дадемъ на тронното слово. Тѣзи дебати се правятъ, както знаете, съ цѣль да се хвърли погледъ върху дѣятелността на министерството до датата, до която се е отворило Народното Събрание; да се види, какво си е начертало то заналрѣдъ да работи и, най-послѣ, г. г. народнитѣ прѣдставители да дадатъ своето мнѣние, споредъ своитѣ политически възгледи, за мѣрките и дѣлата, които трѣбва да се прѣпоръчатъ на Правителството за по-нататъшната му дѣятелностъ по управлението.

Трѣбва да кажа най-напрѣдъ, че министерството, което сега е на властъ, е дошло по единъ напълно конституционенъ редъ. Неговото дохождане на властъ се посочи изъ сръдата на самото народно прѣдставителство. Извѣстно е на всички, че въ по-прѣдшното, XI-то Народно Събрание, по-голѣмата частъ отъ народното прѣдставителство съставляваше прогресивно-либералната партия. Туй мнозинство на прогресиститѣ въ миналото Народно Събрание показва, че страната има довѣрие къмъ тази партия. Туй състояние посочи и на Княза, отдѣ именно той трѣбва да земе хората, които трѣбва да постави на чело на властѣта, и Князътъ постъпи твърдѣ конституционно, твърдѣ разумно. Това е едно отъ неговитѣ държавни качества. И другъ

пътът той се е водил по настроението, което е владело въ страната: когато накупът въ въздуха и атмосферата на България бѣше напоена отъ вражда противъ управлението на Стамболова, Той дойде и отговори на туй общо желание на народа, като даде оставката на покойния Стамболовъ и повика на власт г. Стоилова. Тогава всички се бѣха срукунали около Стоилова, отъ всички партии: прогресисти, или старитѣ либерали, радослависти и други и се състави народната партия. Тази народна партия властвуваша нѣколко врѣме и дотогава, докато се държеше о правилата, въ които трѣбва да се води едно държавно управление, дотогава тя имаше симпатитѣ и на прогресиститѣ, и на радославиститѣ, и на всички. Най-послѣ, по причина на нѣкои грѣшки, въ които влетѣ народняшкото правителство, то бѣше принудено да падне. И тогава, когато ставаха демонстрацитѣ, когато въ атмосферата вѣеше този духъ, да падне това правителство, Князътъ така също взе въ внимание туй направление, този духъ, и удовлетвори народното желание, като даде оставката и на Стоиловото министерство. Та искамъ да кажа, че Князътъ се ръководи твърдѣ хубаво и твърдѣ голѣмо внимание дава на теченията, които се образуватъ у насъ, на теченията, които господствуватъ, и ги удовлетворява, както прилича на единъ конституционенъ господарь. И въ случая именно той направи също така. И дѣйствително, откакъ се разтури XI-то Народно Сѣбрание и се направиха нови избори, оказа се, че дѣйствително, въпрѣки непопулярното нѣщо, което имаше министерството, именно дѣто искаше да направи заемъ съ монополъ, въпрѣки това, казвамъ, страната се произнесе почти цѣла, при всичкото това непопулярно нѣщо, което говорѣше противъ правителството, произнесе се съ голѣмо болшинство въ полза на сегашното правителство. Значи, и самитѣ избори доказаха, че Князътъ правилно е избралъ хората, на които трѣбва да се повѣри управлението на страната. Та ще кажа, че явяването на власт на сегашното министерство е напълно конституционно, и че господарьт на страната е постигналъ свършено правилно.

Сега дохождамъ да оцѣня досегашната дѣятелност на туй министерство и да изкажа по-нататѣкъ мнѣнието си върху туй, което трѣбва то да прави по-нататѣкъ.

Въ отговора на тронното слово никѣдѣ министерството не посочва на свободата, която то е дало за изборитѣ. Между това, комисията, или членоветѣ на комисията намѣриха за добръ да турятъ такава едно прѣдложение въ отговора на тронното слово. И това се направи съ тази цѣль, г-да народни прѣдставители, и бихъ го прѣпорѣчалъ винаги да се прави. Отъ нѣколко години насамъ свободата въ страната при изборитѣ не е била винаги обезпечена. Имало е свобода достатъчна, но имало е свобода само, ако обичашъ да отидешъ да гласоподавашъ, като минешъ прѣзъ редъ щикове, артилерия, шайкаджии и пр., и ако сполучишъ да

минешъ, ще имашъ свобода. Обаче, такава свобода се даваше само на ограничено число хора, но не на онѣзи, които не смѣяха да минатъ прѣзъ щик-градата на щиковетѣ, артилерията, шайкитѣ, куршумитѣ, сопитѣ и пр. Понеже отъ много години насамъ изборитѣ ставаха при такава много отрицателна свобода, нужно е вече да се отбѣлъзва въ отговора на тронното слово и за свободата на изборитѣ. (Гласове отъ лѣвицата: Брей!) Нужно е да се прави тази забѣлѣжка, и толкова повече сега трѣбва да се направи тя. Защото свобода имаше и въ прѣдидишнитѣ избори, но тя бѣше зарѣчана свобода, а сегашната свобода излѣзе отъ самото желание на министерството, което изхожда отъ една свободолюбива партия. Трѣбва да направимъ всѣки пакъ занаяпрѣдъ да се поменува въ отговора на тронното слово за свободата, която е съществувала или не съществува при изборитѣ, за да се внушава на всѣко едно правителство, което дохожда, — да зима мѣрки, за да обезпечи свободата на изборитѣ, защото ще знае, че въ Народното Сѣбрание ще се критикува това поведение на правителството, дали е дало свобода на изборитѣ или не. Заради туй, тѣзи господа, които казаха, че не искатъ да подпишатъ отговора на тронното слово, защото въ него било казано, че редѣтъ и тишината при изборитѣ „свидѣтелствуватъ не само за възможаването на българския народъ въ политическо отношение, но и за свободата, при която тѣ сж станали“ — такова нежелание да подпишатъ отговора на тронното слово, защото имало тази фраза, ми се вижда едно нѣщо, което не би говорило въ тѣхна полза — а по-нататѣкъ, защото и други пакѣ биха поискали да се спомене за туй. Трѣбва да се помни едно нѣщо, именно, че въ политическия и общественъ животъ има талози, има вълни, които отиватъ напредъ и послѣ се връщатъ назадъ и задавятъ всичко. Сега сме, когато вълната е отишла напредъ, и не е чудно, че тази вълна може до нѣкога и да се повърне. Ние сега папириме да се спомене за свободата на изборитѣ, за да имаме право и по-нататѣкъ да искаме да се турга подобенъ пасажъ въ отговора на тронното слово; то е една гаранция, че народното прѣдставителство винаги ще държи смѣтка за свободата, която се дава или не дава при извършването на изборитѣ.

По-нататѣкъ въ тронното слово е казано, и ние въ отговора си ще утвърдимъ, ще признаемъ, че министерството въ дѣятелността си досега е направило, при всичко че кратко врѣме е седѣло, много и важни работи. Освѣнъ дѣто е дало свобода на изборитѣ, което е твърдѣ важно нѣщо и което стои въ началото, въ чл. 1, на програмата на прогресивно-либералната партия, освѣнъ туй, казвамъ, министерството въ тази четиремѣсечна дѣятелност е направило редъ дѣла, които наистина краснорѣчиво говорятъ въ негова полза. Относително нашитѣ международни отношения, то е направило много и важни дѣла, съ това, че отношенията ни съ Сърбия, Ромѣния и Турция сж днесъ-заднесъ, може да се

каже, изрядни въ дипломатическо отношение. И ние дължимъ това нѣщо на сегашното министерство. Защото вие знаете, че въ Бѣлградъ и Букурещъ за наши дипломатически агенти сѣдатъ държавни мъже, които съчувствуватъ на едно приятелство, на единъ сговоръ съ тѣзи съседни държави. Така щото, въ международно отношение нашето министерство е направило много. Но има още едно нѣщо, което краснорѣчиво говори за неговата много мъдра дѣятелностъ въ дипломатическо отношение. Нашиятъ връзки съ Русия, връзки на освободени къмъ освободители, сж закчени. Срѣщата, която е ималъ нашиятъ уважаемъ Министъръ-Прѣдседателъ въ Петербургъ, доказва това. Тѣй щото, въ политиката си министерството по международнитъ ни отношения дѣйствително е имало голѣмъ активъ. Народното прѣдставителство не може да не признае това и, като го признае, не може да не подпише отговора на тронното слово.

По-нататкъ, въ финансово отношение, знаете всички, макаръ отъ надлежното министерство да не е формално съобщено, че е сключенъ договоръ за заемъ при условия твърдѣ сгодни. Когато днесъ въ Сърбия се сключва при твърдѣ отрицателни условия договоръ за заемъ, у насъ, ако не е сключенъ, се договорва поне единъ заемъ при твърдѣ сгодни условия. Това е тѣй сжщо една сполука на сегашното министерство. Условията сж познати отъ това, което е писала пресата, и не е било опровергано, а всѣки часъ се потвърждава. Тѣй щото, досега министерството е показало дѣла въ политическо отношение, като е дало пълна свобода на изборитѣ; дѣла, като е успѣло въ дипломатическо отношение да тури нашата държава въ най-изрядни отношения съ всички държави. Въ финансово отношение е направило постъпки, които ще турятъ страната въ едно много добро материално положение.

Отрѣче се свободата на изборитѣ отъ нѣкои отъ господа ораторитѣ, като се каза, че тукъ-тамъ се явили притѣснения въ видъ на шайки или морално влияние. Азъ се повръщамъ на този въпросъ. И да сж станали нѣкакви притѣснения, и то отъ долу, тия притѣснения не сж нищо освѣтъ — азъ ще направя едно сравнение — послѣдна свѣткавица слѣдъ една буря. Ние редъ години сме имали избори твърдѣ лоши, твърдѣ бурни, дѣто и шайки, и натискъ и отгорѣ и отдолу сж върлували въ всичкитѣ четири направления. Отъ тази буря, която е минала, сж останали послѣднитѣ свѣтковици; слѣдъ туй вече ще настане хубаво врѣме, и ще настане. Така щото, такива работи ако сж станали, казвамъ, тѣ не доказватъ нищо, освѣтъ туй, което изрѣкохъ. А пъкъ за моралното влияние, което сж могли да употребятъ министритѣ въ своитѣ обиколки, всички отрѣкоха, че това е възможно. Но ако има нѣкаждѣ висши административни чиновници назначени, за да може да упражняватъ морално влияние, въ дѣйствителностъ такова нѣщо не се указа. Въ Стара-Загора, дѣто окръженъ управителъ е привърженикъ на прогресивно-

либералната партия, г. Ячо Бръшлиновъ, тамъ ние видѣхме, че не излѣзоха никакъ прѣдставители отъ срѣдата на болшинството, а излѣзоха не само въ Стара-Загора, което знаете, но още и въ Казанлъкъ и другадѣ народни прѣдставители отъ опозицията. Значи, какъ е тукъ моралното влияние, което се било упражнявало? Така сжщо въ Варна, и тамъ ако имаше морално влияние, щѣха да излѣзатъ приятелитѣ на прогресивно-либералната партия, на правителството, а между това ние виждаме, че излѣзоха двама господа твърдѣ уважаеми, но не принадлежащи на прогресивно-либералната партия. За да оборя туй, което се намекна, азъ бихъ ви далъ още примѣри, но не искамъ, защото фактитѣ сж явни, очевидни, познати на всички васъ. Та, дѣто ще се каже, морално влияние никакъ не се е упражнявало. Разбира се, че г. Станчевъ и г. Бръшлиновъ, като приятели и привърженици на правителството, не сж могли да не искажатъ своето съчувствие за кандидатитѣ на прогресивно-либералната партия, но това имъ съчувствие не е повлияло на свободата на изборитѣ. Това относително изборитѣ.

Занапрѣдъ какъ ще управлява министерството, уважаемиятъ Министъръ-Прѣдседателъ го каза. Той ще управлява съгласно съ началата, писани въ програмата на прогресивно-либералната партия. Натѣкнаха му уважаеми нѣкои господа, защо той да спомене, че щѣлъ да се води по извѣстна програма. Намѣсто да му натѣкватъ, трѣбва да му благодарятъ, защото, да се стѣпва на властъ и да се управлява безъ програма, това води къмъ опортюнизъмъ. (П. Каравеловъ: Азъ не натѣквахъ, че е говорилъ за програма, а защото ни праща да четемъ програми по вѣстниците. Срамно, че се е писала нѣкога такава глупава програма.) Това би значило да захванемъ отъ крайна свобода и да свършимъ съ крайна тирания, да започнемъ съ економию и да свършимъ съ разсишничество. Слѣдователно, нужно е да се работи по програмата. А това е единъ ангажментъ на правителството къмъ държавата, къмъ своитѣ съмишленици и къмъ всички граждани, който ангажментъ трѣбва да има всѣки, който дохожда на властъ. Това трѣбва да иматъ всички партии. Даже и демократическата партия си е начѣртала програма. Едно нѣщо може да се случи: правителството може да не изпълни програмата и тогазъ ще се оскандали. И дѣйствително, ние видѣхме партии, които се оскандалиха, че не се придържаха о програмата си. Това е възможно. Това е първичка у насъ да излѣзе едно министерство и шефътъ на това министерство да прогласи, че ще се води по една програма. Това показва, че ще имаме едно министерство добросъвѣстно, и напълно добросъвѣстно. За туй ни гарантира освѣтъ г. Министъръ-Прѣдседателътъ съ неговитѣ другари, но ни гарантиратъ и самитѣ господа, които принадлежатъ на болшинството, защото сж хора уважаеми, почтени и съ нищо неопитнени. Тази програма, която се прогласи високо

отъ министерската маса, съдържа такива работи, отъ които излиза наявѣ едно, че нашитѣ приятели г. г. социалиститѣ не сж възприели нищо друго, освѣнъ нашата програма, и не сж се избрали за нищо друго, освѣнъ на началата, писани въ нашата програма. (Отъ крайната лѣвица: О-хо о о — Г. Кирковъ: Нашата програма е по-напрѣжна отъ вашата! — Д. Благоевъ: Кой ви писа тѣзи начала, г-нѣ Кърджиевъ?) Защото това, което уважаемиятъ г. Благоевъ изказа, началата, които той разви, ние ги имаме въ програмата на прогресивно-либералната партия. И благодарение на това, че тѣ изповѣдватъ тѣзи начала, ние виждаме, че сж дошли тукъ 7 души социалисти. Ако не бѣха проповѣдвали тѣзи начала, нѣмаше да дойде нито единъ, защото истинскитѣ начала на социалиститѣ не сж тѣзи; тѣзи начала сж демократически, радикални, ако щете. (Д. Благоевъ: Значи, вие сте социалистѣ.) Но тѣ не сж на социалиститѣ; тѣ се явиха тукъ, въ Народното Събрание, като прогресивно-либерали и нищо повече. (Отъ крайната лѣвица: О-хо о о! — Н. Габровски: Утѣшавайте се съ това, г-нѣ Кърджиевъ!) А за да видите, че г. г. социалиститѣ не сж нищо друго освѣнъ приятели на началата на прогресивно-либералната партия, доказателство е туй, че началата на прогресивно-либералната партия обематъ свободата на изборитѣ, прѣдставляване на меншеството, пропорционалното прѣдставляване на народа — нѣща, които изповѣдватъ г. г. социалиститѣ и които не сж никакъ социалистически — и пълна административна независимостъ на общинитѣ и окръжията. Вчера г. Благоевъ казваше, че общинитѣ и окръжията трѣбва да се оставатъ сами за себе да се грижатъ, да иматъ и полиция и всички учрѣждения и тѣ сами да управляватъ своитѣ стопанства. Това ние го имаме — „пълна административна независимостъ на общинитѣ и окръжията, като се прѣдостави на държавата само финансови контролъ“. По-нататкъ — намаление на окръжитѣ. Това нѣщо се направи. Обезпечение положението и редовното изплащане заплатитѣ на народнитѣ учители. Равномѣрното разхвърляне на поземелния данъкъ, до въвеждането на особенъ налогъ, който да легне върху доходитѣ отъ непокрититѣ имоти. Това е прогресивно-подходящиятъ налогъ, който проповѣдватъ г. г. социалиститѣ. Послѣ економии въ военни и въ другитѣ бюджети. Всички тия сж начала проведени въ нашата програма. (Е. Начевъ: Ще се приложатъ „наесенъ.“) Г-нѣ Министъръ-Прѣседателътъ вчера заяви, че всичко това не може да стане въ единъ залъ — за туй се иска врѣме. (Д-ръ Н. Генадиевъ: 100—200 години!) И г. г. социалиститѣ, разбира се, ще иматъ търпѣнието да чакатъ. Послѣ: организация на еспафитѣ възъ основа на принудителното сдружаване. Запазване на тѣй нареченитѣ сѣмейни имоти. Разпространението на Райфазановитѣ каси и въобще пропагандиране идеята за взаимноспомогателнитѣ дружества. Повдигане земеделѣието върху основата

на земеделѣческитѣ синдикати. Тарифна политика, имѣюща за цѣль развитието на мѣстнитѣ производителни сили. Намаление ефективна на постоянната войска, за да се тури въ хармония съ податнитѣ сили на страната. (Гласове: Ха!) Това стига за да покаже, че вие не проповѣдвате други начала, освѣнъ тия, които ние имаме. И благодарение на това, ние ви виждаме 7 души тукъ. Ако бѣхте пропагандирали тѣзи социалистически начала, които азъ знамъ, именно да нѣма никаква собственостъ, това, което е комунизъмъ или колективизъмъ, азъ знамъ, че нито единъ отъ васъ нѣмаше да дойде тукъ. Ако бѣхте проповѣдвали свободната любовъ, нито единъ отъ васъ нѣмаше да дойде тукъ. Ако бѣхте проповѣдвали махването на всѣкаква религия, пакъ нито единъ отъ васъ нѣмаше да дойде. Вие дойдохте тукъ, защото не носѣхте нищо социалистическо — вие носѣхте това, което стои въ програмата на прогресивно-либералната партия. (Д-ръ Н. Генадиевъ: Да ги приеме Дѣдо Цанковъ въ лоното на партията!) Дѣдо Цанковъ, доколкото разбирамъ, се възмущава не отъ тѣзи начала на социалиститѣ, тождествени съ нашитѣ, а отъ онѣзи, които споменахъ на края.

Тукъ ще се поотклоня малко, за да се спра на единъ въпросъ, който интересува всички — на въпроса за народното образование. Понеже сж се явили много хора и съ образование и безъ образование, които винаги хлопатъ на кашитѣ за да имъ се дадатъ служби, у насъ всички, които сж сѣдали да управляватъ държавата, сж викали „аманъ“ отъ тѣзи хора претенденти на служби, които се мислитъ, че сж учени хора. Въ сжщностъ, има една статистика и ти показва, че отъ тѣзи, които занимаватъ днесъ разнитѣ мѣста по управлението, твърдѣ малцина има съ срдѣно образование, още по-малко съ висше, а почти че нѣма никакъ хора съ крѣпко завършено образование, а повечето сж хора прости. Тѣй щото, за хора въ държавното управление у насъ още се чувствува истински недостатъкъ отъ образовани хора. Ние имаме пужда, ние сме длъжни да даваме образование широко и пълно само за единствената нужда да навакса на държавата достатъчно хора, които да водятъ управлението. Ние нѣмаше и досега хора достойни да занимаватъ мѣстата — (Д-ръ Н. Генадиевъ: За народни прѣдставители, напр.) даже и за народни прѣдставители — да занимаватъ мѣстата въ управлението. Тѣй че, не е добръ да се натѣква на това, че имали сме много училища и че тѣ давали ученъ пролетариатъ.

Г-да народни прѣдставители! Всички вие знаете, че въ Франция сж признали аксиомата, какво германското оръжие не побѣди, а побѣди германската школа, прѣзъ войната 1870 г. — образованието на Германия побѣди Франция. Това е казано високо и прѣвисоко. Второ. Всички вие знаете, че днесъ Англия се уплаши отъ конкуренцията, която ѝ прави Германия въ индустрията. Значи, Германия угрожава да побѣди и Англия въ индустриално

отношение. На какво се дължи това прѣимущество? На нищо друго, освѣнъ на образованието. Това хубаво трѣбва да се запомни и да се не враждува противъ училищата. Всѣко училище е единъ свѣтилникъ запаленъ; и едно училище затворено е една свѣщъ по-малко въ народа. Ние отъ училището сме видѣли само добро. Благодарение на образованието и на просвѣщението, ние сме могли да дойдемъ до съзнание и единъ денъ нашитѣ бащи или братя да излагатъ себе си подъ куршумитѣ и бесилкитѣ, за да извоюватъ свободата. Ако нѣмаше туй съзнание, ние нѣмаше да имаме досега и свобода. Тѣй щото, да не бждемъ съвсѣмъ противъ образованието, но, напротивъ, колкото е възможно повече образование да даваме. Нашитѣ народъ, когато е отварялъ училищата по-прѣди, не е било за да приготви хора за служби. Мнозина тогавашни хора — има отъ тѣхъ и тукъ — сж учили по 3—4 класа, безъ да очакватъ за служби, а всѣки, който е свѣршвалъ училището, захващалъ е бащината си работа и полека-лека ставаха търговци, които поддържаха и литература, и черковенъ въпросъ, и възстания и пр. и пр. На образованието се дължи това. Зарадъ туй, единъ грѣхъ ще направимъ, ако бихме посѣгнали да угасимъ тѣзи свѣтила. За образованието трѣбва да се правятъ жертви, отъ които ние печелимъ — не мога да опрѣдѣля — но десеторно и стократно.

Каза се, между другото, въ рѣчитѣ на г. г. ораторитѣ, че трѣбвало едно министерство да дойде на властъ съ помощта на една партия, но не трѣбвало да управлява партизански. На туй нѣщо азъ ще си позволя да мисля малко по-инакъ. Ако едно министерство иска да има въ Народното Собрание едно болшинство за себе си, което да му помага при неговитѣ мѣроприятия, азъ мисля, че законно би било да има органи, които ще му подпомагатъ въ изпълнение на неговитѣ начала при управлението. Въ всѣка конституционна държава висшитѣ управници, които дохождатъ около министритѣ, дохождатъ заедно съ министритѣ; а у насъ се научили едни и сжитѣ господиновци да се кланятъ, да си прививатъ грѣбнака на всѣки новъ министъръ и не правятъ нищо, освѣнъ да компрометиратъ министритѣ, а даже нѣкои сж излагали и до убийство нѣкои отъ министритѣ — това е фактъ. Та не съмъ никакъ противъ партийното управление; дойде ли едно министерство на властъ, трѣбва да измѣни висшитѣ органи на властта, защото, ако нѣма свои хора въ министерствата, ще бждатъ или противници, или несъгласни съ убѣжденията на лицата, които стоятъ на чело на управлението, и ще прѣчатъ на прокарването на идеитѣ имъ въ държавното управление. Та, ще кажа, главнитѣ чиновници трѣбва да бждатъ непрѣмѣнно хора на партията, които съчувствуватъ на началата на г. г. министритѣ. Туй нѣщо се практикува навсѣкѣдъ и трѣбва да се практикува и у насъ, инакъ, ако това не се пази, не докарва къмъ друго, освѣнъ къмъ компрометиране на ми-

нистерството. Ние знаемъ, че както Стамболовъ, така и Радославовъ, така и други, сж казали, че падатъ и се опозориватъ не отъ друго, а отъ своитѣ чиновници и приятели. Тѣй че, бихъ прѣпорѣчалъ на почитаемото министерство, да се обиколя отъ хора, които да съчувствуватъ на неговитѣ идеи, които сж тѣй хубави, за да му подпомогнатъ да се осмислятъ тѣзи хубави начала. (Д-ръ П. Гудевъ: Като паднатъ, други пъкъ ще дойдатъ! — Е. Начевъ: Г-нъ Кърджиевъ, ще позволите ли единъ въпросъ?) За да свърша по-скоро, азъ бихъ молилъ, ако обичате, по-послѣ да възрадите.

На финансовата криза, мисля, ще се тури край, като се сключи новиятъ заемъ, който ще бжде безъ монополъ, както това хубаво се знае. Насъ, г-да прѣдставители, когато избраха и ни пратиха въ болшинство, казаха ни: ние ви избираме и пращаме, като знаемъ че ще правите заемъ; тѣ знаеха кои сж пактищата, които докараха страната до това положение, за да се прибѣгне до заемъ; ние ги освѣтлехме, че заемъ ще направимъ, даже и заемъ съ монополъ, ако има нужда. Та, когато ни пратиха, казаха ни: вие най-послѣ сключете заемъ, но мислѣте едно нѣщо, да не стане нужда слѣдъ нѣколко години да дойдете и да ни кажете — искаме да сключимъ пакъ заемъ. Това ни се е прѣпорѣчало отъ всѣчки, слѣдователно, би трѣбвало да се има прѣдъ видъ, че кога ще се уреждатъ държавнитѣ финанси, да се прави тѣй, щото да се не докара положението до това, че слѣдъ нѣколко години да прибѣгваме къмъ новъ заемъ, та по този начинъ не само държавата да обрѣмняваме, но и цѣлата интелигенция да излагаме прѣдъ народа за некадърна, недостойна и да настѣпи, може би, нова реакция въ тая смисълъ. За да не стане такава нужда отъ нови заеми, нужно е да се направятъ економии такива, каквито каза г. Благоевъ, и които лежатъ въ програмата и на нашата партия — економии въ чиновническия персоналъ. Не казвамъ да се намали заплатата: намалението на заплатата не води къмъ нѣщо друго, освѣнъ къмъ развала, къмъ корупция, както казватъ; тогава ще изкараме чиновници фалшификатори, чиновници рушфетчи, както и е почнало тукъ-тамъ да се проявява, благодарение на туй, че се намалили заплатитѣ; не да се намалятъ заплатитѣ — даже до известна степенъ да се увеличатъ — защото ще имаме и гаранция, че у насъ отъ сѣдниците ще имаме правда, отъ финансовитѣ чиновници и управници сжщо правда, а не рушфети, не глобявания, не злоупотрѣбления. Дѣто ще се каже, трѣбва не да се намалятъ заплатитѣ на чиновницитѣ, по нѣкакъвъ начинъ, а даже до известна степенъ да се увеличатъ; но трѣбва да се направи друго — ако е възможно, да се намали числото на чиновницитѣ, защото има чиновници, които нищо не вършатъ, или безъ каквито би могло да се мине въ една държава. Припомнямъ си, че въ турско врѣме, въ Варна,

дѣто се помѣщава окръжното управление, тамъ се помѣщаваше и сѣдилище, и финансови власти, и всевъзможнитѣ власти въ единъ мюнесарифликъ. Прѣдставѣте си, че това е било управление на цѣла губерния! Сега въ Варна, освѣнъ туй здание, има нѣколко здания, дѣто се помѣщаватъ правителствени тѣ учрѣждения, отдѣлно здание за окръженъ сѣвѣтъ, за окръжно сѣдилище. Оттукъ излиза, че има една бюрократия доста усиlena и добръ би било да се понамали, да нѣма старши писаръ, младши писаръ, старши помощникъ на младши писаръ и пр., нѣща, отъ които нѣма никаква полза. Азъ разбирамъ и това, което почитаемиятъ г. Министъръ-Президентъ наведе, че отъ туй много голѣмо налѣгане за служби се явява нуждата да се отворятъ такива. Но азъ бихъ билъ по-радикаленъ, азъ бихъ затворилъ капията; отъ вѣнъ ще хлопатъ, ще хлопатъ и, като видятъ, че и слѣдъ хлопане не имъ се отваря, ще си отидатъ да се зловятъ за работа, за ралото, или съ нѣкой занаятъ. Макаръ да нѣмаме заведения, дѣто да могатъ да намѣрятъ интеллигентнитѣ хора работа, но понеже сж интеллигентни, като останатъ безъ работа, като се затвори капията за службитѣ, ще могатъ да намѣрятъ. И дѣйствително, сега се отварятъ такива работи: вѣдене пчели, гледане буби и занимание съ други дребни полезни индустрии. Та бихъ наблѣгналъ на това, — да се направи, ако е възможно, нѣкое намаление на числото на службитѣ, когато ще се разгледа бюджетътъ. Но за това, може би, изново ще говоря.

Бихъ наблѣгналъ и на друго, което фигурира въ програмата на прогресивно-либералната партия: да се намали числото на постоянната войска. Тѣзи, които напиратъ на многобройността ѝ, казватъ, че съ нея имали сме да плашимъ. Но ония, които има да плашимъ, хубаво знаятъ, че съ 40.000 души постоянна войска нѣма да ги побѣдимъ, а — съ 300.000 добръ въоружени, добръ облѣчени, добръ нахранени войници. Тѣй че, съ постоянна войска 40.000 души не можемъ да плашимъ никого, а съ друго ще плашимъ: съ нашата готовност и боева сила, която се състои въ цѣлия народъ. Нужно е да се направи едно намаление въ числото на постоянната войска и по таквъ начинъ ще спестимъ нѣколко милиона, които ще отиватъ за гледане и храна на войската, кога се опълчи, и които може да употребимъ за да набавимъ дрехи и припаси за случай на война, когато цѣлиятъ народъ стане; и, второ, бихме дали на работната маса 20.000 души или 40.000 работни рѣцѣ. Тѣзи нѣща ако биха се направили, биха се прѣмахнали финансовитѣ затруднения и нашата страна може да се постави въ по-правилентъ вървежъ, въ едно относително много добро състояние. Войска защо ни трѣбва, прѣди всичко? Непрѣмѣнно ли трѣбва да се боримъ? Ние не можемъ да пратимъ нашата войска въ Китай; намъ ако трѣбва войска, то е да защитаваме себе си отъ сѣсѣдитѣ. Но непрѣмѣнно ли съ сѣсѣдитѣ трѣбва да бждемъ въ такова поло-

жение, щото да дохожда врѣме да се защитаваме срѣщу тѣхъ? Азъ ще дойда на темата, която разви г. Благоевъ. Тя е една тема, единъ идеалъ, който се проповѣдва у насъ отъ прѣди 30—40 години — отъ врѣмето на Любена Каравеловъ; то е балканската политическа конфедерация. Западнитѣ държави, особено Австрия и Германия, сж навикнали да считатъ не само нашата страна, но и Сърбия, и Румъния, и Гърция като тѣхни колонии. Всичкитѣ марди, каквито ги иматъ, като джамчета, стѣкълца, дрѣнкалца, сж навикнали да ги носятъ, тукъ, да взиматъ нашитѣ богатства и да ги изнасятъ. Статистиката много хубаво показва какво се внася и какво се изнася. Това е много унизително положение — да ни третиратъ като диво племе и да ни считатъ като една колония тѣхна, за да докарватъ тѣхнитѣ марди. Желателно е да се прѣдставимъ на другитѣ, че ние не сме колонии въ нѣкой си, ами че сами можемъ да имаме своя култура, своя образованост, индустрия и пр. Та, нужно е, помежду си, сѣсѣдски, да се съгласимъ. Нищо нѣма какво да ни дѣли. Сърбия съ България сж живѣли отъ много години заедно и сж се борили едни за други: българитѣ сж се борили за сръбската свобода, па и сърбитѣ сж се борили за нашата свобода, а така сжщо и румънитѣ за българитѣ и българитѣ за румънитѣ и т. н. Тия народи сж свързани исторически, иматъ помежду си свързани симпатии отъ миналото; тѣй щото, сжществена причина за неговоръ, за вражда между тия народности нѣма. И, ако биха се явили такива, тѣ не сж освѣнъ изкуствени, прѣскани отъ страни, които иматъ интересъ да ни държатъ въ едно положение на раздоръ. Ако виникнемъ въ сжжността на нашитѣ разприави, ще видимъ, че въ сжжността нѣма нищо, че тия скарвания биватъ за магарешката сѣнка и се пуцатъ нарочно отъ страни, като ни мислятъ — извинѣте, че ще употребя такава дума — за хапловци. И наистина, често пакти се явяваме такива. Ако бѣхме поразбрани, не такива хапловци или тонковци, тогава не щѣхме да се назимъ едни отъ други, а щѣхме да отворимъ още повече границитѣ за взаимна защита противъ нахлуването на западнитѣ индустриални прѣдмети и щѣхме да се обезпечимъ.

Та ще заключа, г-да народни прѣдставители, съ това, че, ако бихме се водили по тия начала исторически, финансови и политически-международни, ние, истина, можемъ да дочакаме въ скоро врѣме едно положение, дѣто народътъ да благоденствува.

Т. Влайковъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Азъ взехъ думата по поводъ отговора на тронното слово да изкажа нѣколко мисли само по единъ въпросъ, въпросъ, който е свързанъ съ онова, съ което свърши г. Кларджиевъ. По многото и широки въпроси на вътрѣшната политика, както и по други въпроси, свързани съ отговора на тронното слово, азъ нѣма да говоря; по тѣхъ

ще говори отъ страна на нашата група г. Цановъ. Менѣ е оставено отъ нашитѣ приятели да изкажа мнѣнието на групата ни върху единъ само въпросъ, върху многотумния Фирмилиановъ въпросъ, който неотдавна повдигна у насъ цѣло народно движение, и по който нѣкои отъ по-първитѣ оратори говориха отгукъ доста много, като му отдаваха първостепенно значение между всичкитѣ въпроси, които възбуждатъ нашето общество. Нашето мнѣние по този въпросъ се рѣзко различава отъ общеприетото мнѣние. То се различава и отъ възгледитѣ изказвани досега и поддържани въ официалния органъ на демократическата партия, както и отъ възгледитѣ, които неотдавна изказа тукъ и г. Карвеловъ.

Този въпросъ, въпросътъ за Фирмилиана, споредъ насъ — споредъ мене и моитѣ приятели, — е тѣсно и неразривно свързанъ съ широкия въпросъ за Македония, въобще, съ широкия въпросъ за нашитѣ исторически задачи. И не може, и не трѣбва той да се разглежда отдѣлно, а само въ свързка съ тоя широкъ въпросъ.

Пита се, защо се повдигнаха у насъ тия протести противъ възможното рѣкополагане на Фирмилиана, кои сж основнитѣ причини на този голѣмъ шумъ, който се повдигна у насъ? Споредъ моето схващане, основнитѣ, главнитѣ, кореннитѣ причини на тѣзи протести не сж друго нищо, а възможната опасностъ да се постигне върху завѣтния нашъ идеалъ, не сж нищо друго освѣнъ съзирането, че се явява една опасностъ, една прѣчка на нашитѣ исторически задачи. Наистина, тѣзи сжщински причини обикновено не се изказватъ явно отъ онѣзи, които говорятъ и пишатъ по този въпросъ. Изтъкватъ се обикновено други причини, които въ сжщностъ сж второстепенни; но всѣкога именно тѣзи причини се подразбиратъ отъ всички, които говорятъ по този въпросъ. Трѣбвало би и трѣбва да се разгледа дали сж вѣрни тѣзи причини, сирѣчь дали наистина отъ възможното рѣкополагане на Фирмилиана има тази опасностъ, има това постигане върху нашитѣ завѣтни идеали, тази прѣчка на нашитѣ исторически задачи. Но, прѣди да се разгледа така въпросътъ, трѣбвало би по-напрѣдъ друго да се попитаме; трѣбвало би да поанализираме и да проверимъ, дали е правъ, дали е вѣренъ този така нареченъ националенъ нашъ идеалъ, върху който се слага цѣлия въпросъ, дали сж вѣрно поставени така нареченитѣ наши исторически задачи. Завѣтниятъ нашъ идеалъ — това е, както всички знаемъ, политическото обединение на цѣлия български народъ, това е, съ други думи, Санъ-Стефанска България. Това никой не го крие, всички го признаваме въ душата си, въ името на този идеалъ сж ратували всички наши патриоти, въ името на него сж работѣли и нашитѣ политици. Този така схванатъ идеалъ се е смѣталъ и се смѣта и сега като една светиня, върху която никой нѣма право да се съмнѣва, никой нѣма право да посѣга. Но, когато

е въпросъ да се търси истината, не би трѣбвало прѣдъ нищо да се спираме, не би трѣбвало никаква светиня да ни ограничава.

Дали наистина е правъ, дали наистина вѣрно се схваща този нашъ идеалъ, дали вѣрно сж схватани тѣзи исторически наши задачи? Прѣди всичко, въпросъ е — осъществимъ ли е, постижимъ ли е този идеалъ, това обединение политическо на цѣлукунна България? Да мислимъ, че съ собствени сили ще можемъ да постигнемъ този идеалъ, това, не ще и дума, е самоизмама. Да имаме колкото щемъ военна сила, два пѣти, три пѣти и петъ пѣти повече отъ тази, която имаме сега, никога не можемъ устоя насрѣща на нѣколко сили: на Сърбия, на Турция и на Ромъния — защото всички тия еднакво сж заинтересовани за постигането на нашия идеалъ, или еднакво ще се явятъ срѣщу постигането на такова наше искане. Та това нѣщо, — че бихме могли съ собствени сили да постигнемъ нашето политическо обединение, вѣрвамъ, че никой у насъ никога не е помислилъ. Но, ще кажатъ, както го и казватъ мнозина: ще ни помогнатъ за това други, ще ни помогне Русия. Наистина, прѣди 25 години Русия именно начѣрта този ни идеалъ въ Санъ-Стефано, но оттогава изтече много вода, извършиха се много работи, промѣниха се международнитѣ отношения и едвали е вѣроятно, едвали е право да мислимъ, че и сега Русия иска сжщото това, което е искала прѣди 25 години; защото, прѣди всичко, не можемъ да мислимъ, не можемъ да се надѣваме, че Русия не иска да постѣпва, не иска да се рѣководи, както въ всичко, така и въ туй отношение отъ своитѣ собствени интереси. А какви сж нейнитѣ интереси днеска, слѣдъ 25 години, ние не можемъ да знаемъ. Но даже да допуснемъ, че нейнитѣ интереси я каратъ да направи това нѣщо или, сѣ едно, че политическиятъ и економическиятъ интереси на Русия съвпадатъ съ нашитѣ искания, сѣ пакъ остава откритъ въпросътъ: ще може ли Русия да направи това, или, съ други думи, нѣма ли и днеска да се явятъ тѣзи прѣчки, които се явиха прѣди 25 години? А извѣстно е, че въ Македония, или на Балканитѣ, изобщо, се кръстосватъ интереситѣ не само на една или двѣ сили, че въ въпроса за Македония особено силно сж заинтересовани Австрия и германскитѣ свѣтъ. И като се знае, при това, какъ се силитатъ интереситѣ на съседнитѣ малки държавици, не можемъ допусна, не може да се приеме, че даже да иска Русия, даже да се съвпадатъ нейнитѣ интереси съ нашитѣ исторически задачи, тя не може да ни даде това, — да дойде да ни помогне, за да постигнемъ нашия идеалъ.

Но не трѣбва да забравяме и друго нѣщо. Не можемъ ние да искаме и да очакваме, щото Русия да има прѣдъ видъ само нашето благо, само нашитѣ интереси, а да прѣнебрегне интереситѣ и на другитѣ славянски държавици, да прѣнебрегне интереситѣ и на нашата съседка Сърбия. Русия, като велика славянска държава — да употребя

обикновения изразъ на нашитѣ русофили — като покровителка на малкитѣ славянски народи, има и нравственъ дългъ, ако може да се говори въ политиката за нравственъ дългъ, а главно нейнитѣ интереси ѝ налагатъ да се отнася еднакво, да брани еднакво интереситѣ както на България, така и на Сърбия. А знае се какви сѫ интереситѣ на нашата съседка Сърбия по отношение къмъ Македония. . . . И фактитѣ, които ставатъ, които виждаме въ послѣднитѣ нѣколко години въ Македония, ни навеждатъ на мисълта, че при най-благоприятни условия и при искреното желание на Русия да ни помогне за постигане нашитѣ исторически задачи, ние не можемъ да очакваме другъ изходъ, освѣтнѣ една раздѣла на Македония между България и Сърбия — и това при най-благоприятни условия. А историята е капризна, случватъ се често пакти такива работи, които не се очакватъ, и възможно е, при едно друго заплитане на работитѣ, при единъ другъ нѣкакъвъ сговоръ, при единъ другъ съюзъ между великитѣ сили, възможно е, казвамъ, единъ денъ да видимъ и окупация на Македония отъ Австрия — нѣщо невѣроятно, като се знае, че окото на Австрия е къмъ Солунъ, въ замѣна на което други нѣкои сили могатъ да добиѣтъ други компенсации. Но, въ всѣки случай, като се знае какъ сѫ сплетени интереситѣ на великитѣ сили въ Македония, какъ сѫ сплетени тамъ интереситѣ на малкитѣ балкански държавици, и като се знае, че Русия не може да се не отнася еднакво къмъ интереситѣ на България, както и къмъ интереситѣ на Сърбия, по никой начинъ не можемъ да очакваме, че нашитѣ исторически задачи, нашиятъ завѣтенъ идеалъ, макаръ и съ помощта на Русия, ще може да бѣде постигнатъ така, както ние го желаемъ. Съ други думи, трѣбва да се примиримъ съ мисълта, че нашиятъ идеалъ въ своята цѣлостъ е непостижимъ, неосъществимъ.

Но това не е най-важното, защото се пакъ може да се каже, че идеалътъ, като идеалъ, ние трѣбва да го признаемъ, па макаръ и да се не прѣдвижда неговото осъществяване въ скоро врѣме; доста е само, че той, идеалътъ, ще ни свѣти като единъ фаръ, ще ни огрѣва, ще ни показва пътя, по който трѣбва да вървимъ. По-важното е, обаче, друго нѣщо: трѣбва да знаемъ, че не само идеалътъ самъ по себе си е непостижимъ, но и пътятъ, който ни води къмъ него, е придруженъ съ опасности, придруженъ съ врѣди за българското население и отсамъ, и отатъкъ Рила; това стремление къмъ така нареченитѣ исторически задачи води къмъ пакости, води къмъ уврѣждане на реалнитѣ интереси на българското население както въ Македония, така и тукъ. Ето какъ и защо твърдя азъ това.

Когато мислимъ и говоримъ за Македония, когато излизаме съ нѣкакви искания за Македония, трѣбвало би да имаме прѣдъ видъ, не ще и дума, най-напрѣдъ интереситѣ на самото население въ Македония, интереситѣ на българитѣ — наши братя, които живѣятъ тамъ. Ние не можемъ нищо да

искаме, нищо да прѣдприемаме за смѣтка на това население, което не е въ тѣхенъ интересъ, още повече, което е противъ тѣхнитѣ интереси. А какво иска македонското население, къмъ какво се стреми то? Вѣнче врѣме, когато българското население въ Македония, заедно съ българитѣ въ Сѣверна и Южна-България, искаше черковно-училищни правдини. Това бѣше отдавна, прѣди Освобождението. По-послѣ, нѣколко години подиръ Освобождението, слѣдъ като мина първото опиянение отъ Сант-Стефанския договоръ и разочарованието отъ Берлинския конгресъ, слѣдъ като интеллигентната частъ отъ населението въ Македония емигрира, прѣсели се въ България, появи се ново нужда въ Македония да се води пакъ борба за църковно-училищни правдини. И води се дълго тази борба, ръководена отъ нашата Екзархия. По-послѣ къмъ тази борба се присѣдиха и борбата срѣщу чужди пропаганди, поддържани и поддържвани отъ самата турска властъ. Но още отъ самото начало на втори периодъ, наредъ съ борбата за църковно-училищни правдини и наредъ съ борбата срѣщу чуждитѣ пропаганди, между самото население въ Македония зрѣеше и идеята за политическа свобода. Отъ една страна, защото македонското население знаеше вече Сант-Стефанския договоръ, защото то виждаше свободния животъ на освобожденото Българско княжество, защото братята, синоветѣ, роднинитѣ на тамошното население живѣе въ свободна България, а най-вече защото тия свободи бѣха имъ общани, бѣха написани въ единъ международенъ актъ — въ Берлинския договоръ. И виждаме дѣйствително, че наредъ съ църковно-училищната борба, изпъкватъ и редъ прояви, както между самото население въ Македония, така и между прѣселенитѣ македонци тукъ, на и между цѣлото българско население изобщо, прояви за искане на политически свободи, за искане на огъзни реформи, които сѫ общани отъ Берлинския договоръ. Съ течение на врѣмето тия искания ставатъ се по-настойтелни. Въ Македония, отъ училищата тамъ и отъ училищата въ свободна България, излизе, създаде се цѣла интеллигенция, частъ отъ която дойде тукъ, но по-големата частъ остана тамъ между масата. Тази интеллигенция раздвижи тамъ масата и ние виждаме вече отъ послѣднитѣ нѣколко години, че въ самата маса — не натрапено нѣкакъ, не навѣнче отиватъ, а отиватъ — захваща да зрѣе това съзнание, това искане за по-широкъ просторъ, за по-свободенъ животъ. Захваща да се чувствува задухата на опази атмосфера. Захваща да се искатъ ония правдини, които сѫ общани отъ Берлинския договоръ, да се искатъ съ такава сила, щото тия, които ги искатъ, да сѫ готови да мратъ, за да получатъ тия правдини. И виждаме наистина, въ послѣдно врѣме, че най-съзнателнитѣ и добри сили въ Македония дѣйствително мратъ за добиването на тѣзи свободи, които сѫ общани отъ Берлинския договоръ. Мратъ по планинитѣ и горитѣ, пълнитѣ съ стотини зазданитѣ и крѣ-

поститѣ въ Мала-Азия. А всичко това явно ни показва, какви сѣ исканията, същественитѣ, назрѣлитѣ искания на македонското население. Въпросътъ за църковно-училищната борба, въпросътъ за владицитѣ и противъ владицитѣ е вече останалъ на заденъ планъ. Събуденото македонско население вече друго нѣщо иска. И даже ако има сѣ още какъто, дѣто се, продължава борбата съ нѣкои чужди пропаганди, тази борба се води вече отъ други хора и въ името на други искания. Борбата за свобода, за здобиването, за спечелването на ония реформи, които сѣ прѣдвидени отъ Берлинския договоръ, тя вече ръководи и борбата съ чуждитѣ пропаганди.

Това сѣ, както казахъ, назрѣлитѣ искания на македонското население, искания, които трѣбва по-скоро да се удовлетворятъ, защото македонското население гине, пропада въ борбата за тѣхъ. За да се добиятъ тия правдини, тия реформи, които сѣ прѣдвидени въ Берлинския договоръ, би трѣбвало да се подкрѣпятъ исканията на македонското население прѣди всичко отъ свободното Българско княжество; трѣбвало би да се подкрѣпятъ и отъ съседнитѣ държавици, трѣбвало би да се подкрѣпятъ и отъ ония сили, които сѣ подписали Берлинския договоръ. Отъ наша страна, прѣди всичко, би трѣбвало, да се не прѣчи на македонското население въ неговитѣ искания. Обаче, най-важната прѣчка за добиването на тѣзи искания, на тѣзи правдини иде именно отъ насъ. Тя е нашиятъ стремежъ къмъ постигането на историческитѣ задачи, стремежътъ да обединимъ всичкитѣ българи политически, или, съ други думи, да присъединимъ Македония къмъ свободна България. Това наострува прѣди всичко нашиятъ съсед да се противятъ съ всичкитѣ си сили за добиването на тия реформи. Защото тѣ знаятъ, че слѣдъ първата стѣпка, слѣдъ даването на тия реформи ще послѣдва и слѣдующа стѣпка къмъ осъществяването на нашия идеалъ. Това прави да се отнасятъ недовѣрливо къмъ тия искания на македонското население и ония сили, които сѣ подписали Берлинския договоръ, защото тѣ, като знаятъ какви сѣ исканията, какъвъ е идеалътъ на българския народъ, страхуватъ се, че добиването или осъществяването на тия реформи не ще се спре само на туй, а ще поведе подиръ себе си и по-друга стѣпка. Слѣдователно, нашиятъ завѣтенъ идеалъ, нашиятъ свещенъ идеалъ се явява сегасега като най-важна прѣчка за добиването за македонското население онѣзи насъщни реформи, безъ които това събудено и достигнало вече до едно политическо съзнание население не може да живѣе.

Това за отгавъкъ Рила.

А какви сѣ резултатитѣ отъ стремежа къмъ нашиятъ исторически задачи за насъ, за свободното Княжество, за мирнитѣ работници маси въ България? Прѣди всичко за постигането на този нашъ идеалъ, на тѣзи наши исторически задачи, ние отъ редъ години насамъ държимъ една армия не по силитѣ

ни, една армия, която поглѣща по-големата частъ отъ нашия бюджетъ и която ангажира или заема въ непроизводително дѣло прѣзъ най-зрѣлата възраст една маса работни сили у насъ. Държането на тази непосилна армия, която съсипва нашиятъ финанси и опростява нашата страна економически, се оправдава само съ едно — съ стремежа ни къмъ нѣкакви исторически задачи. Ако нѣмаше това, всички у насъ ще признаятъ, че тази армия е голѣма, че трѣбва да се намали, че може да се намали. Въ името на тия исторически задачи ние често се поставяме въ обтѣгнати отношения съ нашиятъ съсед, често пакъ дохождаме до ножъ, че ако така върви работата, не е чудно нѣкой пакъ тия наши исторически задачи да ни не увлекатъ въ нѣкоя гибелна и опростителна война съ нашиятъ съсед, война, която нѣма да има никакъвъ другъ резултатъ, даже при една сполука, освѣтъ съсипването на нашата страна. Защото знаемъ, че резултатитѣ на войнитѣ между малкитѣ държави не зависятъ отъ изхода на орѣжието, а отъ рѣшението на по-големитѣ държави. Най-послѣ, въ стремежа си къмъ тѣзи исторически задачи, съдържанието на тази голѣма армия, най-малкото, което единъ денъ ще добиемъ, най-малкото, което ще ни огрѣе, то ще бѣде ограничението на нашиятъ политически свободи. Защото цѣлата тази атмосфера, която се държи при тая обтегнатостъ въ стремежа ни къмъ нашиятъ исторически задачи, създава възможността за отнемането или ограничението на нашиятъ политически свободи. Слѣдователно, не само че този нашъ завѣтенъ идеалъ самъ по себе си е неосъществимъ, но по-важното е, че въ стремежа си къмъ него, ние водимъ къмъ опростяване както населението отгавъкъ Рила, въ Македония, така сѣщо и финансово-економическото положение и на Българското княжество. При него, най-малкото, което ще се добие за Македония, то е онуй, което изказа като желание г. Теню Начовъ, като каза, че е желателно да се протака тая работа колкото се може, та Македония да се опрости и македонцитѣ да се прѣселятъ въ България — нѣщо отъ тѣсно егоистическо гледище добро, но нѣщо съвтршено противно отъ гледна точка на този нашъ идеалъ, и нѣщо най-ужасно и жестоко за самото македонско население. Та, казвамъ, това е, което може да се постигне за туй население, или, при по други условия, както казахъ: едно раздѣляне на Македония или едно окупиране отъ Австрия — два възможни изхода, отъ които мѣчно е да се опрѣдѣли кой е по-лошъ и кой е по-гибеленъ: дали окупирането на Македония отъ друга държава или разсичането, раздѣлянето на единъ живъ организъмъ.

Като е такъвъ по същността си този нашъ идеалъ и като е такъвъ пакътъ къмъ него, пита се: какво трѣбва да направимъ? Не ще и дума, че би трѣбвало да се замислимъ върху този въпросъ, би трѣбвало да потърсимъ да си поставимъ другъ нѣкакъвъ идеалъ по отношение на Македония и по отношение на нашиятъ съсед.

Тръзвата българска мисъл, отрѣсена отъ традициитѣ и прѣдразсѣдитѣ на миналото, схващайки както сѣщинскитѣ международни отношения спрѣмо Македония, така сѣщо и реалнитѣ политически и економически интереси на българското население отсамъ и отатѣкъ Рила, е изтъкнала единъ по-другъ идеалъ, който е възприетъ и отъ младата българска демокрация, на която и азъ имамъ честъ да бѣда членъ. Този идеалъ е — федерацията на малкитѣ балкански държавици и Македония самостоятеленъ членъ на тая федерация. Нѣма нужда да разправямъ какви блага ще донесе или може да донесе осъществлението на този идеалъ както за всички отдѣлни държавици, които биха влѣзли въ тая федерация, така сѣщо и за България и за Македония. Не ще и дума, че при такъвъ единъ само строй, при такава една федерация, най-добръ ще могатъ да залякнатъ въ политическо отношение всички тия държавици, частно България и Македония, като се развиятъ въ демократически духъ, като се развиятъ при това всички економически или производителни сили на държавицитѣ, влизачи въ тая федерация. Този идеалъ е много по-осъществимъ, отколкото онзи идеалъ, който ние сме имали досега отъ 25 години насамъ, отколкото обединена България. Защото, щомъ то е въ интереса на всички отдѣлни държавици, нѣма защо да го не възприематъ — може би не отведнажъ, а бавно, но макаръ и бавно, ще го възприематъ всички, щомъ той отговаря на тѣхнитѣ интереси. Нѣма да има прѣчка за осъществението на този идеалъ и отъ голѣмитѣ велики сили, които се явяватъ такава голѣма прѣчка за осъществението на другия ни идеалъ. Защото чрѣзъ единъ такъвъ строй най-добръ се отстраняватъ, най-добръ се изглаждатъ и уреждатъ взаимнитѣ противорѣчия между великитѣ държави по отношение къмъ Балканитѣ.

Първитѣ условия отъ наша страна, ако не за реализирането на този идеалъ, то поне за приближаването къмъ това желано положение, трѣбва да бѣдатъ: най-напрѣдъ, да възприемемъ искрено идеала — Македония за македонцитѣ. Това е първото нѣщо, което трѣбва да направимъ и съ което ще помогнемъ да възприематъ и другитѣ тия идеалъ. Безъ него не можемъ да очакваме искрено да се възприеме тая мѣсълъ, този новъ идеалъ отъ нашитѣ съсѣди, безъ което е невъзможно и неговото осъществение. При него само е възможно да се установи по-тѣсно сближение между нашитѣ съсѣди, което е така необходимо за постигане на този идеалъ. А като реаленъ изразъ на това сближение и като първа стѣпка за постигането на този идеалъ, трѣбва да бѣде туй, което се изказа вчера отъ г. Благоева, което се загатна и сега отъ г. Кърджиева — да се иска, да се работи за свързването на единъ митнически съюзъ съ нашитѣ съсѣдни държави, на първо мѣсто съ Сърбия, при условия да се унищожатъ, ако не всички, то поне повечето отъ митнитѣ врѣзки или митнитѣ налози между тия съсѣдни държави, или, съ други думи, да се отво-

рятъ границитѣ, ако не напълно, то поне въ голѣмата частъ между нашитѣ съсѣди. Това ще бѣде първата реална стѣпка за постигането на този идеалъ.

Могатъ да възразятъ нѣкои, че ние отъ наша страна можемъ да направимъ нѣщо за постигане на този идеалъ, можемъ да направимъ една или друга стѣпка въ това направление и нѣкои отъ нашитѣ съсѣди може да се покажатъ, че възприематъ това, но то да бѣде само за лице, да ни измаматъ, за да постигнатъ нѣкои свои цѣли. Обаче, единъ пътъ се знае, че този идеалъ, че това искане ще отговаря еднакво на интереситѣ на нашитѣ съсѣди, както отговаря на нашитѣ, не може да допуснемъ, че тѣ нѣма да възприематъ този идеалъ. Неискренностъ въ това отношение може да се допусне само когато подозиратъ неискренностъ отъ наша страна, защото ние сме първитѣ фактори, ние сме ония, отъ които трѣбва да се иска искренностъ, защото у насъ сѣ най-силнитѣ претенции, естествени тѣй да се каже, у насъ сѣ желанията и стремленията да се обединимъ съ Македония. И когато видятъ, че ние искрено сме се отказали отъ старата мисълъ, отъ стария идеалъ, тогава само можемъ да очакваме, че искрено ще се възприеме този идеалъ, това желание и отъ нашитѣ съсѣди.

Този новъ идеалъ, освѣтитѣ облагитѣ, които ще донесе съ своето окончателно реализиране, ще ни донесе и много чувствителни облаги просто съ стремениа, съ вървежа къмъ неговото постигане, съ първата още стѣпка къмъ неговото реализиране. Най-напрѣдъ възприемемъ ли ние, възприематъ ли и нашитѣ съсѣди идеята: Македония за македонцитѣ, нѣма да има прѣчки да се изискатъ и спечелятъ за Македония ония реформи, които сѣ прѣдвидени въ Берлинския договоръ, защото, както казахъ и по-напрѣдъ, главната, почти единствената прѣчка, за да могатъ да се спечелятъ, за да могатъ да се наложатъ на Турция тия реформи, сѣ именно взаимнитѣ претенции на всички тия малки държавици. Послѣ, възприемемъ ли ние тази идея, веднага ще се махне онази причина, която ни кара да държимъ такава голѣма армия, такава голѣма войска у насъ. А, несъмнѣно, голѣми ще бѣдатъ отъ това облагитѣ за нашата държава, главно за работното население у насъ: веднага ще могатъ да се намалятъ разходитѣ, и частъ отъ тия разходи, които въ такъвъ голѣмъ размѣръ се харчатъ за войската, може да се употребятъ за по-производителна цѣль; а сѣщеврѣменно ще се освободи голѣма частъ отъ населението, държано сега подъ оръжие, за да може да се земе за производителенъ трудъ. Послѣ, чрѣзъ митническия съюзъ, който трѣбва да се стремимъ часъ по-скоро да се осъществи — чрезъ него ще се отвори широкъ просторъ за развитие на нашето производство, за подобрене, съ други думи, на нашия поминѣкъ, нѣщо, безсъмнѣно, и безъ никакво оспорване, полезно както за населението отатѣкъ Рила, така

сщо, и главно, за населението отсамъ, въ свободното Българско княжество. Имаме, слѣдователно, основание и има защо да възприемемъ този идеалъ и да тръгнемъ по пътя къмъ неговото реализиране.

Сега, отъ гледището на този новъ, да го кажемъ, идеалъ, нека да обсъдимъ или да разгледаме и многошумния Фирмилиановъ въпросъ: дали дѣйствително той се явява като нѣкакво постигане, или като нѣкаква прѣчка за този именно нашъ новъ идеалъ. Сѣществено то значение или сѣществено значение врѣда отъ Фирмилиановия въпросъ за насъ или, по-добрѣ, за българщината въ Македония, това е туй, че той има задъ себе си пропагандистическа цѣль. Това е несъмнѣнно. Фирмилиановиятъ въпросъ се повдига не отъ вчера и завчера; той е повдигнатъ отъ прѣди нѣколко години — повдигнатъ е наистина на законно, тъй да се каже, основание, т. е. сѣрбитѣ имаха формално право да го повдигнатъ: овдовѣва митрополитскиятъ прѣстолъ въ Скопие, има сѣрбско население, или по-право има хора, които се смѣтатъ за сѣрби, които казватъ, че сѣ въ болшинство между патриаршиститѣ, и искатъ да има сѣрбинъ владика намѣсто грѣкъ. Тѣ иматъ пълно право съгласно прецедентитѣ, които отъ по-прѣди мѣлкомъ сѣ създадени, макаръ и да не отговарятъ на фермана, и главно, споредъ Берлинския договоръ. Не ще и дума, че това искане става не за да се удовлетвори нѣкакви религиозни или национални чувства на сѣрбско население въ Скопие, но за да се създаде единъ центъръ, единъ стълбъ на сѣрбската пропаганда въ Скопско, която сѣществуваше отъ по-напрѣдъ. Това нѣщо е несъмнѣнно. Сѣрбитѣ не сполучиха да добиетъ митрополитъ, но тѣ сполучиха да поставятъ Фирмилиана на митрополитско мѣсто, като управляющъ епархията. Обаче, ако не бѣше удовлетворено тѣхното религиозно и национално чувство, въ всѣки случай, тѣхното скришно желание бѣше изпълнено: Фирмилианъ, лицето, на което отдаваха такова голѣмо значение за сѣрбската пропаганда, стѣпи на Скопския митрополитски прѣстолъ и започна да прави всичко това, което можеше. А каквото можеше да се прави, то се правѣше, колкото съ личното на Фирмилиана влияние, още повече съ паритѣ, които се отпущаха щедро за тази пропаганда. И водѣ се тази пропаганда отъ нѣколко години, водѣ се тя отъ сѣщото лице, на което искатъ да турятъ и митрополитска корона. И какво е постигнала тази пропаганда? Резултатитѣ сѣ извѣстни. Нищо, или почти нищо. Измежду българското население тя е могла да вземе само толкова хора, колкото сѣ могли да се подкупятъ съ пари. А иначе, по убѣждение, чрѣзъ нѣкакво съзнание да спечелятъ хора, не сѣ могли. И твърдѣ естествено защо. Ако бѣха достигнали по-други резултати, тѣ щѣха да докажатъ това именно, което искатъ да докажатъ: че българското население въ Македония е българско вслѣдствие нѣкаква българска пропаганда, нѣщо, което въ основата си не е вѣрно, защото българското население е българско,

понеже се е родило такова. Та не можеше да се очаква по-другъ резултатъ отъ този, който се яви. Но единъ пътъ въпросътъ повдигнатъ, той си стоеше откритъ. Сега той наново се повдига. Казахъ, най-важното, най-сѣществено то значение на този въпросъ и сега, както и по-напрѣдъ, е, че Фирмилианъ като митрополитъ ще бѣде ръководителъ на пропагандата. Е добрѣ, той и досега е билъ ръководителъ на тази пропаганда. Може ли да се допусне, че съ това, дѣто той ще си тури митрополитска корона, намѣсто архимандритска, ще бѣде по-опасенъ? Но ако допуснемъ това, то значи да докажемъ, че тамъ се крѣпи българщината на нѣкаква пропаганда. Това ще бѣде най-жестоката обида за Скопското българско население, което отъ 50 години се бори за самоопредѣление на своята националностъ и което напоследѣтъ смѣло и геройски се бори и за нѣщо по-друго. Слѣдователно, нѣма и не може да има никакъвъ страхъ отъ онова, което има единствено значение въ този Фирмилиановъ въпросъ. Но пита се: кой повдига сега този въпросъ? Казахъ, сѣрбитѣ го повдигнаха не сега, а прѣди нѣколко години. Сега това е несъмнѣнно — този въпросъ е повдигнатъ отъ другадѣ. Повдигнатъ е прѣди всичко отъ Турция, която съ това искаше да хвърли единъ интригански кокалъ между обличающитѣ се двѣ сѣсѣдни държавици — България и Сърбия. Може би и отъ друга сила и отъ друга страна да е поддържано това искане. Важното, въ всѣки случай, е, че той се поддържа отъ нѣтъ, именно съ тази интригантска цѣль. Но, ще кажатъ и ще възразятъ нѣкои, както се и изказаха тѣзи мисли отгукъ, че ръкополагането на Фирмилиана има задъ себе си и друго значение, че това е начало за дѣление на нѣкакви сфери, което може да води подиръ себе си и кой знае още какви други нѣща.

Възможно е, нѣкои отъ тѣзи, които повдигатъ този въпросъ, Австрия ли, Русия ли, безразлично, възможно е да иматъ и тази цѣль и да повдигатъ този въпросъ съ това намѣрение. Но то е друга работа. Важното въ случая е, дали българското правителство води политика въ духа на такава раздѣла, дали то има намѣрение да поддържа дѣленieto на нѣкакви сфери. Азъ, обаче, не допускамъ и не мога да допусна, че това или което и да е българско правителство ще бѣде способно на такова прѣстѣпление. Може би, има отъ нѣтъ желаниа и стремления за дѣление на сфери, могатъ да го направятъ това нѣщо нѣкои велики сили и голѣми държави, но тѣ могатъ да го направятъ и безъ да ни питатъ, безъ да направимъ ние една или друга постѣпка. Дѣленieto въобще или зима нето една земя, една страна, отъ единъ народъ и даванетоъ ѝ на другъ се е вършило и се върши отъ великитѣ държави съвсѣмъ по други съображения, безъ да се гледа дали е имало по-напрѣдъ нѣкакви сфери на влияние или нѣкакви владѣици. Нали Нишката и Пиротската области ни се взеха, при всичко че имаше тамъ български владѣици;

взеха и Добруджа, при всичко че нѣмаше тамъ никакво дѣленіе на сфери или постѣпки за рѣко-полагане на владѣци. Искамъ да кажа, че е въз-можно да се направятъ постѣпки отъ нѣкои велики сили, за да се раздѣли тази или онази страна по такъвъ или иначевъ начинъ, но това ще бѣде съ сила направено; важното е сѣ пакъ, както казахъ и по-напрѣдъ, какво се иска, какво се прѣслѣдва отъ нашето правителство, каква политика се под-държа отъ него. А, както забѣлѣжихъ, азъ не до-пущамъ, че отъ нашето българско правителство може нѣкога да се прѣслѣдва политика за нѣкакво дѣленіе на сфери. Така като е, страхътъ, че съ Фирмилиановия въпросъ се има прѣдъ видъ нѣ-какво дѣленіе на сфери, остава безъ никаква важ-ностъ, безъ никакво значение. Остава, слѣдователно, да съзремъ задъ Фирмилиановия въпросъ само едно: стремимъ ли да се развие и усили сръбската пропа-ганда въ Скопско. Но това свършено не е опасно за насъ или по-право за българщината въ Маке-дония или поне съ него не се създава по-голяма опасностъ отъ съществуващата досега. Така като е, и понеже за българщината нѣма никаква опасностъ отъ рѣкополагането на Фирмилиана, а, отъ друга страна, понеже сръбитѣ иматъ — това не можемъ да откажемъ — и формално, и морално право да искатъ рѣкополагането на Фирмилиана, тогава, струва ми се, че се явяваше най-малко ненуженъ онзи шумъ, който се вдигна около възможното рѣко-полагане на Фирмилиана, и свършено не трѣб-ваше изкуствено да раздухваме този духъ. Нѣщо повече: азъ мисля, че този шумъ бѣше даже и врѣденъ, и то ето по кои съображения. Първо, чрѣзъ него ние отвлечохме и отвлечохме вниманието както на българското общество, също така и на обще-ственото мнѣние въ Европа отъ онова плачевно състояние, въ което се намира сега македонскиятъ робъ, отъ онѣзи печални явления на убийства, за-твори и пр., които ставатъ тамъ, отвлечохме го отъ това и насочихме го къмъ работи, които нѣ-матъ никакво сериозно значение за сѣщинското положение на Македония. И намѣсто да искаме нѣкакви реформи отъ турския султанъ или пъкъ отъ великитѣ сили, намѣсто да искаме да се облекчи това положение — ние отиваме да искаме отъ султана — косвено макаръ — да искаме това, което ако се даде, ако се постигне, отъ него нѣма да станѣ ни по-леко, ни по-свободно на българското население въ Македония, а пъкъ ако го даде, сул-танътъ ще го запише въ тефтера си, че е напра-вилъ кой знае какво ли благотѣние. Най-послѣ, ние отиваме да възбуждаме въ нашата маса, макаръ и прикрито, едни неприязнени чувства спрямо нашиѣ съседѣ — нѣщо, което не може да не води къмъ охлаж-деніе на приятелскитѣ отношения между тия два съседни народа и което отдалечава възможното и желателното облизание между тѣхъ, желателно за постигането на онзи далеченъ идеалъ, желателно и за постигане и на ония по-практически резултати чрѣзъ свързането на единъ митнически съюзъ.

Като схващамъ така широкия въпросъ за на-шитѣ исторически задачи изобщо и частно Фир-милиановия въпросъ, по поводъ отговора на трон-ното слово, ние, нашиѣ приятели, искаме отъ пра-вителството, като не допуска то нито мисль за нѣкаква политика за дѣленіе на сфери и като отхвърли всѣкакво желание да се експлоатира съ въпроса на Фирмилиана за лични цѣли на този или онзи, — ние искаме отъ него не да употреби такива или инакви срѣдства, за да се не рѣкопо-ложи Фирмилианъ, а искаме да употреби то срѣд-ства, да настои най-енергично, дѣто трѣбва, именно за да се прѣмахнатъ онѣзи условия, които правятъ сега македонския робъ да напуца бащинъ домъ и сѣмейство, да хваща гората, да може тѣй геройски да се самоубива, да пѣлни затворитѣ и крѣпоститѣ въ Азия; искаме, съ други думи, отъ правител-ството да настои, за да се приложатъ реформитѣ, обѣщани отъ Берлинскій договоръ. Това едно; и друго: искаме отъ правителството да употреби всички сили, за да се укрѣпятъ приятелскитѣ от-ношения съ нашиѣ съседѣ и да се пристѣпи чакъ по-скоро къмъ сключването на онзи митнически съюзъ, за който говорихъ по-напрѣдъ.

Това сѣ нашитѣ искания по поводъ отговора на тронното слово. (Рѣкоплѣскане отъ дѣсницата и нѣкои отъ лѣвницата.)

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: Давамъ десетъ минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ.)

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: (Звъни.) Засѣданieto се продължава.

Г-нъ Калчовъ има думата.

К. Калчовъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Азъ и другъ пътъ ималъ съмъ случай да кажа, че по въпроса за тронното слово не трѣбва да се простираме много, че то е една учтивостъ, съ която Князътъ открива Народното Събрание, казва нѣколко думи и Народното Съ-брание дава адресъ за отговоръ. Само онова, което е писано въ конституцията, а именно въ тронното слово се описва положението на страната отъ страна на Княза, то е дало поводъ на мнозина да мислятъ, че щомъ се описва положението на страната, есте-ствено, и народнитѣ прѣдставители, като отговорятъ, трѣбва да опишатъ положението на страната. Обаче, вземѣте всички слова по откриването Народнитѣ Събрания отначало и доднесъ, и ще видите, че много малко се говори за положението на страната, за да не кажа съвсѣмъ нищо, защото два или три реда не могатъ да опишатъ положението на стра-ната. Отъ друга страна, не е тактично въ единъ та-къвъ официаленъ актъ, който се чете по цѣлъ свѣтъ, да описва Държавниятъ глава положението на стра-ната. Вие виждате и въ настоящето слово, че въ първия пасажъ се говори нѣщо за изборитѣ и нищо повече. Ние, обаче, вземаме поводъ отъ това, и се

простираме и изказваме своитѣ социалъ-економически теории, говоримъ какъ би трѣбвало да се управлява страната и пр.; още повече, като вземете прѣдъ видъ, че у насъ въ годината ставатъ три избора, излиза, че всѣки прѣдставителъ може да му се удаде случай три пѣти въ годината да развие своитѣ теории по управлението на страната. Вие разбирате, че това става банално. Азъ съмъ ималъ случай да слушамъ разискания на тронни слова и въ други държави, много по-напрѣднали отъ насъ, и тамъ не се говори толкова много по тронното слово. Ние имаме случай, кога се разпеква бюджетъ, да говоримъ, да изкажемъ мнѣнието си по управлението на страната, по финансовитѣ въпроси и т. н. А щомъ се изказваме сега, изобщо става повторение и даже това, което се говори сега, не се взима въ внимание. Други говорятъ, че този е единичниятъ случай, дѣто Събранието може да изкаже това, което иска, на Държавния глава. Напротивъ, азъ казвамъ, че законодателната властъ е дадена на Княза и на Народното Събрание, тъй щото ние по всички въпроси законополагаме съ Държавния глава и по всички въпроси можемъ да се изказваме.

Азъ не бихъ взелъ думата по този поводъ, ако не бѣше въпросътъ по рѣкополагането на единъ чуждъ митрополитъ въ една отъ българскитѣ епархии отъ неосвободенитѣ части въ турскитѣ владѣния; и по този въпросъ даже азъ мисля, че много по-добрѣ би било, ако по поводъ на една интерпелация отговорѣше правителството и да се приключеше въпросътъ. Азъ прѣдполагамъ, че правителството се е двоумило по този въпросъ, и по тая причина искало е да чуе, може би, мнѣнието на прѣдставителитѣ, които се намиратъ въ тази ограда, и подиръ това да направи своитѣ постѣпки, както мисли за добрѣ. Но при разпекването на единъ такъвъ деликатенъ въпросъ, азъ мисля, че опозицията, както и правителственото болшинство би трѣбвало да се въздържатъ, да не казватъ работи, които може би да поврѣдятъ на интереситѣ на отечеството: опозицията, отъ една страна, съ цѣлъ да намира грѣшки на правителството може би, не би трѣбвало да казва работи, които може да му напакостватъ; отъ друга страна и болшинството, отъ голѣма ревностъ, може би, да защити правителството, тоже не би трѣбвало да казва работи, които може да поврѣдятъ на интереситѣ на отечеството. Азъ мисля, че ако въ други държави, които се опиратъ на голѣми армии и които иматъ държавни мѣже, по такива въпроси мѣрятъ думитѣ си, които ще изговарятъ отъ трибуната, още повече ние прѣдставителитѣ, тъй сѣмъ и правителството, трѣбва да мѣримъ думитѣ, които ще паднатъ отъ тая трибуна. Като казвамъ това, азъ искамъ да кажа, че нѣкои отъ г. г. прѣдставителитѣ по поводъ на този въпросъ не трѣбваше да разпиратъ какви мнѣния, какви мисли иматъ за бѣдѣщето на България, какво трѣбва да правимъ ние за Македония, дали трѣбва да стане федерация или не; защото,

накъ повтарямъ да кажа, по бѣдѣщето на една държава виднитѣ държавни мѣже въ Европа не говорятъ — кажатъ нѣколко думи и спратъ. За миналото може да се говори, защото миналото може да се критикува като достойние на историята, но за бѣдѣщето е по-друго, и трѣбва острожно да се говори. Наистина, тая трибуна е неприкосновена, но не трѣбва да се ползуваме отъ тая неприкосновеностъ и да врѣдимъ, неволно може би, на интереситѣ на отечеството. Вие знаете, г-да народни прѣдставители, че въпросътъ на Македония е злобата на деня; вие виждате, че по този въпросъ видни държавни мѣже, като Голуховски, само нѣколко прѣмѣрени думи казаха въ парламента си, а ние сѣдимъ да разпирваме нашитѣ теории за бѣдѣщето на Македония и какво мислимъ да правимъ. Отъ една страна говоримъ, че не искаме да водимъ широка и дълбока политика, а отъ друга страна се впускаме въ тази голѣма политика и мечтаемъ какво може да стане въ бѣдѣще. Естествено, че това е врѣдително за народнитѣ ни интереси. Ако азъ взехъ думата да кажа нѣколко думи само по въпроса за рѣкополагането на единъ чуждъ митрополитъ, това го правя, защото този въпросъ е единъ пѣтъ повдигнатъ тукъ и защото нашитѣ права, които имаме и които сѣ неотемлими права, които почиватъ на основание на законитѣ, на които е учредено нашето висше духовно учрѣждение — Екзархията — сѣ покърнени. И, менъ ми се струва, когато се касае за тия права, ние трѣбва да вдигнемъ гласа си и да кажемъ защо мислимъ, че сѣ покърнени, и дали би трѣбвало тѣ да бѣдатъ защитени или не. Отъ тази гледна точка като изхождамъ, г-да народни прѣдставители, азъ ще обърна вниманието ви и върху това, че у насъ, въ нашата конституция, е прѣдвидено, че Българското княжество отъ църковна страна прави нераздѣлна частъ отъ църковната българска областъ. Ние имаме една господствующа вѣра въ нашата конституция и тази вѣра е православната. За да се тури този членъ въ конституцията, причината е била черковното единство на българския народъ. Съ това редактиране на този членъ законодателитѣ искаха да установятъ, че българскиятъ народъ е ималъ традиционна една църква, че тая църква, накъ по волята на народа, е била възстановена, че българскиятъ народъ има това прѣимущество надъ другитѣ народи въ Балканския полуостровъ, за да има едно духовно единство въ църквата. Азъ не отказвамъ, че има българи, които изповѣдватъ и друго вѣроизповѣдание, но тѣ сѣ твърдѣ малко. Така щото, извѣстно е, че българскиятъ народъ изцѣло принадлежи на българската народна православна църква. Тия сѣ били съображенията, по които се положи този принципъ въ нашата конституция, и нашата конституция е признала, че българскиятъ народъ прави нераздѣлна частъ отъ българската църковна областъ и че Българското княжество се подчинява на върховното учрѣждение — Екзархията, което прѣдставлява българската църковна областъ.

Сега, така погледнатъ въпросътъ, при всеко накръпяване на правата на тази Екзархия, ние трѣбва да вдигнемъ гласа си, за да я защитимъ. Дали има, обаче, накръпяване на правата на това учрѣждение по този въпросъ, защото Екзархията принадлежи толкѫтъ на българитѣ отъ Княжеството, колкото и на българитѣ подъ турското владичество. Така погледнатъ въпросътъ, ние смѣло можемъ да отговоримъ, че съ този въпросъ се накръпватъ правата на нашето висше българско духовно учрѣждение — на Екзархията. Църковнитѣ иерархически наредби въ Турция се уреждатъ отъ дѣйствующитѣ въ Турция закони. Въ Турция между законитѣ, които дѣйствуватъ, е и императорскиятъ ферманъ отъ 1870 г. Този ферманъ е учрѣдилъ тази Екзархия и тя стои 25 години тамъ. Споредъ този ферманъ, г-да народни прѣдставители, признато е правото на българитѣ въ областитѣ, които сѫ подъ Турция, както и въ ония, които сега сѫ освободени, а бѣха тоже подъ турското владичество, дѣто $\frac{2}{3}$ отъ населението принадлежаще на православната църква се произнесе въ полза на Екзархията, тамъ да се прати български митрополитъ; трѣбва да се не забравя, че турското правителство е признавало, какво българитѣ правятъ частъ отъ православната църква, а по каноническото право, понеже паството има право да си избира самъ своя митрополитъ, тамъ, дѣто $\frac{2}{3}$ отъ населението признае това учрѣждение — Екзархията, тамъ по каноническото право, казвамъ, трѣбва катедрата да се заеме отъ български митрополитъ. Та на това основание ние извоювахме да имаме владци не само тукъ, но и въ Македония, въ вилаетитѣ. Ще обърна вниманието ви, че когато се издаваше този ферманъ, като се имаха прѣдъ видъ мѣнотиятѣ, по които щѣше да стане това прѣборяване, не се съмнѣвамъ, че мнозина отъ създателитѣ му мислѣха, че българитѣ не ще могатъ да докажатъ, не ще иматъ смѣлостта да прѣдставятъ, че $\frac{2}{3}$ принадлежатъ на Екзархията, защото не бѣ достатъчно само $\frac{2}{3}$ отъ населението да заявятъ, но трѣбваше цѣли села да се обявятъ за Екзархията. Ако въ едно село двама или трима бѣха за Патриаршията, всичкитѣ имоти, църкви и пр. оставаха на Патриаршията. Слѣдователно, тази е била най-голѣмата мѣнотия, щото цѣли села да се обявятъ въ полза на Екзархията и тогава само се вземаше въ внимание дали $\frac{2}{3}$ отъ населението е за Екзархията. И като се имаше прѣдъ видъ мощната сила, съ която разполага Патриаршията, на турското правителство мислѣше се, че това наше право ще остане илюзорно, че нѣма да се намѣрятъ цѣли села, които да се обявятъ за Екзархията. Обаче, и тамъ единството на българския народъ наддѣля и ние видѣхме, че въ Македония, прѣди да стане това въ много мѣста на свободното Княжество, цѣли села се обявиха за Екзархията, $\frac{2}{3}$ отъ населението се обяви за Екзархията, и какво стана? Най-първо Скопската митрополия се здоби съ митрополитъ, послѣ имаше Битолската, Велешката, Струмишката и т. н.

Сега, когато тия права си извоювахме тогавъ, когато нѣмахме свободно Княжество, когато не можехме да се опираме на никакви материални сили, а само на нашето право и на народното единство, азъ мисля днесъ да се иска въ една такава епархия, дѣто е признато, по каноническото право, катедрата да занимава български митрополитъ, да се повърне и да се дава изново на другъ единъ митрополитъ, това ще бѣде флагрантно нарушение на Екзархийскитѣ права и ние на това основание имаме право да издигнемъ гласа си и да искаме да се не накръпява това право. Нашитѣ правителства постоянно върпеха това. Вие знаете, че правителството на покойния Стамболовъ, когато се касаеше да се дадатъ за другитѣ катедри берати, настоява и употреби всичкитѣ си старания прѣдъ турското правителство, и това правителство не иска да откаже да даде своята поддръжка и, на основание на фермана, даде берати за владци. По-послѣ направи това и правителството на покойния Стойловъ, когато искаше берати за други епархии. На основание на сѣщото ние имаме право да поддържаме, щото митрополититѣ, които сѫ тамъ, да се не лишаватъ отъ поддръжката и въ смисълта на този ферманъ, който е дѣйствующъ законъ въ Турция, да се не допуша, щото тия катедри едновременно да се заематъ и отъ други митрополити, защото, повтарямъ да кажа, че турското правителство признава българитѣ наравно православни както грѣцитѣ. Мнозина, по заблуждение, повдигатъ въпроса и казватъ: „да, ама има една схизма между българската и грѣцката църкви, слѣдователно, и грѣцката църква има право да има митрополити навсѣкѣдѣ.“ Азъ говоря за нашитѣ правоотношения съ турското правителство, не говоря за правоотношенията ни съ Патриаршията. Когато дойдемъ за нашитѣ правоотношения съ Патриаршията, ако тя иска, може да ни признава за схизматици, но ние знаемъ, че сме православни и нашата конституция е санкционирала това. Въ международнитѣ ни отношения не се оспорява, че ние имаме за господствующа вѣра православната, така щото тѣхното казване нищо не важи. Но ако се поставятъ на тази почва, ако тѣ искатъ да иматъ митрополити навсѣкѣдѣ, нека да допуснатъ и на насъ, на всички мѣста, дѣто има грѣцки митрополити, и ние да си поставимъ наши български митрополити. Тогава Екзархията, на и нашитѣ правителства нѣмаше да полагатъ неимовѣрни старания, да увѣрятъ, че $\frac{2}{3}$ отъ населението въ известна епархия е българско, и да протестиратъ задѣто мимо това тамъ стоятъ грѣцки митрополити; така щото, на тази точка по този въпросъ не може да се спори.

Въпросътъ погледнатъ, прочее, по нашитѣ отношения спрѣмо Турция, азъ мисля, че нѣмаме данни поне засега да вѣрваме, че Негово Величество Султанътъ нѣма да изпѣлни справедливото искане на българитѣ, да се не накръпватъ правата на Българската екзархия. И азъ вѣрвамъ, че нашето правителство, както всички други правителства, ще

подръпи Българския екзархъ въ своитѣ усилия за да задържи тѣзи права ненакърнени.

Има и друго, г-да народни прѣдставители. Известно е, че руското правителство е било всѣкога покровителъ на православието. Въ това свое стремление, то и до денъ днешенъ, макаръ да е признавало българитѣ за православни, макаръ да е приемало нашитѣ владии и ги третираше за православни, макаръ, казвамъ, като покровителъ на православието, то не е искало да се произнесе върху тоя въпросъ между българската и гръцката църкви, но всѣкога тацитно е поддържало правата на българитѣ, като ги е считало за православни, и всѣкога, когато е билъ повдигнатъ тоя въпросъ, поне отъ четири години насамъ, прѣдъ освѣтленията, които нашитѣ правителства сж давали на руското правителство, то е признавало нашитѣ права и е отстъпвало. Азъ зная, че този въпросъ е билъ повдигнатъ въ врѣмето на покойния Стоиловъ; тогава се направи едно прѣдставление въ Петербургъ, и тамошното правителство е признало нашитѣ права. По-послѣ, миналата година, ако се не лъжа, въ врѣмето, когато министъръ-прѣдседателъ бѣше г. Рачо Петровъ, тоже е билъ повдигнатъ тоя въпросъ, но и тогава сж били направени прѣдставления въ Петербургъ, — прѣдупредено е било руското правителство, че това може да повлѣче сътрѣсення, че всѣко сътрѣсение въ областитѣ на Турция, дѣто има българи, ще да се подеме отъ българитѣ въ Княжеството, че това може да поведе до крайности, резултатитѣ на които не може да се прѣвдидятъ и, най-послѣ, самото правителство е искало да се отърси, за да го не обвини руското правителство или друго, че то е създадо това положение и че то го подкрѣпи. На тия прѣдставления, споредъ моитѣ свѣдѣния, е отдадено право, и въпросътъ е билъ отлаганъ. Азъ мисля, че всѣко българско правителство е било длъжно тѣй да направи, и вървамъ, че и настоящето правителство нѣма да постъпи друго-яче.

По този въпросъ, г-да народни прѣдставители, азъ мисля, че нито интерпелация нѣмаше да се повдигне, ако се не даваше поводъ отъ нѣкои писания въ официозния печатъ на правителството, че то косвено не държи твърдѣ много за този въпросъ и че по този начинъ то не би дало своята дипломатическа или каквато щете подкрѣпка на Българската екзархия. Азъ мисля, че у насъ, дѣто много пѣти въ официозния печатъ се пишатъ работи, които, може би, не се сподѣлятъ отъ правителството, не трѣбва да се обръща толкова голѣмо внимание на официозния печатъ; но когато външнитѣ хора се основаватъ на този официозенъ печатъ и взематъ да говорятъ, тогазъ, азъ мисля, е длъжностъ да се опровергае това нѣщо. Това, може би, е дало поводъ да се повдигне интерпелация по този въпросъ. Но отъ друга страна, ако вземемъ, че нашето правителство е изпратило свой прѣдставителъ на юбилей, който имаше Негово Блаженство Екзархътъ, и то сега именно, когато е

билъ повдигнатъ този въпросъ, когато знаемъ, че другитѣ заинтересовани държави, като Сърбия и Черна-Гора, даже не искаха да поздравятъ Негово Блаженство Екзарха, което и най-малката учтивостъ ги заставяше да направятъ, още повече, че сж славяни и не признаватъ българската църква за схизматическа, — азъ мисля, че нашето правителство съ изпращането на свой прѣдставителъ да поздравя Негово Блаженство Екзарха, по случай на юбилей му, дохожда да докаже, че то напълно сподѣля правото на Екзархията и че подчертава политиката водена отъ Екзарха. И не можеше да бѣде друго-яче, г-да народни прѣдставители. Отъ 25 години ние, за щастие, имаме една знаменита личностъ турена на чело на това учрѣждение и, за щастие още на българския народъ, тая личностъ слѣдва неуклонно една систематическа политика — защото, за жалостъ, ние не сме наклонни да водимъ една систематическа политика, днесъ караме на една страна, а утрѣ на друга, както иде на интереситѣ ни; — обаче, Българскиятъ екзархъ, основанъ на фермана, който учрѣждава тази Екзархия, слѣдва буквалнитѣ разпореждания на този ферманъ, и всѣки пѣтъ, когато е искано да се направи по-сѣбгтелство на този ферманъ отъ дѣто и да бѣде, застъпвалъ се е мѣжествено за правата на българската църква. Самия тоя фактъ — освѣтяването на тая политика, тѣй да се каже, отъ четвъртъ столѣтие насамъ заставяше българскиятъ народъ да подкрѣпи Негово Блаженство Екзарха и българскиятъ народъ се изказа. Всички тия митинги, които станаха, доказватъ, че българскиятъ народъ одобрява напълно църковната политика, която е слѣдвалъ Негово Блаженство Екзархътъ. Като казвамъ българския народъ, азъ разбирамъ всички членове на българския народъ, които принадлежатъ на българската народна църква. Сжщо и нашето правителство съ своя прѣдставителъ дойде да докаже, че напълно сподѣля тази политика. Само така даже ако погледнемъ на въпроса, ние сме длъжни да подкрѣпимъ Екзарха въ своитѣ усилия за запазване ненакърнени правата на българската църква — независимо отъ всѣкакви други съображения, независимо отъ нашитѣ отношения съ турското правителство, независимо отъ отношенията ни съ близкитѣ съсѣдни държави, независимо отъ каноническитѣ права, на които почива българската църква. Ето защо азъ не мога да одобря тия възгледи, които се изказаха тукъ отъ уважаемия г. Влаиковъ и отъ нѣкои други лица относително незначението на тоя въпросъ; не мога да одобря твърдѣнието, че въпросътъ за църковнитѣ правдини, за църковнитѣ традиции, остава на заденъ планъ и пр. И азъ не бихъ желалъ поне по този въпросъ да се повдига и говори противното тукъ. Нашитѣ възгледи, нашитѣ политически мисли, биха могли по други случаи да се говорятъ, но намирамъ, че е вѣрно за интереситѣ на отечеството по този въпросъ да развиваме тѣзи наши теории и мисли.

Г-да народни прѣдставители! Неоспоримъ фактъ е, че благодарение на църковното ни единство, ние сме си запазили народността. Ако не бѣше това църковно единство, богъ-знае дали нѣхмѣ да съществуваме. Историята свидѣлствува за това: ние знаете, отъ падането на Охридската патриаршия, цѣло столѣтие се измина догдѣ възстановимъ църковнитѣ си права, цѣли три поколения сѣ възпитавани въ тия традиции. И доказателството е, че при всичкитѣ църковни традиции, които имаме отъ миналото, народната борба е изнесла на плѣщитѣ си този въпросъ и на тази борба ние дължимъ възстановяването на народната ни църква. Слѣдователно, да говоримъ, че тия традиции нѣматъ значение, когато знаемъ, че църковната борба още не е свършена въ Македония, когато знаемъ, че свѣстяването въ Македония се дължи на тази борба, и когато виждаме, че искатъ да усуетятъ тия наши права, струва ми се, че си нѣма мѣстото; не можемъ да говоримъ, прочее, че църковнитѣ традиции трѣбва да се оставятъ на заденъ планъ и че не заслужаватъ внимание. И по този случай ние трѣбва да похвалимъ всичката дѣятелностъ на Негово Блаженство Екзарха, трѣбва да похвалимъ неговата систематическа политика, трѣбва да похвалимъ неговото твърдо стояне като стражъ на тѣзи църковни правдини, като стражъ за единството на българския народъ. Ние, цѣлиятъ народъ, трѣбва да дадемъ своята подпорка на това учрѣждение, за да зашицава правата на българитѣ и занаяпрѣдъ.

По този въпросъ азъ нѣма да кажа, г-да народни прѣдставители, повече. Понеже вземахъ думата, ще кажа само нѣколко думи и по другитѣ точки отъ отговора, на тронното слово. И други г. г. оратори отъ тази страна казаха, че не би трѣбовало да се вмѣстятъ отъ комисията една фраза за свободата на изборитѣ въ отговора на тронното слово, защото нашата конституция е изрична въ това отношение, и не може и дума да става за избори, ако тѣ не сѣ свободни; слѣдователно, щомъ има избори, основната мисль е, че тѣ трѣбва да бѣдатъ свободни. Ако за туй, че сравнително сега изборитѣ почнаха да ставатъ по-свободни, се туря тази фраза, азъ мисля, това не може да служи за поводъ; на-противъ, всички трѣбва да желаемъ да настане ера на абсолютно свободни избори. По тази тема би могло да се говори въ веѣки конкретенъ случай, когато се разискватъ по отдѣлно изборитѣ, И ако се укажатъ било нарушение на правата на гражданитѣ, било че е имало насилия и пр., тия работи, ако се констатираатъ, длъжностъ е на правителството да вземе мѣрки за да се не повтарятъ. Правителството не е имало врѣме за много работи та да критикуваме неговата дѣятелностъ. Отъ дохождането си на властъ, главното нѣщо, което направи, то е произвеждане на изборитѣ. Веѣки народенъ прѣдставителъ знае по-добрѣ изборитѣ въ своята околия и тамъ, дѣто е билъ. За жалостъ, въ околията, дѣто ние сме били избрани, г. Д-ръ Геннадиевъ говори върху тия избори, и работитѣ, които той из-

каза, сѣ напълно истинни. Азъ бихъ желалъ, тия работи да се не повтарятъ въ бѣдѣще. Тази околия е имала въ една година три пѣти избори и на хората е дотегнало вече да правятъ избори. Имаше една анкета отъ страна на правителството по поводъ писанията въ печата и по многократнитѣ заявления на избирателитѣ въ тази околия; тази анкета, благодарение че се случи единъ много добросъвѣстенъ чиновникъ, извадила е обстоятелствено такива въникнали злоупотрѣбления, вършени надъ населението, такива злоупотрѣбления на властѣта, дѣто, ако се прочетѣше тукъ този рапортъ, ще произведатъ потрѣсалоце впечатление. Азъ бихъ желалъ, щото г. Министерътъ на Вътрѣшнитѣ Работи да вземе мѣрки, щото всички лица, уличени въ този рапортъ, да получатъ надлежното си наказание, защото, ако такива работи ставатъ и въ други околии, ние трѣбва да се простимъ съ конституционнитѣ права, които имаме. Азъ не искамъ да говоря подробности, ще ви кажа само, г-да народни прѣдставители, че хората, които иматъ подкрѣпата на тамошнитѣ власти, сѣ злоупотрѣблявали съ властѣта си, взимали сѣ пари отъ стражари да ги назначаватъ, взимали имъ сѣ частъ отъ мѣсечната заплата постоянно, ограбвали сѣ хора; затваряли сѣ хора по затворитѣ и били сѣ ги немилостиво; взимали сѣ подкупи да поддържатъ кметства; взимали сѣ подкупи да разтурватъ кметства и т. н. Азъ се лаская да вѣрвамъ, макаръ г. Министерътъ на Вътрѣшнитѣ Работи да не е тукъ, че той има на рѣцѣтъ си тоя рапортъ и е направилъ нужното, щото веднага да се дадатъ подъ сѣдъ всички виновни и уличени въ този рапортъ, и то за честѣта на правителството, защото азъ съмъ увѣренъ, че правителството не желае да ставатъ такива работи, и ако такива работи ставатъ и въ други околии, ние не можемъ да говоримъ, че имаме конституционно управление въ страната. Надѣвамъ се, че нѣма да ми се даде поводъ, щото съ отдѣлна интерпелация да изкажа тия работи тукъ отъ трибуната на Народното Събрание.

Едно нѣщо, върху което искамъ да обърна вниманието както на народното прѣдставителство, тѣй и на почитаемото правителство, е слѣдующето: ако искаме свободни избори, още сега трѣбва да се взематъ нѣкои мѣрки, трѣбва, напр., разтурването да не става, освѣнъ когато имъ дойде периодътъ; единъ министъръ, докогато не изтече периодътъ на кметството, да не може да разтури общинския съвѣтъ, додѣто нѣма за болшинството на съвѣтницитѣ присѣда влѣзла въ законна сила и то за прѣстѣпления, които влѣкатъ лишението отъ политически права; да не може никой общински служител, отъ деня на обявяване на изборитѣ до произвеждане на изборитѣ, да се мѣнява; 10 дена до изборитѣ да нѣматъ право околийскитѣ началници и стражаритѣ да сноватъ изъ околитѣ — нѣкакъ си да бѣде суседавана тѣхната властъ; най-послѣ и личнитѣ карти да станатъ поне за единъ периодъ отъ петъ години, защото тѣй, както

е днес, ставатъ много голѣми злоупотрѣблениа съ личнитѣ карти. Тии реформи сж необходими, ако искаме да имаме напълно свободни избори за въ бѣдѣ и да прѣкратимъ пѣти на злоупотрѣблениа въ идущитѣ избори.

Да говоря, както нѣкои други господа говориха, какви мѣрки трѣбва да се взематъ за повдигането на земеделѣското население, на търговията, на индустрията, мисля, че тукъ не е мѣсто, защото ние имаме бюджетъ, имаме закони и, когато тѣ се прѣдложатъ, тогава ще кажемъ нашето мнѣние по тѣхъ. Относително финансовия въпросъ, г-да прѣдставители, нѣма съмнѣние, че той е злостна на деня, и голѣма заслуга ще направи на страната онова правителство, което намѣри срѣдства да прѣмахне летящитѣ дългове и да уравни въ бюджета. Менѣ ми се струва, че това не е мѣчна задача. Азъ и другъ пакъ съмъ казвалъ, и сега пакъ ще повторя, че ние не трѣбва да водимъ широка политика, че ние не трѣбва да имаме луксозно управление, а трѣбва само да уравни въ бюджета, да направимъ цѣлѣтупи нашитѣ финанси, и то е много лесно. И когато стане това, бѣдѣте увѣрени, че ще бѣдемъ силни, когато финансово сме добри, а когато сме силни вътрѣ, всѣки ще ни почита вънъ. Тамъ лежи разковничето на нашата политика. Не може да бѣдемъ външно силни, когато нѣмаме добри финанси. Вие вижте за примѣръ Гърция, която бѣше разсипана финансово, и миналата година имаше случая да посоча, и сега го повтарямъ, че вече три години става бюджетитѣ ѝ се привѣршватъ съ излишѣкъ. Прѣзъ 1899 г. имаха два милиона излишѣкъ, прѣзъ 1890 г. имаха 5—6 милиона, ако се не лъжа и тази година прѣдполагатъ да иматъ 5 милиона лева излишѣкъ. Ако Гърция направи това, която е прѣтоварена съ дългове, ако Ромѣния захватва да приключва бюджетитѣ си съ излишѣкъ, ние още повече можемъ да го направимъ. Ако консолидираме летящитѣ дългове и уравни въ бюджета си, нашето финансово положение ще се тури въ редъ; а веднажъ турено въ редъ нашето финансово положение, ние ще бѣдемъ силни вътрѣшно, всѣки ще ни почита. Нѣма какво да кажемъ противъ правителството, относително финансовитѣ мѣроприятия, защото нищо не сж ни прѣдставили, и нѣмаме право да го критикуваме. Тѣ само ни казаха, че поне въпросътъ за монопола е отстраненъ. Ние считаме, че даването монопола на чужди компании е вредително за българскитѣ интереси, и менѣ ми е драго да констатирамъ, че българскиятъ народъ чрѣзъ своето народно прѣдставителство, както въ болшинството си, тѣй и въ оппозицията, се произнесе, че не е за даване на монополи на чужденцитѣ. Азъ вѣрвамъ, че правителството, като е взело актъ отъ това, ще направи нѣщо добро, което ще бѣде въ полза за уравни въсяване на нашия бюджетъ. Повече нѣма какво да кажа.

К. Мирски: Г-да народни прѣдставители! Азъ много ще съжалявамъ, ако не слѣза по-скоро отъ

тая трибуна, дѣто се качихъ, откато по-прѣди мислѣхъ да се откажа да говоря, ако и накратко, по проекта за отговора на тронната рѣчь. Заставиме повечето почитаемиятъ г. Кжрджиевъ. Азъ отъ неговата рѣчь заключихъ, че той като че не му се ще да изтъкнемъ истината относително спорния пунктъ въ проекта за отговора на тронната рѣчь. Азъ даже съжалявамъ, дѣто нашата почитаема комисия по тая работа е вмѣкнула въ тоя пасажъ думитѣ: „но и за свободата (Чете.)... спасенитѣ при послѣднитѣ избори редъ и тишина, които свидѣтелствуватъ не само за възмѣжаването на българския народъ въ политическо отношение, но и за свободата, при която тѣ сж станали“. Тѣзи думи: „но и за свободата, при която тѣ сж станали“ по-добъръ би било да ги нѣмаше, но веднажъ сложени, наша длѣжностъ е, длѣжностъ е на всѣки единъ отъ насъ, като има правата, дадени му отъ чл. 93 на нашия основенъ законъ, свободно да се изкаже. Азъ не отричамъ, г-да народни прѣдставители, че изборитѣ бѣха свободни, но тѣ не бѣха свободни, колкото се желаше, колкото се очакваше. Ето защо, азъ като гледамъ, че почитаемото болшинство, което не по-малко уважавамъ отъ почитаемото меншинство, ще гласува и тоя пасажъ отъ проекта за отговора на тронното слово, тѣй както е прѣдставенъ отъ комисията, азъ мисля поне да се съгласи почитаемото болшинство да прибавимъ и слѣдующето: „Относително свободата, при която станаха послѣднитѣ избори, Народното Събрание констатира, че тя, за жалость, е още по-малка отъ она, при която станаха догълнителнитѣ избори на разтурената Камара, (Гласове отъ дѣсницата: Прието! — Смѣхъ.) и почти по-малка отъ она, при която станаха генералнитѣ — може да се каже и генералскитѣ избори за разтурената Камара. (А. Урумовъ: И въ Стамболово врѣме!)

Да, г-да народни прѣдставители, това е печаленъ фактъ; при всичко че генералъ произвежда изборитѣ на XI-го Обикновено Народно Събрание, азъ считамъ първитѣ за по-свободни, защото рѣшитѣ на правителството тогава бѣха по-развързани и можеше то да упражни едно право, което си присвояватъ нѣкои наши управляюща. Нѣмаше тогава у насъ законъ, който да запрѣждава, подѣ страхъ на углавно наказание, да агитиратъ държавнитѣ чиновници. Ето защо, като ви моля да приемете този пасажъ, азъ моля да се добави и слѣдующето: (Чете.) „Народното Събрание не може да не изяви съжаление, че нѣколко административни чиновници, като че съ одобрение на кабинета, прѣзрѣха издадения миналата година законъ, който запрѣтѣва, подѣ страхъ на углавно наказание, на всѣки държавенъ чиновникъ, възползванъ отъ официалното си положение, да върши агитация по изборитѣ.

„Ваше Царско Височество!“ (Смѣхъ.) — Азъ ви почитамъ, г-да, но почитайте и вие насъ. — „Ваше Царско Височество! Не зачитането не само скоро издаденитѣ закони, но и на старитѣ, не може

да не се счита за нѣщо най-осъдително въ всѣка културна страна, и много злѣ влияюще на политическото възпитание на младежта.“ Нека, г-да народни прѣдставители, бждемъ живи и дочакаме единъ день, щото законитѣ и у насъ да съставляватъ зидъ, отъ който да си ступва главата всѣки, който и да е, който би искалъ да извърши нѣщо запрѣтено отъ тѣхъ. Доста е това беззаконствуване у насъ, г-да прѣдставители! При това, азъ се възползувахъ отъ отдиha, който бѣше даденъ прѣди малко, и си нахвърлихъ нѣкои мисли по нужди на страната, които считамъ, че съмъ въ правото си да изтъкна, безъ обаче да ги развия напълно, защото не искамъ да отнемамъ врѣмето на почитаемото Народно Събрание. (С. Савовъ: Ако не ги развиете, нѣма да излѣзе нищо!) Азъ съмъ развивалъ тѣзи свои мисли повече въ нѣкои наши вѣстници и научни списания, а пъкъ други мисли, които не съмъ развилъ азъ, тѣ сж развити отъ други наши обществени дѣйци, и всѣки може да ги чете. Нали Народното Събрание не е академия, както правилно нарѣче завчера въ единъ свой разговоръ съ мене г. Габровски, а лаборатория. Тукъ сме дошли закони да творимъ и да критикуваме дѣйствиата на тѣзи, които сж поставени да прилагатъ законитѣ. Затова, позволѣте ми да не развивамъ напълно мислитѣ, които ще изтъкна, защото би трѣбвало и утрѣ цѣлъ день да говоря. (Гласове: Не желаемъ!) Ако желаете, бихъ сторилъ това, но считамъ, че би било оскърбление отъ моя страна да се простирамъ надълго. Затова, бждѣте търпѣливи.

Г-да прѣдставители! Азъ имамъ честта да стоя подъ бѣло знаме, а не подъ червено знаме, на което послѣдното пише: „Колкото по-злѣ, толкова по-добрѣ“. Това подхвърлямъ на нашитѣ социалъ-демократи, марксиста, иначе наричани колективисти. Азъ не ги наричамъ социалисти, защото не само тѣ сж социалисти; и между нашитѣ има много, които трѣбва да уважаваме, каквото е г. Благоевъ, когото безъ малко щѣхъ да нарека, по нѣкои негови мисли, изказани отъ него вчера, пророкъ Благоевъ. Това подхвърлямъ по адресъ на нашитѣ социалъ-демократи, марксиста, иначе наричани колективисти, защото има социалисти християни, има социалисти интервенционалисти и поп интервенционалисти, има и кооператори, които сжщо турятъ въ числото на социалиститѣ. Азъ нито седя подъ розовото знаме, ако и да пише на него онова, което азъ си прѣдставлявамъ, именно: „колкото по-добрѣ, толкова по-добрѣ“. Тѣхна милостъ подъ двѣ знамена стоятъ. Нѣкой път, когато искатъ да привлечатъ масата, която не чете Марксовия трактатъ за капитала, коментаритѣ му и други социалъ-демократически съчинения, тѣ се подслонватъ подъ розовото знаме, на което си прѣдставлявамъ, че чета „буржоазното“: „колкото по-добрѣ, толкова по-добрѣ“, а не „колкото по-злѣ, толкова по-добрѣ“. Ние не желасмъ революции, а искаме еволюционен да върви всичко, искаме да

изкараме народа отъ зимата въ пролѣття, а той самъ ще съумѣе на лѣто да излѣзе.

Най-важниятъ нашъ законъ — избирателниятъ — прѣтърпѣ лани въ извънредната сесия на разтурената Камара сжществени измѣнения. За това пай-много се дължи на днешния Министъръ на Финанситѣ, тогава Министъръ на Вѣтрѣшнитѣ Работи, г. М. Сарафовъ. Но тоя законъ, по моето разбиране, има нужда отъ още поправки. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Кажете ги.) Азъ ще говоря, г-да народни прѣдставители, за малкитѣ работи, но отъ които считамъ, че ставатъ голѣмитѣ. (Т. Начовъ: По отговора на тронното слово говорѣте!) Моля, говоря върху нуждитѣ на страната. Вашата рѣчь бѣше ли по отговора на тронното слово? Ще сжди почитаемото Народно Събрание, дали по отговора говоря или не, даже може г. прѣдседателътъ да ми отнеме думата. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Не, не, говорѣте!)

Азъ, г-да прѣдставители, не съмъ отъ онѣзи, които считатъ, че е недемократично лишаването на извѣстна категория български граждани отъ избирателно право. (Н. Габровски: Циганитѣ ли?) Нашиятъ основенъ законъ, чл. 86 отъ конституцията, е изриченъ. Той е прѣдоставилъ право на обикновеното народно събрание да разрѣшава, кои български граждани да се ползватъ отъ политически и отъ кои политически права. Извѣстно е, че днесъ у насъ женитѣ още не се ползватъ напълно отъ всички политически права, а само отъ извѣстни политически права: ставатъ чиновници, а утрѣ може да имаме и адвокати. И така, г-да народни прѣдставители, като е тѣй, мисля, че можемъ да вникнемъ въ духа на тая наредба, която се съдържа въ чл. 86 отъ конституцията, толкова повече като имаме на нея много добъръ и ясенъ коментаръ отъ самия съставителъ на тая наредба. Самото Учрѣдително Народно Събрание, нашата конституанта, като гласува, както ви е извѣстно, и врѣмenni наредби за избирание народни прѣдставители на първото обикновено народно събрание. Тоя законъ, който е, по моето разбиране, допълнителенъ отдѣлъ на нашата конституция, и отъ който, азъ мисля, ние не трѣбва да се отдалечаваме при нашето законодателствуване въ обикновенитѣ народни събрания, той тълкува много ясно, че еди-кой и еди-кой могатъ да се лишатъ отъ правото на избираеми и даже отъ правото на избиратели. И дойде послѣ постепенно и се даде развитие на тая материя, безъ да стана отклонение отъ наредбата на конституцията. Както ви е извѣстно, първи се лишиха отъ правото на избираемостъ владицитѣ и другитѣ монаси, а послѣ се лишиха отъ това право поповѣтѣ, лишиха се послѣ просецитѣ и най-послѣ се лишиха въ прѣдпослѣдната сесия на разтурената Камара и друга една категория избиратели. (Нѣкои отъ прѣдставителитѣ: Циганитѣ.) Циганитѣ, египтянитѣ, както щете ги наричайте — като ви

е толкова желателно да имъ кажа името, казвамъ го. (Смѣхъ.) Азъ мисля, обаче, че ние можемъ и на другъ принципъ да се поставимъ, за да бъдемъ по-последователни. Относително циганитѣ, азъ съмъ убѣденъ, че въ скоро врѣме, когато се внесе една новела къмъ избирателния законъ, ще се прѣдостави поне право на тая последната категория български граждани да показватъ това, което сега закона презумира. Напр., единъ циганинъ, турчинъ-мохамеданецъ или християнинъ катунаръ, каквито нѣматъ у насъ днесъ право на избиратели, се презумира, че е просекъ, че за една чаша ракия може да гласоподава за едно, а не за друго. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Има и български цигани!) Но има между липенитѣ отъ избирателно право цигани, може би на 100 единъ, може би на 1.000 единъ, може би на 10.000 единъ, които не сж отъ тая категория лица. Е добръ, на такива лица не би ли било право да се прѣдостави право да може да се отнесатъ до единъ сждъ, който би имъ указалъ Народното Събрание, и да докажатъ, че не влизатъ въ категорията на просекитѣ, т. е. на лицата, които живѣятъ отъ просия, а не отъ своя трудъ, и които иматъ опъи характеръ, който сж имали цѣли околии въ Англия избиратели, които веднажъ ги били лишили за извѣстно врѣме отъ правото на избиратели? Азъ мисля, че ние можемъ и на другъ принципъ да поставимъ работата. (Г-нъ Теню Начовъ говори нѣщо.) Моля Ви се, г-нъ Теню Начовъ; азъ онзи денъ Ви търпѣхъ много, даже прѣмно. Не Ви търпѣхъ, само когато зачекнахте моето чувство на българинъ; защото азъ не съмъ сърбинъ, макаръ и да не мразя сърбитѣ. — Азъ мисля, г-да народни прѣдставители, че можемъ да се поставимъ и на другъ принципъ. Извѣстна наредба въ нашата конституция счита задължително за чедата на всѣки български гражданинъ, на всѣки подданикъ на българската държава първоначалното образование. Не може да се подразбира въ прѣдметитѣ, които влизатъ въ първоначалното образование, и научаването поне да се чете и пише съ буквитѣ, съ които се пишатъ българскитѣ закони. Азъ считамъ, че е вече врѣме да се опрѣдѣли единъ срокъ, слѣдъ който никой да не може да става нито избирателъ, ако не знае да чете и да пише на български. Това ще бѣде напълно споредъ конституцията. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Слѣдъ сто години!) Най-сетнѣ, това като говоря, ни най-малко не соча лицата, които сж минали 30, 35-годишна възраст. Тѣхъ азъ оставамъ настрана, защото Иванчо ако не се е научилъ, Иванъ нѣма да се научи, Иванчо може да се научи.

Относително избираемитѣ за нашитѣ обществени учрѣждения, за общинскитѣ и окръжни съвѣти — ако направимъ околийски съвѣти, и за тѣхъ — азъ мисля, че е необходимо да се иска и имотенъ цензъ. Това не е отстъпка отъ всеобщото гласоподаване, а се вниква въ назначението на общинскитѣ и окръжни съвѣти, и като се намира,

че тѣ сж домакински учрѣждения, като се знае, че повече боли оногова, който има поне колъ забитъ въ дадено мѣсто, както казва пословицата, затуй само такива трѣбва да бѣдатъ избирани, даже, ако искате, и избиратели. Това не е никакъ противъ демократичния режимъ, както нѣкои си мислятъ.

Азъ, г-да народни прѣдставители, имамъ малко по-друго понятие за демократизма. Азъ разбирамъ хората, че сж или автократи, или аристократи, или демократи. За щастие на българския народъ, ние сме всички демократи, поне въ мозѣка си, ако и нѣкои по външностъ да сж вече аристократи. Азъ си припомнямъ единъ господинъ Сливненецъ, живѣлъ дълго врѣме въ Ромъния, прѣхвърлилъ Дунава, допѣлъ пакъ отсамъ и нѣколко години кметувалъ много почтено въ града ни, (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Дѣдо Колони!) да, Михаилъ Колони — който казваше, че е аристократъ, но съ демократически мозѣкъ.

Относително числото на секциитѣ, ще кажа, че тѣ доста се увеличиха. Но пакъ азъ въ своята обиколка въ навечерието на допълнителнитѣ избори за XI-то Обикновено Народно Събрание се убѣдихъ, че тѣй, както е днесъ законътъ, липсватъ се доста избиратели отъ правото да гласоподаватъ. Азъ напомнимъ напр. селото Галата, при Варна, което по дѣйствующия сега законъ не може да гласоподава въ Варна, а трѣбва да отиде 4—5 часа по-надалечъ. И прѣдставѣте си, г-да народни прѣдставители, зимно врѣме положението на тѣзи избиратели. Кой варненецъ, напр., би отишелъ да кажемъ въ Балчикъ да гласоподава? Никой. А ние караме тия нещастни селяни да отиватъ да гласоподаватъ така далечъ! Въ Ромъния и въ други мѣста сж взели друга норма за опрѣдѣляне числото на секциитѣ: на всѣки 1.000 избиратели, споредъ Ромънския законъ, се опрѣдѣля една секция. Ако за прѣдседатели на бюрата не стигатъ сждиитѣ, може да се прибави другъ нѣкой съставъ въ изборнитѣ бюра. Ако ли не се намѣри това за възможно, може да се направи, щото изборитѣ въ цѣлата страна да не ставатъ въ единъ недѣленъ день — защо непрѣмно въ единъ день? Или толкова трѣбва да бѣдемъ горещи, щото да желяемъ да узнаваме резултата на изборитѣ въ цѣлата страна? Нека ставатъ изборитѣ въ двѣ недѣли: първата недѣля въ едната половина на държавата, а втората — въ другата половина.

Азъ подчъртавамъ изказаната мисль отъ г. Константинъ Калчовъ за избирателнитѣ карти. Тѣ трѣбва да се обърнатъ дѣйствително на избирателни книжки съ срокъ поне за 5 години, както каза той. Ако остане днешната система, т. е. за всѣки изборъ да се даватъ отдѣлни избирателни карти, тогава нека 10 деня прѣди избора да прѣставатъ кметовѣ да раздаватъ карти, и картитѣ на тѣзи, на които не сж ги дали, да ги пратятъ на надлежния мирови сждия и тѣ ще ги изискватъ отъ него отпослѣ, ако докажатъ, че безъ уважителни причини не имъ били дадени. А какъ е днесъ?

Отива въ избирателния центъръ човѣкъ да гласоподава — нѣма карта; отива въ града при мировия сѣдия за карта — донеси ми, казва той, бѣлѣжка отъ кмета си, че не ти е дадена картата или че те нѣма въ списъка у него, или че не знамъ какво си. А пъкъ нѣкога нито има сѣдия! Въ послѣднитѣ избори въ Варненскитѣ мирови сѣдилища сѣдия нѣмаше: всички били назначени въ бюра и въ сѣдилищата оставени само писари, които не могатъ да вършатъ раздаване на картитѣ. Азъ изобщо подхвърлямъ тази мисль, за да се обсъди за улеснение на избирателитѣ и за прѣдупрѣждение нежелателни работи.

Относително прѣдставлението на меншествата, азъ не съмъ привърженикъ на тъй наречената класическа система, на пропорционални избори. Азъ мисля, че за първо време трѣбва да направимъ да се прѣдставляватъ меншествата въ по друга система и то за първитѣ нѣколко години само въ общинскитѣ съвѣти, а може и въ окръжнитѣ съвѣти. Напр., нашиятъ градъ Варна има единъ общински съвѣтъ отъ 16 члена: всѣки избирателъ да пише на бюлетината си, да кажемъ, 13 или 14 кандидати и по този начинъ ще се дойде непрѣмѣнно до резултата да бѣдатъ прѣдставяни и меншествата или най-голѣмото меншество. Ще кажете: какъ ще задрѣтимъ на човѣка да пише 16? Той може да напише и 20, но бюрото ще чете само първитѣ 13 или 14.

Относително бюлетинитѣ, азъ си напомнямъ, че кога се правеше избирателниятъ законъ въ VII-то Обикновено Народно Собрание, прѣдложихъ да стане г. Министерътъ на Вѣтрѣшнитѣ Работи и обясни, че подъ думата „чисто бѣла хартия“ ще се разбира бѣла свѣжна, а не сиволява или друга нѣкоя. Г-нъ Министерътъ не стана — може би, не му помисляше, или не внигна въ мисльта ми — но стана единъ народенъ прѣдставителъ, който отпослѣ се оказа, че е билъ прѣстѣпенъ типъ, нѣкой си Йоновъ, и ме закачи, защо не съмъ билъ прѣдложилъ да се опрѣдѣли въ закона и дебелината на хартията. Такава глупостъ не можехъ да прѣдложа; както казахъ, помолихъ г. Министра на Вѣтрѣшнитѣ Работи да стане да каже отъ официалната трибуна, че подъ думата „чиста бѣла хартия“ въ закона се разбира бѣла като свѣтъ. Това имахъ право да искамъ, но Министерътъ не направи добръ, дѣто не стана да даде тълкувание на закона. И тъй, азъ мисля, че е желателно, при измѣнение на избирателния законъ, да се опрѣдѣли това; нѣщо повече: да се опрѣдѣли и величината на бюлетината. Азъ си припомнямъ, че въ органическия уставъ на бившата Източна-Румелия бѣше опрѣдѣлена голѣмината на бюлетинитѣ: 10 см. на дължъ и 10 см. на ширъ. Ако да бѣхъ отъ онѣзи, които мислятъ, че въ България расте и хартия, щѣхъ да прѣдложа пликвата система, която има въ повечето мѣста, дѣто гласоподаватъ съ бюлетини, като въ Франция, Ромъния и др., но азъ мисля, че като се опрѣдѣли голѣмината на бюлетинитѣ

и точно цвѣтътъ, който не може да бѣде другъ освѣтъ бѣлосвѣтенъ, цѣльта се постига. Разбира се, друга шѣше да бѣде работата, ако се приеме у насъ да ставатъ изборитѣ по друга система, напр. ако се приеме системата на задължително прѣдставенитѣ кандидати. (Глъчка.) Моля, моля, азъ говоря сериозни работи, които нѣкои не разбиратъ; ако нѣкой е уморенъ, може да отиде да си почине: азъ тукъ мога да говоря и на двама. — Вие знаете тази система каква е. Приготовлява официално учрѣждение бюлетини, на единъ листъ се напечатватъ всички кандидати. (Единъ се обаждатъ.) Това, вѣрвамъ, не сте чували досега Ваша милость — въ бюлетината стои подъ редъ и отдѣлени съ дебела чѣрта името, прѣзимето и занятието на всѣки кандидатъ. Ще отидете при прѣдседателя на бюрото безъ бюлетина, отъ него ще вземете бюлетина, ще отидете настрана, ще турите безъ да ви види нѣкой едно кръстче, при името на оногova, за когото искате да гласоподавате, ще стъпнете бюлетината и ще отидете при урната да я пуснете. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Ако е безграмотенъ?) За безграмотнитѣ избиратели може да стане слѣдующето: надъ името на всѣки кандидатъ може да се турѣ нѣкой знакъ — напр. на първия кандидатъ една звѣздичка, на втория кандидатъ двѣ звѣздички и т. н. Имената на кандидатитѣ ще бѣдатъ напечатани по азбученъ редъ. Агитаторитѣ вѣкъ ще разправятъ на безграмотнитѣ хора, които, както чухте, азъ не желая да гласоподаватъ, защото ги лъжатъ. И на туй си има срѣдството! Най-сетѣ можеше навсѣкѣ да се залѣпи отвѣтъ по една бюлетина съ печата на бюрото и да стои тамъ единъ стражаръ. Най-сетѣ звѣздичкитѣ всѣки ще запомни: нашитѣ кандидати съ една звѣздичка, вашитѣ кандидати съ двѣ и т. н. Това, г-да народни прѣдставители, искахъ да науча по избирателния законъ, който азъ считамъ като пръвъ подиръ основния законъ, подиръ конституцията.

Прѣди да пристѣпя да изтъкна своитѣ мисли по другитѣ части, азъ ще ви кажа, че не може, освѣтъ да се радва човѣкъ, като гледа, че имаме едно министерство, което има за главенъ принципъ въ своята програма: управлението на страната съ уравновѣсенъ бюджетъ и намаление по възможностъ чиновницитѣ, разбира се, безъ да се нахвърни службата. Но има една малка работа, по която у насъ е обърнато внимание и по гражданското вѣдомство, но тъй си остана. Припомнямъ си едно окръжно прѣдписание отъ Дѣда Цанковъ до чрѣжденията по неговото министерство — струва ми се, на вѣтрѣшнитѣ работи бѣше тогaзъ, и струва ми се, издадено е такова циркулярно прѣдписание и до другитѣ министерства, та мисля, че е било по рѣшение на Министерския съвѣтъ — писмата да не пишатъ учрѣжденията на голѣми хартии, на голѣмъ форматъ, освѣтъ когато има много да се пише. Такава окръжна заповѣдь или прѣдписание, доколкото знамъ, не само съществува, но се и изпълнява по военното вѣдомство, дѣто, за жалость,

въ друго отношение много малко економии се правят. Азъ си припомнямъ, г-да народни прѣдставители, че когато бѣхъ веднажъ по работа въ едно императорско австрийско консулство приеха едно писмо отъ Виена, което припомня нашиятъ български телеграми: нѣмаше пликъ. Отвори консултътъ писмото, въ срѣдата нищо, освѣтъ единъ пликъ, а по вътрѣшната му страна писмо. Австрия е по-голяма държава и нейнитѣ граждани сж много по-богати отъ насъ, но за жалостъ, защото ни дава тя хартия, ние захванахме да мислимъ, че се ражда у насъ нейната хартия. Всички знаете, че отъ малкото нѣщо става много. Азъ си припомнямъ, че въ Русия се назначава една комисиия, която да изучи каква загуба се принася отъ чиновницитѣ, задѣто пишатъ „имамъ честъ“ и сж изкарвали, че има загуба годишно нѣколко хиляди рубли, когато съ тѣзи пари можеше да се облѣчатъ много сирачета. (Глъчка.) Азъ мисля, че говори сериозно. (Смѣхъ.) Отъ малкитѣ работи ставатъ економии. Туй нѣщо си научихъ, прѣди да говоря за другитѣ части, но които искамъ да кажа нѣколко думи. И тѣй, общо азъ желая на настоящия кабинетъ дълъгъ животъ, но да прави всевъзможни економии, като при това държи малко чиновници, пробирани измежду най-способнитѣ подданици на страната. (Нѣкои отъ прѣдставителитѣ: Аминъ!) Партийни чиновници ще му бѣдатъ достатъчни нѣкои висши чиновници, като дипломатическитѣ агенти и окръжнитѣ управители, а на другитѣ служби чиновницитѣ дайте, за Бога, да не сж партизани. Нека прѣстане това постоянно смѣняване на чиновницитѣ. И азъ мисля, че почитаемиятъ Министъръ-Президентъ, па и другаритѣ му се въодушевляватъ отъ съжитѣ мисли, които бѣха прокарани и явствуваха въ законопроекта за чиновницитѣ внесенъ въ разтурената XI-та Камера. Тамъ проглеждане таково едно желание. Какъ ще се нареди тая работа? Азъ мисля, че за санкции може да се турн слѣдующето: да се даде право на всѣки чиновникъ, който е отчисленъ безъ причини, изложени въ закона, — да му се даде право на искъ за врѣди и загуби отъ по-горното длъжностно лице, което го е отчислило. Сѣдебната власть тѣй не ще бърка въ правата на административната власть. На това почива и принципътъ, на който искаме да обърнемъ по-скоро внимание, именно да се сждатъ поне административнитѣ чиновници безъ никакво разрѣшение отъ тѣхното началство. Тая материя е разрѣшена въ другитѣ държави отъ много години, както знаете.

По Министерството на Вътрѣшнитѣ Работи казахъ първото си желание.

Второто нѣщо, което много желая по туй министерство, то е, г-да народни прѣдставители, да се направи да прѣстане вече у насъ това печално нѣщо, което става въ нашитѣ обществени учрѣждения, а най-главно въ общинскитѣ ни управления. Покойниятъ К. Стоиловъ искаше да обърне, желаше да види България цвѣтуща, както

Белгия, но той не доживѣ, за да я види, че е станала наистина Белгия, но Белгия отъ края на 18-я и началото на 19-я вѣкъ. Азъ обръщамъ пжтемъ благосклонното внимание на почитаемото министерство, на чело на г. Министъръ-Президента, върху единъ декретъ издаденъ въ Белгия (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Кога?) издаденъ на 21 августъ 1810 г., чрѣзъ който се изкарвали белгийскитѣ общини отъ банкрутството, въ което сж били влѣзли. Върху това писахъ една статия въ послѣдния брой на Ямболския листъ „Народно Благо“. (Х. Камбуровъ: На кратко кажете.) Ще има и за васъ врѣме. (П. Каравеловъ: Сигурно нѣма да говори!) Щѣхъ да се отнеса до белгийския агентъ тукъ да моля за тоя декретъ, защото го не намирахъ въ кодекситѣ на белгийскитѣ закони; мисля азъ, че министерството ще се интересува да издади пжкъ то нашитѣ общини отъ днешното имъ плачевно състояние чрѣзъ нѣкой такъвъ законъ. Азъ, ако и въ своята скромна законодателна дѣятелностъ да съмъ се явявалъ съ законопроекти, особено въ IV-то Обикновено Народно Собрание, но нека да ми бѣде позволено да кажа, че съмъ най-големиятъ противникъ на внасянето законопроекти отъ народнитѣ прѣдставители; когато обаче се убѣдя, че надлежниятъ министъръ нѣма да внесе единъ необходимъ, по мене, законопроектъ, азъ ще си позволявамъ и занаярѣдъ това нѣщо. *Fais ton devoir sans t'occuper d'autrui.* Трѣбва да се направи, щото нашитѣ общински и окръжни съвѣти, да не могатъ занаярѣдъ да прахосватъ общинскитѣ суми, доходи; напр., единъ кметъ въ Парижъ да харчи хиляди левове безъ да има разрѣшение отъ министерството, каквото изисква законътъ. Това е прѣстѣпление, г-да народни прѣдставители! А пжкъ у насъ такива прѣстѣпления оставатъ ненаказани, и оставатъ ненаказани по непълнота на нашитѣ закони. Ще ви кажа за единъ случай. Коста Ранковъ, единъ мой приятелъ, заблагоразсѣдилъ да иде въ Парижъ, въ качеството си на Варненски кметъ, и общинскиятъ ни съвѣтъ му разрѣшава да отиде и за тая цѣль му отпуща 2.000 л.; не му достигнали обаче тия пари и той взема още 600 л. Това се намира напечатано въ два акта на Варненския общински съвѣтъ, съставенъ отъ единъ финансовъ министерски инспекторъ. — Г-нъ градскиятъ бирникъ му даде и тѣзи пари отгорѣ, та му станали всичко 2.600 л. Не е трѣбвало да му даде бирникътъ тия пари, защото въ чл. 40 отъ закона за градскитѣ общини е казано, че всѣко рѣшение на общинския съвѣтъ по задгранични командировки нѣма сила и значение, ако не бѣде то утвърдено отъ Министерството на Вътрѣшнитѣ Работи, но бирникътъ „нашъ“, и пие негови, дайте да вземемъ. Азъ нѣма да говоря за други случаи, г-да народни прѣдставители, по неправилното, крайно неправилното изпълнение на общинскитѣ бюджети, но особено върху това обръщамъ вниманието на почитаемото министерство. Гласува общинскиятъ съвѣтъ, да кажемъ,

6.000 л. кредитъ за канцеларски разноси, а пъкъ направятъ разходъ още други 6.000 л.! Никакви постановления нѣма за втората сума, а пъкъ се похарчва. Нѣкой пътъ окръжниятъ управителъ удобрява това нѣщо, когато то не е негова работа, а на самия министъръ, който утвържда общинскитѣ бюджети. Желателно е да се назначатъ повече чиновници въ Върховната Сметна Палата, за да разравятъ тия работи наврѣме, тъй като, докато се не провѣрятъ тия работи, споредъ компетентни хора, не може да се искатъ отъ чиновника-нарушителъ тия пари. Има единъ членъ 17 въ правилника за счетоводството на градскитѣ общини, дѣто се казва, че такива суми трѣбва да се изискватъ въ 24 часа отъ бирника, който ги е изразходвалъ, но ако отиде работата въ окръжния съдъ, съдътъ ще каже, че прѣждеврѣменно искате тѣзи пари, нека Върховната Сметна Палата се произнесе по-напрѣдъ, че тогава ще ги искате, а пъкъ чиновникътъ дотогава може да разпилѣе имота си или пъкъ да го прѣхвърли на жена си. Азъ мисля, че ще се поправи работата, ако се прѣдвиди наказателна санкция за несвоеврѣменното съставяне на бюджетитѣ на общинитѣ и за неправилното имъ изчисляване. Поне глоба да има, г-да народни прѣдставители, и тогава ще се стрѣснатъ нашитѣ общински прѣдставители, защото ще знаятъ, че ще има да се наказватъ, освѣнъ дѣто ще изтеглятъ загубата отъ имотитѣ си. (А. Урумовъ: Ако иматъ!) За да иматъ, трѣбва да избираме хора, които иматъ, и затуй азъ съмъ за имущественъ цензъ, ако това и да се види на нѣкои не демократически.

Относително разтурянето на окръжнитѣ и общински съвѣти, ще кажа, че станаме вече положително за смѣхъ. Азъ чета редовно „Държавенъ Вѣстникъ“ още отъ самото му почване, отъ четвъртъ столѣтие вече. Но азъ не видѣхъ досега — освѣнъ, ако ме не лъже паметта — не видѣхъ досега освѣнъ едно законно разтурено общинско управление. Може да има повече такива законно разтурени общински съвѣти, но азъ не видѣхъ, защото не се обнародватъ факти за законността на разтурянето имъ. Тая честъ принадлежи на сегашния Министъръ на Финанситѣ, тогава Министъръ на Вжтрѣшнитѣ Работи. Въ „Държавенъ Вѣстникъ“ 30 априлий 1901 г. ще намерите образцовъ указъ съ докладъ за разтуряне на обществени учрѣждения такива, каквито четемъ въ всѣки брой на френския държавенъ вѣстникъ и въ държавнитѣ вѣстници на другитѣ благоустроени, културни страни. Тия думи ние не ги изсмукваме изъ прѣститѣ си „за лошото управление на общинитѣ и защото сж турени въ опасностъ интереситѣ на общината.“ Тая вече банална фраза у насъ, която служи само за подигравка и да дава хлѣбъ на словослагателитѣ — защото може да направите единъ голѣмъ томъ книга, набранъ сѣ съ тия думи — тия думи да ги нѣмаме вече въ нашия държавенъ вѣстникъ. За лошо и немарливо управ-

ление! Азъ сърдечно желая да не виждаме вече въ нашия държавенъ вѣстникъ тѣзи думи. Бихъ желалъ въ нашия държавенъ вѣстникъ думитѣ „за лошо управление на общинскитѣ дѣла“ и „за туряне въ опасностъ общинскитѣ интереси“ да се замѣнятъ съ излагане фактитѣ, които сж прѣдизвикали разтурянето на общината. Фактове да виждаме, г-да, както ги виждаме въ държавнитѣ вѣстници на другитѣ благоустроени страни и, както казахъ, видѣхме единъ пътъ и въ нашия държавенъ вѣстникъ. (П. Шоповъ: За кой общински съвѣтъ?) Указътъ въ „Държавенъ Вѣстникъ“ отъ 30 априлий 1901 г. бѣ за разтурянето на Сливенския окръженъ съвѣтъ, едно много образцово разтуряне. За жалостъ, такива образцови разтуряния и при днешния кабинетъ не видѣхме. И днесъ вждаме да се повтаря оная традиционна формула отъ врѣмето на почитаемия прѣждебившиятъ Министъръ-Президентъ, г. Радославовъ. Това е много желателно вече да не става. Азъ, обаче, не съмъ за разтурянето на съвѣтитѣ по желанието на болшинството отъ избирателитѣ. Пакъ може да ми се каже отъ лѣвицата, че това не е демократично! Азъ не съмъ за това, да се разтури единъ общински или окръженъ съвѣтъ по желанието на болшинството отъ избирателитѣ на даденъ окръгъ или община. (И. Бобековъ: Окрѣжнитѣ съвѣти не се разтурятъ тъй, г-нѣ Мирски!) Моля, моля! (Д-ръ К. Милановъ: Г-нѣ Бобековъ знае тия работи най-добрѣ!) Това нѣщо би било много непрактично и бихме се обърнали тогавъ на махзарджийска държава и бихме отвлѣчали отъ работното врѣме много работящи хора. Нека си остане сѣщиятъ редъ, който днешниятъ опитъ е осветилъ, но да пазимъ тоя редъ, г-да народни прѣдставители. Тоя редъ иска факти отъ висшата администрация, тя да изрежда всички факти за разтурянето и тогавъ всѣки български гражданинъ нѣма освѣнъ да рѣкопѣска на единъ български министъръ за такова разтуряне. Доста е да се изчислятъ и публикуватъ фактитѣ. Азъ съмъ противъ и за чакалото за разтуряне на общински съвѣтъ, само когато станели прѣстѣпници и би били осѣдени съвѣтници. Това е невъзможно. Много пакти трѣбва да се разтури единъ общински съвѣтъ, и безъ да сж прѣстѣпници съвѣтниците, а просто хора или нехайници. Бай-Ганю прави своего рода избори, по той е и своего рода общински съвѣтникъ: той не обича май да ходи на заседание на общинския съвѣтъ, защото не му даватъ 3 л., както на съдебнитѣ засѣдатели. Слѣдователно, за такъвъ единъ съвѣтъ, който показва непростимо нехайство, нека всѣки даде право на Министра на Вжтрѣшнитѣ Работи да го разтури и вжтрѣ въ единъ мѣсецъ да покани избирателитѣ на общината да си избераатъ другъ съвѣтъ, но като наведе въ доклада една по една причинитѣ, и избирателитѣ да се побудятъ да помислятъ за по други хора. У насъ самоуправлението въ градскитѣ общини е по-голѣмо, споредъ мене, отъ онова, напр., въ великата

република на континента — въ Франция. Въ френския общински законъ отъ 1887 г., ако се не лъжа — не е нѣкой старъ законъ, останалъ отъ Наполеоново врѣме — въ него нѣма да намѣримъ една наредба, каквато има у насъ, която се дължи на г. Каравелова, авторътъ на днешния законъ за градскитѣ общини. Тогазъ когато въ Франция и въ други не по-малко отъ насъ, а много повече културни страни, правителствената властъ има право да отмиънява всички рѣшения на общинскитѣ съвѣти, които противорѣчатъ на интереситѣ на населението, у насъ това право го нѣматъ общинитѣ, поне градскитѣ общини положително го нѣматъ. Само онѣзи рѣшения на общинскитѣ съвѣти може да отмиънява днесъ у насъ единъ окръженъ управителъ, респективно единъ министъръ на Вътрѣшнитѣ Работи, споредъ категорията на рѣшенията, които противорѣчатъ на законитѣ на страната. Ето тукъ е самоуправлението: да има право правителството само да пита „защо“ и да слѣди, а не да казва и „не бива“. Но туй винаги и всѣду не се изпълнява на дѣло, защото много кметове, поне до скоро, когато ставаха и народни прѣдставители, тѣ бѣха сѣкашъ — съ управители и министри — членове отъ управителни съвѣти на акционерни дружества. Помагайте ни, за да ви помагаме! У насъ какви работи не станаха, благодарение на това неконтролиране на общинитѣ и, въобще, на общественитѣ у насъ учрѣждения! Но туй самоуправление, за да може да се закрѣпи повече, както казахъ, е желателно да има по-голямъ контролъ отъ страна на правителствената властъ. И колкото е по-голямъ контролтѣ, толкова повече у насъ ще се закрѣпи самоуправлението, толкова повече ще благоденствуватъ общинитѣ и толкова повече не ще се дискредитира толкова сѣжното нѣщо — да се управляватъ сами общинитѣ. Азъ, прѣди да свѣрша, ще наумя наредбата на онзи членъ отъ закона за градскитѣ общини, който ето какъ остава да се отмиъняватъ рѣшенията на общинскитѣ съвѣти: когато съставътъ на единъ съвѣтъ не се подчинява на миѣнието на окръжния управителъ, ще може да се отнася дадено рѣшение до Министра на Вътрѣшнитѣ Работи, и той съ мотивиранъ докладъ до Негово Царско Височество ще може да отмиъни рѣшението на общинския съвѣтъ, като докаже, разбира се, въ доклада, че тѣхното рѣшение е противно на даденъ законъ. Азъ си припомнямъ едно такова отмиънено рѣшение на общински съвѣтъ, станало въ врѣмето на покойния Стамболовъ. Русенскиятъ градски общински съвѣтъ рѣшилъ е една година да направи това — както ставало въ Русчукъ прѣди години, още въ врѣмето на Митхадъ паша — именно: освѣтъ 20 ст. бариерно право, да се взима по едно дърво отъ всѣка кола дърва. Става прѣреkanie между окръжния управителъ и общинския съвѣтъ и Министърътъ Стамболовъ отмиънява това рѣшение, понеже то, ако и да е въ интереса на Русенската община, но е противно

на закона за градскитѣ общини, дѣто е казано, че трѣбва да се плащатъ само 20 ст. за кола дърва, когато влизатъ въ града.

Азъ ще мина, г-да народни прѣдставители, къмъ нѣкои мѣроприятия по полицейската частъ. У насъ личната свобода не е напълно запазена. Ние нѣмаме още правото, нѣмаме още честта, като англичанина, да казваме *My house is my castle* — моята къща е моя крѣпостъ. Имаме това право въ основния см законъ, но като го нѣмаме въ обикновенитѣ закони — както казваше дѣдо Славейковъ, имаме го въ стария завѣтъ, нѣмаме го въ новия завѣтъ — затова още у насъ нѣма пълна гаранция за личната свобода на българскитѣ граждани. Много сж прѣсни въ паметта ни примѣритѣ за нарушение у насъ на този великъ принципъ, за който сж се пролѣли толкова крѣви въ великитѣ държави. У насъ съ това свещено право на българския гражданинъ много се е злоупотрѣбвало. Азъ мисля, че е врѣме вече да се каже „стига“. Да забравимъ миналото, и занаярѣдъ — както гледамъ, и сегашниятъ кабинетъ, горѣ-долу, дѣйствува — да се пази личната свобода на гражданитѣ. Нарушение още се ще има, защото „бай Гапо“ има една голѣма мѣдростъ: „дървото било излѣзло отъ рая“. Азъ съмъ говорилъ съ докторъ, г-да прѣдставители, за щастие не отъ моята специалностъ, а докторъ по медицината; въ врѣме на моето кметствуване въ Варна разправялъ съмъ му, че при единъ режимъ въ градския затворъ, въ затвора на Варна, има нѣкои хора смазани отъ бой за да се признаятъ, защото ги подозрѣли, че били разбойници, или не знамъ какви си прѣстѣпници. Той се засмѣ и каза: „какво отъ туй, какъ ще се открие прѣстѣплението“? Той забравя, дѣто тоягата има два края. И тая е на „бай Ганя“ мѣдростъ. Но повечето си припомня първата, защото я прилага често на дѣцата си. Прѣжката била излѣзла отъ рая. Ако тѣлесното наказание е толкова желателно за откриване на прѣстѣпления, нѣма освѣтъ нашиятъ главенъ прокуроръ, г. Министърътъ на Правосѣдието, или нѣкой привърженикъ на тѣлесното наказание, да внесе законопроектъ, да узаконимъ тия работи. Сега, въ културна страна, знамъ, че има узаконено това нѣщо само въ единъ щатъ отъ Съединенитѣ Щати, дѣто вързвали за едно дърво прѣлюбодѣца мѣжъ и му удряли по 2—3 прѣчки, нѣщо вродѣ нашето обичайно право, вродѣ опозорване на лицето, извършило извѣстно прѣстѣпление. Сетѣвъ, азъ мисля, че е врѣме вече административното интерниране у насъ да прѣстане да се прави, защото въ нашия основенъ законъ, ако помня, въ чл. 13 на конституцията, имаме слѣдующето: „сѣдебната властъ въ всичката нейна ширина принадлежи на сѣдебнитѣ мѣста и лица“. Не е ли достатъчно вече, г-да прѣдставители, да се отнема и закача личната свобода на единъ гражданинъ? Трѣбва да има интернирания и занаярѣдъ, безъ това се не може, но да ставатъ тѣ по сѣдебенъ

редъ, макаръ и при най-съкратена процедура. Разбира се, ще трѣбва да се интерниратъ само бездѣлници, т. е. вагабонти. Д-ръ Орошакѡвъ не бѣше вагабонтиѣ, Д-ръ Молловъ не бѣше вагабонтиѣ, а тѣ бѣха причислени едно врѣме къмъ вагабонтиѣ. Може би, защото тогава владѣеше друго нѣщо — спасението на отечеството е върховниятъ законъ, но фактъ е, че туй ставаше. Колкото се отнася до административни интернирания въ врѣме на война, въ врѣме на обсадно положение, тогава такива може да ставатъ, защото тогава се пипа по-експедитивно. Но за да бъдемъ запазени и тогава, г-да прѣдставители, ние трѣбва да искаме, щото отъ надлежното мѣсто, собствено отъ г. Министра на Войната и отъ г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи, да ни се даде единъ законопроектъ за военно положение. Азъ си припомнямъ ромѣнския законъ за военно положение, и французкия законъ за военно положение, който е допълненъ напоследѣтъ, който запазва повече личната свобода и другитѣ обществени права на гражданитѣ. Желателно е такъвъ законъ да имаме. Защото, дѣйствително, у насъ когато се объяви военно положение, дѣйствува благоусмотрѣнието, или, най-малкото, единъ правилникъ на Военния Министъръ. Въ закона за полицията има една наредба, която я тълкуватъ криво. Казватъ: „ама 24 часа азъ имамъ право да те държа арестуванъ“. И четѣте по-внимателно: Да, 24 часа можешъ да ме държишъ, безъ обаче да ме прѣдадешъ на слѣдствената власть, но, разбира се, когато нѣма възможностъ, а когато иматъ възможностъ, и тогазъ го правятъ, и тогазъ ни държатъ по 24 часа и повече. Даже едно врѣме бѣше станала грѣшка — при г. Каравелова — бѣше се наредило по 7 дена да лежатъ подозрѣни въ прѣстѣпления лица въ полицейски арестъ, но скоро тая грѣшка се поправи, благодарение на това, че тя се скоро съзна. Азъ мисля и по тая работа трѣбва да се нареди нѣщо; да се каже: въ най-късъ срокъ да се прѣдава обвиняемиятъ на слѣдствената власть, защото тамъ имаме пълната гаранция. Послѣ, въ участъцитѣ често ставатъ нѣкои много нежелателни работи. Безъ да чака законъ за това, г. Министърътъ на Вътрѣшнитѣ Работи, въ съгласие съ г. Министра на Правосъдието, може нареди да се държи по една книга въ участъцитѣ, дѣто тутакси, когато постѣпва въ ареста едно лице, да се записва името му, прѣзмето му, точното врѣме на влизането и точното врѣме на излизането му. И тази книга даже да бѣде публична, както сж публични, напр. фирменитѣ книги у насъ, та да може и онзи, който не е лежалъ, който се интересува за личната ни свобода, нѣкой вѣстникаръ, или друго лице — (Ц. Таславковъ: Добръ е да има лѣкаръ!) нѣма нужда отъ лѣкаръ — да може всѣкой да провери, да може всѣкой да си вземе прѣписъ отъ тази книга, да отиде при прокурора и му заяви да тегли за ушитѣ чиновника, или старшия стражаръ, или полицейския приставъ, който и противъ сега дѣй-

ствующия законъ е задържалъ повече врѣме въ затвора извѣстно лице. Нека ми е позволено да наумя нѣщо, на което ме наведе една моя обиколка по селата въ нашата околия есенесъ. Единъ хора осждени на 10 години и други на 15 години, излѣзли отъ затвора, защото излежали наказанието си, никой не ги знаеше дѣ сж, и отъ единъ, у когото спяхъ, почти ми се даде да разбера, че знаятъ кждѣ сж: заклавали волове, изкопавали имъ гробове — правили добрина — и само кожитѣ имъ сж вземали. Азъ мисля, че трѣбва да се печататъ отъ врѣме на врѣме списъци на такива типове и да се изпраща по единъ екземпляръ въ всѣки полицейски участъкъ. Въ другитѣ мѣста даже разпращатъ фотографитѣ на злодѣйцитѣ. Въ Европа има вѣстници, които излизатъ въ хиляди екземпляра и на нѣколко езика, дѣто печататъ имената, па даже и портретитѣ на главнитѣ прѣстѣпници, за да ги знае цѣлиятъ свѣтъ. (Смѣхъ.) Не се шегувайте съ тия работи. Азъ говоря сериозни нѣща. Азъ мисля, че би било много отъ полза да стане това. По тоя начинъ ще могатъ хората да слѣдятъ такива хора кждѣ се заселватъ, полицията ще може да ги слѣди за да се върнатъ по-малко прѣстѣпления въ нашата страна, която още толкова страда отъ прѣстѣпления.

Когато се ревизира законътъ за полицията, желателно е да се уреди нѣщо по-опредѣлено и за гарантирането свободата на публичнитѣ събрания, на митингитѣ. Защото е много нежелателно това прѣвземане на митингитѣ — съгласѣте се съ това. Има въ наказателния законъ прѣдвидено наказание за това нѣщо, но то не се изпълнява. Та трѣбва да има нѣкоя наредба по тая частъ и въ закона за полицията, въ букваря на стражаритѣ. Относително полицейската стража, менъ ми се струва, че това, което бѣше изтъкналъ веднажъ покойниятъ прѣжде, прѣждебивши Министъръ на Вътрѣшнитѣ Работи, Дѣдо Славейковъ, — да помислимъ дали не е възможно учрѣждаването на общинска полиция — ще бѣде добръ. Може въ началото да се направи въ видъ на опитъ въ нѣкоя околия, като се даде и субсидия на такива общини, които би завели общинска полиция, като се нареди, разбира се, и цензъ за стражаритѣ, да се знае тѣхното минало, да не сж хора отъ колъ и вѣже и хора, които не заслужаватъ да бѣдатъ стражари. Или поне да се направи опитъ съ учрѣждаването на окръжна полиция.

По санитарната частъ нека ми е позволено да кажа сжщо една дума. Нашиятъ народъ, както всички хора по свѣта, болѣдува и ние трѣбва да помислимъ повече за лѣкуването на нашия народъ. (Смѣхъ.) Не се смѣйте, защото ние имаме пари и намирате лесно лѣкарства, а има бѣдни хора, които умиратъ като добитѣкъ. Това е вѣрно. Мисля, почитаемото министерство каза, каза го г. Министъръ-Прѣдседателътъ, че въ скоро врѣме ще направи нужното за намаление цѣнитѣ на лѣкарствата. Азъ си припомнямъ, че въ врѣме на

моего кметуване въ Варна, единъ г. аптекаръ ми прѣдложи 60% отстъпка. Тогава нѣмахме аптека общинска, а купувахме лѣкарства отъ единъ аптекаръ, който правѣше една отстъпка отъ 10%. Азъ не проумѣвамъ отъ цѣнитѣ на лѣкарствата, но като единъ господинъ каза, че той билъ готовъ съ 60% отбивъ да дава тия лѣкарства, азъ помислихъ, че трѣбва да направя трѣгъ. Но, както казахъ, нѣмахъ опитностъ отъ тая работа и затова поотложихъ да се съвѣтвамъ съ хора свѣдущи, но незаинтересовани като този господинъ. Азъ бѣхъ чулъ, че покойниятъ С. Стамболовъ даже не могълъ да се изцѣри отъ трѣска, защото единъ аптекаръ въ Русчукъ му отпущалъ хининъ смѣсенъ съ брашно. Това е фактъ. Дойде наскоро Д-ръ Жечевъ, бившъ началникъ на Гражданската санитарна дирекция у насъ; азъ се съвѣтвахъ съ него и той ми каза, че се намѣрилъ такъвъ аптекаръ и въ Софии, който билъ готовъ и съ 60% отстъпка да дава, но той каза, че смѣтнали въ Върховния медицински съвѣтъ и дошли до заключение, че който аптекаръ дава по-голямъ отстъпка отъ 30%, той не би давалъ чисти лѣкарства. Сега слушаме, че таксата била намалена съ 35%, а това се обяснява и съ това, че изтече доста вода оттогава, химията напѣдна доста, лѣкарствата вече се правятъ по-евтино и отърва да се продаватъ по-евтино. Това по управлението на Министерството на Вътрѣшнитѣ Работи.

Азъ имамъ други нѣкои молби и искания, които мисля да направя тукъ, защото сме въ първата сесия и прѣдвиждамъ животъ на туй Събрание; азъ мисля да се не кача повече на тая трибуна за изказване на всички искания, каквито съмъ заявявалъ на моитѣ избиратели, че искамъ за близкото бъдеще отъ името на народа, затова нека ми е позволено да се доизкажа.

По Министерството на Правосъдното устѣща голѣма нужда селското население, слѣдователно болшинството на българския народъ, отъ ограждане отъ самоуправства. Нѣкои искатъ специаленъ законъ за защита на земледѣлцитѣ. Менѣ ми се струва, че земледѣлцитѣ сѣ защитени отъ нашитѣ закони, но сѣ още не напълно. Може и още нѣщо да се притури въ нашитѣ закони и още повече да се защитятъ тѣзи, които хранятъ всинца ни, защото почти всички отъ тѣхъ се хранятъ. За нашата земя може да се каже: бѣденъ селянинъ, бѣденъ народъ. Вие знаете думитѣ на единъ цѣмски финансистъ: косвени даждия, бѣденъ селянинъ; бѣденъ селянинъ, бѣдна държавата и бѣденъ царьгъ. Най-голѣмото число отъ населението у насъ се храни отъ земята. Земледѣлцитѣ най-много страдатъ отъ самоуправства по отношение на земитѣ си. Тѣзи самоуправства могатъ да се прѣмахнатъ, помоему, не толкова лесно; това е въ натурата на хората, докато не се възпитатъ, както трѣбва, да самоуправничатъ. Менѣ ми се струва, че ще бѣде добръ да се прѣдостави право на общинскитѣ кметове или на селско-общинскитѣ

сѣдилища да рѣшаватъ, ако не окончателно, но съ право на апелъ, но винаги допущане прѣдварително изпълнение, владѣлчески искове за мало-цѣнни недвижими имоти, да разгледватъ спорове за възстановление нарушено владѣние на недвижимъ имотъ отъ най-малка цѣна. Нѣкой път ставатъ даже и сбивания и кърви се лѣятъ за единъ късъ земя. Напр., вземе нѣкой, че ми разоре единъ късъ нива съ цѣна по-долу отъ 30 л. Азъ трѣбва да похарча три пѣти повече, отколкото струва тоя късъ земя, за да я добия, и нѣкой път трѣбва да чакамъ цѣла година и моитѣ интереси да страдатъ, защото тия дѣла се рѣшаватъ винаги отъ нашитѣ сѣдилища по гражданското сѣдопроизводство не окончателно, а съ право на апелъ, понеже такива искове се считатъ неопцѣняеми. Ако си търся правособствеността на земя отъ нѣкого — това е една аномалия въ нашата процедура — не подлежи дѣлото на апелъ; но ако търся възстановяване на нарушено владѣние на земя съ цѣна даже само 5, се цѣни и само 3 л. — защото нѣкога може да бѣде разпратата за заораване мѣсто, което трѣбва да отиде винаги у мировото сѣдилище, мировиятъ сѣдия трѣбва да рѣши, при което допуца и апелационно обжалване. И колко сѣдии не даватъ прѣдварително изпълнение! Затуй желателно е да направимъ нѣщо по това, за да удовлетворимъ голѣмата молба на българския земледѣлецъ, който единичкѣни храни и на когото сме хора, които трѣбва да му помогнемъ. Това относително разширение компетентността на селскитѣ сѣдилища.

По мировитѣ сѣдилища стана една грѣшка при кабинета на покойния Стойловъ. Право стана, дѣто се туриха сѣдебни мита, такси за призовкитѣ и по мировитѣ дѣла, но и една голѣма грѣшка се направи, дѣто се туриха по единъ левъ на всѣка призовка, колкото се вземаше прѣди само въ окръжнитѣ и другитѣ общи сѣдилища. По мировитѣ дѣла трѣбваше да се тури само по 1/2 левъ на призовка; това стига, затова пътъ вземѣте такси и мито и за дѣла съ цѣна по-долу отъ 100 л. Защо за дѣла до 100 л. да се раздава правосъдие напълно безплатно, а за 101 л. за всѣка призовка да се плаща по 1 л. и да се харчатъ по 30—40 л? Трѣбва да се направи нѣщо по това и азъ се надѣвамъ, че г. Министеръгъ на Правосъдното ще приготви нужното за есенната сесия — само да не стане и тя така пословична, както и миналата. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Отъ васъ зависи.) Желателно е, при това, да се взиматъ всички сѣдебни мита и берии въ гербови марки. Съ това ще улеснимъ много работата въ сѣдилищата. Стотини тефтери се пълнятъ сега съ квитанции, изпърво и таксата у мировитѣ сѣдилища по 50 ст. за прѣписъ се взимаше въ пари, а не въ гербови марки. Ще кажете, че гербовитѣ марки ги фалшифициратъ. Вѣрно е. За жалостъ, българската земя роди и „маркаджии“, но азъ мисля, че вината не е толкова въ този типъ прѣстѣпници,

защото тѣ може да не сѣ се родили такива, колкото въ това, че не се е мислило по тѣзи работи. Прѣди да се открие извѣстното прѣстѣпление — есенесъ — азъ говорихъ съ единъ финансовъ инспекторъ по единъ слухъ за нѣкой продавачъ на фалшиви гербови марки въ Русе, който билъ хванатъ, и питахъ: защо министерството не внесе единъ законопроектъ да се тури и у насъ редъ при продаването на гербови марки, както има такъвъ за продаването на леснозапалителнитѣ вещества и оружия, или да се продаватъ тѣзи марки както въ Гърция — г. Радевъ трѣбва да знае — само отъ правителствени учрѣждения, напр. отъ пощенскитѣ чиновници въ станциитѣ и секретаритѣ въ сѣдилищата? Съ това държавата не би плащала 5% отстъпка и ще задържи въ своята хазна най-малко 50—60.000 л. въ годината, съ които пари ще може да се поддържатъ нѣкои бѣдни даровити българи-студенти, особено като сега се даватъ малко стипендии; 60.000 л. економия сѣ не е малка економия.

Желателно е още, г-да народни прѣдставители, нѣкои дѣла въ окръжитѣ сѣдилища да се не рѣшаватъ при пълненъ съставъ на сѣда. Ние ставаме смѣшни нѣкой пѣтъ съ тая система, общеприета на континента. Напр., у насъ даже много прѣдседатели на окръжни сѣдилища, за да смѣтнатъ, минали ли сѣ 30 дена отъ извѣстенъ день за извѣстно дѣло, събиратъ цѣлъ съставъ — трима сѣдии, единъ прокуроръ и единъ секретаръ — за да смѣтнатъ напр. миналъ ли се е единъ мѣсець, влѣзло ли е въ сила едно рѣшение за издаване изпълнителенъ листъ. Нѣкои прѣдседатели практикуватъ така, както е нѣйдѣ въ Русия: макаръ да пише въ закона, че „сѣдѣтъ“ издава изпълнителни листове, но тая дума нѣкои разумно разбиратъ въ случая въ по-широкъ смисълъ, прѣдседателтъ самъ прѣсмѣта, че единъ мѣсець се е изминалъ, туря резолюция и се издава листътъ. Азъ, обаче, не говоря само за тази малка работа; азъ говоря и за нѣща по-голѣми, на които обръщамъ вниманието на г. Министра на Правосѣдието, защото първото може да стане и съ циркуляръ. Азъ говоря за нѣщо, за което трѣбва да се издаде законъ. Извѣстна категория дѣла у насъ могатъ и въ окръжитѣ сѣдилища да се рѣшаватъ само отъ единъ сѣдия. Не е нужно непрѣмѣнно по всѣки искъ да се събиратъ трима сѣдии да рѣшаватъ дѣлото. Кои категории дѣла да спаднатъ тукъ, ще бѣде излишно сега да говоримъ; напр., исковетъ по записи на заповѣдъ и по мѣнителници, а може да се намѣрятъ и други нѣкои. Азъ само изтъкнахъ тая си мисль; нѣма да я развивамъ. Може нѣкои да кажатъ че тукъ съмъ дошълъ да приказвамъ неизучени работи, като не развивамъ нѣкои свои мисли. Желая да свърша рѣчта си по-скоро и затова ще ме извините дѣто не се простирамъ. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Ние съ удоволствие Ви слушаме.)

Относително продажбата на недвижимитѣ имоти. Този въпросъ прѣдставлява много голѣма важность;

той е свързанъ отчасти съ онова прѣдложение, което почитаемиотъ Севлиевски народенъ прѣдставителъ, бившъ министъръ на Правосѣдието, г. Пешевъ, внесе, за продължение съ още 5 години срока за снабдяване съ крѣпостни актове за имотитѣ, притежавани безъ такива. Този законъ у насъ се издаде при империята на една наредба, при която продажбата на недвижимитѣ имоти, както е днесъ дарението на недвижимитѣ имоти, можеше да става дѣйствителна спрѣмо трети лица — erga omnes, както се казва — само ако е извършена по крѣпостенъ редъ. Сега нѣма толкозъ смисълъ у насъ наредбата за снабдяване съ крѣпостни актове, вмѣсто тапнитѣ, и тя остава май само съ фискална цѣль; но при всичко това азъ мисля, трѣбва да се даде исканиятъ срокъ; защото е желателно всѣки да се снабди съ крѣпостенъ актъ за своитѣ имоти. Но като се приеме онова прѣдложение, азъ още отсега наумявамъ на почитаемота комисия по правосѣдието, а главно на г. Министра на Правосѣдието, че ние трѣбва да не изпускатъ едно много важно нѣщо при нашето законодателствуване; ние не трѣбва да даваме примѣръ на българскитѣ граждани да не зачитатъ българскитѣ закони. Туй е елементаренъ принципъ въ политическото възпитание. Затуй, като подписахъ и азъ онова прѣдложение, азъ наумявамъ, че е желателно да се добави къмъ него, че тѣзи, които въ оня дълъгъ периодъ не сѣ снабдили съ крѣпостни актове, да не плащатъ $\frac{1}{2}\%$ крѣпостно мито — а поне $\frac{3}{4}\%$. Онѣзи, които не изпълняватъ законитѣ, сѣ трѣбва поне малко да се наказватъ; прѣдвидената сега глоба отъ 5% е много голѣма; да се види, че хората, които въ дадения промежутъкъ отъ време не се снабдиха съ актове, сѣ не се оставятъ ненаказани. Туй е важно. (Я. Забуновъ: Ами за продажбитѣ чрѣзъ приставитѣ?)

Продажитѣ на недвижимитѣ имоти по частенъ редъ, мисля, и занапрѣдъ трѣбва да допускаме, но нашата Касація още не е изтълкувала въ общо събрание тѣй, както тълкуватъ нѣкои състави на апелативни сѣдилища, да сѣ такива продажби задължителни само спрѣмо странитѣ. Пъкъ най-послѣ, понеже Касацията не е законодателно тѣло — и азъ даже бѣхъ направилъ въ миналата сесия прѣдложение да ѝ се отнеме това право за тълкуване на законитѣ. Народното Събрание, по мое мнѣние, трѣбва да изтълкува този законъ, или да го допълни, ако г. министърътъ мисли, че не се разбира тѣй, както го разбиратъ нѣкои състави на апелативнитѣ сѣдилища. Да стане това, което въ Франция направиха прѣди половина вѣкъ, въ 1854 г. мисля; сир. да станатъ задължителни спрѣмо трети лица, както днесъ дарението, и продажбата на недвижими имоти, само чрѣзъ издаване за тѣхъ крѣпостенъ актъ, или пъкъ чрѣзъ вписване въ нѣкой регистъръ, който, разбира се, ще бѣде публиченъ. И самъ г. Министърътъ на Правосѣдието мисли да станатъ публични всичкитѣ регистри, които се касаятъ до продаване или изобщо до прѣхвърлянето на соб-

ствеността. Затуй азъ си позволихъ да покана пѣкой отъ васъ, г-да народни прѣдставители, да ме поддържите за да се разгледа такова прѣдложение, което е на самия г. Министъръ на Правосъдието, но той може би затуй ви заяви, че нѣма да го внесе въ тая сесия, защото помисли, че ние тукъ ще искаме само да говоримъ, а не работа да вършимъ. (И. Бобековъ: Както е сега! — Смѣхъ.) Ако нѣкой мисли, че азъ говоря празни думи, моля да ми спомни, и азъ ще слѣза оттукъ. (Пѣкой отъ прѣдставителитѣ: Само че не говорите по отговора на тронното слово!)

Имаме нужда по съдебната частъ. още отъ единъ законъ за имотитѣ на безизвѣстно отсъствающитѣ. Вече е врѣме това нѣщо да се уреди и това може да стане лесно.

Азъ ще мина, г-да народни прѣдставители, на финансовата частъ. (Я. Забуновъ: А по продажбитѣ чрѣзъ съдебнитѣ пристави?) По продажбата чрѣзъ съдебнитѣ пристави не искахъ да говоря защото азъ искамъ по-скоро да слѣза, затова не мисля да говоря по всички нужди. Азъ не намирамъ толкозъ слаби работи въ института за продажбата на недвижимитѣ чрѣзъ съдебнитѣ пристави. (Я. Забуновъ: Това е най-важното!) Ето кое е важното тамъ! Тамъ е важно нѣщо, за което не говоря, защото по него Вие внесохте прѣдложение, г-нъ Забуновъ. Г-нъ Министърътъ на Правосъдието внесе есенесъ законопроектъ, па и вие внесохте сега почти такъвъ. Тѣзи два законопроекта по система се различаватъ: единиятъ се основава на принципа не egeat, принципъ останалъ отъ старо римско врѣме — не отнемай никому това, което му е най-необходимо, а другиятъ — на новия принципъ, па института Homestead — за челяднитѣ имоти. По двѣтѣ системи се свеждатъ къмъ едно — да се не отнема отъ длъжницитѣ поне това, което не отнема днесъ държавата, когато има да взима отъ нѣкого за данѣкъ. Азъ въ IV-то Обикновено Народно Събрание, като внесохъ единъ законопроектъ съ доста работи по съдебната частъ — който се интересува, може да намѣри тѣзи работи въ протоколитѣ на IV-то Обикновено Народно Събрание, па и въ самото наше законодателство, обаче тамъ безъ мотиви — искахъ и настоявахъ много да се рѣши въпросътъ, и какво да се продава отъ недвижимитѣ имоти срѣщу дългъ. Но тогава се намѣри въпросътъ за непълно изученъ и Министъръ-Президентътъ, тогава г. Каравеловъ, обѣща да внесе законопроектъ за покровителство слабитѣ въ слѣдната сесия. (Я. Забуновъ: Сѣ за есенната сесия!) Не помня есенната ли бѣше, пролѣтната ли бѣше, но помня, че стана такова нѣщо. Обѣща, че ще помисли министерството да се защитятъ слабитѣ у насъ и въ това отношение. Доиде фаталниятъ 9 августъ и г. Каравеловъ не можа да си изпълни обѣщанието. По тая нужда трѣбваше да се направи нѣщо въ настѣлилото нормално врѣме и есенесъ се внесе законопроектъ отъ Министра на Правосъдието г. Радевъ, та той, вървамъ, ще под-

крѣпи сега това, което въ друга редакция е внесено отъ г. г. земледѣлцитѣ, именно, още въ тази сесия да се рѣши, щото да се не продава срѣщу дългъ на частни лица поне това отъ недвижимитѣ имотѣ на длъжницитѣ, което не имъ се продава за данѣкъ. Азъ мисля, че държавата трѣбва да не стои по-долу отъ лихваритѣ. Когато държавата, още прѣди 10 години, въ врѣме на покойния Стефанъ Стамболовъ — мисля законътъ е издаденъ въ негово врѣме — намѣри за добръ да прѣдвиди за това въ закона за бирницитѣ, въ който опрѣдѣли кои недвижими имоти да се не продаватъ срѣщу данѣкъ, защо ние да чакаме още и да не наредимъ и то чась по-напрѣдъ — не даже день по-напрѣдъ — кое да се продава срѣщу дългъ на частни лица? Та затуй, г-нъ Забуновъ, азъ не говоряхъ по тая материя. Азъ вървамъ сега, че сте удовлетворени. Въ закона за гражданското съдопроизводство има и друга още празнота, именно дѣто се отмѣни онази наредба да се продаватъ недвижимитѣ имоти и по-долу отъ данѣчната имъ цѣна. Много български граждани пострадаха отъ отмѣнението на тази наредба. Има случаи, дѣто недвижимъ имотъ, който струва 2.000 л., при това голѣмо безпаричие се продаде за 500 л. и по-долу. (Я. Забуновъ: Цѣла къща за живѣне се продаде за 5 л.) И по това трѣбва да се направи нѣщо.

По финансовата частъ азъ тукъ ще бѣда много кратъкъ, само ще кажа слѣдующето. У насъ много ни се говори, даже може да се каже, пѣе ни се отъ идеални хора за прогресивно-подходяния данѣкъ, а отъ нашитѣ пѣкъ млади приятели и демократи — за данѣка върху капитала и труда, но се се говори общо. А пѣкъ азъ мисля, че е врѣме вече да прѣстане да се говори общо. Трѣбва вече всѣки, който говори за нѣщо, да го изучи всестранно; да говори слѣдъ като го е изучилъ и влѣзълъ въ сърцето му. Азъ не видѣхъ въ българската литература, при всичко че много често се срѣщатъ тѣзи фрази „прогресивенъ подоходенъ данѣкъ“ и „данѣкъ върху капитала и труда“, не видѣхъ, казвамъ, нѣщо, което да прилича на пита за въ пещъ. Тия господа, които желаятъ реформи по данѣчната система, милости просимъ, да изучатъ добръ економическото състояние на нашия народъ, да изучатъ нуждитѣ на нашата държава и нека внесатъ законопроекти. Азъ мисля, не само Министърътъ на Финанситѣ, но и всички бивши финансови министри и всички даже други бивши министри, и всѣки отъ насъ, който не е като тѣхъ толкози голѣмъ ревнителъ на реформи, когато тѣ ги прѣдставятъ, ще имъ благодаримъ. Но дайте ни, г-да, това нѣщо обсъдено всестранно, изучено отъ коренъ, а не само непълни думи, или да ни давате зрънца, и ни казвате: туй искаме. Направѣте го! Азъ мисля, че нито единъ отъ нашитѣ финансови министри до днесъ не е билъ въ нежелание, а най-вече г. Гешовъ, да не внесе реформи по данѣчната система; но много пѣти съ бързаного се е направило лошо. Напр., съ отмѣнение закона за емляка и замѣне-

нието му съ закона за сградитѣ се направиха двѣ грѣшки. Тамъ бѣше казано: въ годината, въ която единъ човѣкъ си направи недвижимъ имотъ или сграда, за нея година той данѣкъ не плаща. Това бѣше много справедливо, защото въ първата година аслѣ лошо се живѣе въ нея кѣща, или лошо се работи въ нея сграда, а толкозъ по-лошо се живѣе ако е кѣща кевгирѣ. Вие знаете, че има държави дѣто е запрѣтено, подѣ страхъ на наказание, да се пуцатъ въ скоронаправени кѣщи хора да живѣятъ. Азъ си припомнямъ една наредба въ правилника по тази частъ на Букурещкия общински съвѣтъ, именно докато не се минатъ шестъ мѣсеца откакъ сѣ изкарани червенитѣ работи, тухленитѣ, да се не пуца никой въ кѣщата. А пъкъ ние тласкаме хората да влизатъ въ новопостроени влажни кѣщи, защото бързае да искаме отъ тѣхъ данѣкъ, когато още не сѣ почнали да се ползватъ отъ капитала, отъ който често нѣма да иматъ и доходи. Ето тази грѣшка стана у насъ, дѣто въ закона за сградитѣ е изоставено, може би въ интереса на фиска, това. Но отъ това малко се увеличи доходѣтъ на хазната. Той се увеличи отъ друго нѣщо: като се обърна емлякътъ на данѣкъ върху сградитѣ, прие се прогресивното облагане, като се нареди не да се плаща само пропорционално, сир. не да се плаща сѣ 4‰, а онзи, който има имотъ отъ по-голѣма пѣна, да плаща по-голѣмъ процентъ, 5‰ и т. н. Друга грѣшка се направи въ закона за данѣка отъ занятията и рентитѣ — законъ нареченъ данѣкъ върху занятията, който замѣни закона за патентитѣ. Ако почне сега нѣкой да упражнява единъ занаятъ на 15 декемврий, трѣбва да плати данѣкъ отъ 1 юлий. Така пише въ закона за занятията и за рентитѣ. Значи, да плати за шестъ мѣсеца данѣкъ, а пъкъ само 15 дена ще упражнява занаята. Въ стария законъ за патентитѣ имаше друга наредба: въ онзи мѣсець, въ който почвахте занятieto, за него мѣсець не плащате. По тази частъ, г-да народни прѣдставители, азъ мисля, че ще бѣде добръ да останатъ днешнитѣ данѣци още може би за една, за двѣ, а кой знае да не би и за повече години, защото ние трѣбва да се боимъ отъ бързи реформи въ данѣчната система — тѣ принасятъ нѣкъдѣ революция. Ако тѣхна милость г. г. социалъ-демократитѣ желаятъ да докаратъ революция, защото тѣ стоятъ подѣ червено знаме, позволѣте на мене, който съмъ приятель на мира, да се опасявамъ отъ бързи реформи въ данѣчната система, и прѣобразуването на данѣцитѣ нека върви по пѣтя на еволюцията. Азъ тукъ говоря повече къмъ тѣзи, които зная, че ще направятъ нѣщо, а не къмъ тѣзи, които знаятъ почти само да говорятъ. При всичко това азъ мисля, че сѣ е врѣме да се направи стѣпка и по-нататѣкъ по реформитѣ на нашитѣ данѣци. Ето кое азъ намирамъ, че е необходимо. Това нѣщо е подобно на онуй, което по принципъ одобрихъ и азъ, като подписахъ внесеното прѣдложение на г. Таслакова, но той отива

май много високо съ повишение на процентитѣ. Такива голѣми проценти е вече нѣщо, което трѣбва повече да се обсъди. По стѣпната да възлизаме стѣпало по стѣпало и тогава нищо нѣма да ни прѣчи. Най-сетнѣ ние сме прогресивно-либерали, собствено господата отъ болшинството, отъ които българскиятъ народъ чака, защото повечето отъ нашитѣ опозиционери обичатъ само да говорятъ. И тѣй, въ тия данѣци, въ данѣка върху занятията и рентитѣ и въ данѣка за сградитѣ, трѣбва вече да се направи още една стѣпка напредъ. И азъ мисля, че господата отъ червената маса и болшинството, за да турятъ една отличителна чѣрта между тѣхъ и господата отъ народната партия, съ които ги изкара толкозъ роднина г. Теню Начовъ... (Смѣхъ.) Менѣ ми се струва, че е врѣме да докажатъ господата отъ прогресивно-либералната партия това нѣщо; и българскиятъ народъ, както всички други народи, усѣща това, което е palpable, това, което се пипа, осязаемото. Нека тоя данѣченъ процентъ да го повишатъ повече прогресивно, той ще закачи у насъ по-богатитѣ измежду ни, но тѣ ще бѣдатъ добри да прѣтърпятъ този товаръ. Защото ако вземемъ отъ единъ богатъ единъ левъ, а отъ единъ бѣденъ единъ грошъ, то е сѣ едно. Затова нѣма да споримъ и мисля, че ще се поддържа отъ г. Министра на Финанситѣ и отъ другаритѣ му една реформа по тая частъ, именно да се увеличатъ данѣчните проценти: сега сѣ 4, 5, 6, а могатъ да станатъ повече, напр. 4, 6, 8 — намѣсто 5 да стане 6, намѣсто 6 да стане 8. (Я. Забуновъ: Да стане отъ 10 нагорѣ.) Азъ не желая изведнажъ много, защото гледамъ, че на този свѣтъ всичко по-малко се увеличава, полека върви и сѣ има успѣхъ. (Я. Забуновъ: Защото закача вашитѣ интереси.) Не закача нашитѣ интереси.

Туй по казанитѣ два данѣчни закона, които азъ мисля, аслѣ почиватъ на принципа, върху който толкозъ се намира и отъ нашитѣ млади другари — облагането доходитѣ и капитала. Въпроснитѣ данѣци именно на туй почиватъ. Разбира се, малко на по-друго стѣпало стоятъ господата отъ най-крайната лѣвица.

Въ поземелния налогъ, менѣ ми се струва, че лани не се направи никаква грѣшка, както нѣкои, повече отъ слѣпо партизанство, нападнаха коалиционното министерство, което въ болшинството си по своя съставъ и днесъ е прѣдъ васъ. (Я. Забуновъ: Че го увеличи ли!) Не е го увеличило. (Я. Забуновъ: Този данѣкъ сега е много по-голѣмъ.) Азъ узнахъ слѣдующето: че на села... (Глъчка.)... Моля ви се! Азъ отидохъ въ нѣколко села въ нашата околия и отъ това, което узнахъ, разбрахъ, че данѣкътъ имъ е останалъ почти сѣщиятъ, защото сѣ разширили числото на декаритѣ на обработваната земя. Това е фактъ. Та ако е увеличенъ окладѣтъ въ общата си сума, той въ подробноститѣ остава почти сѣщиятъ, само че има голѣма несправедливостъ при облагането и лице-приятие на мнозина е направено. Но вървамъ, че Ми-

нистерството на Финансите ще поправи грѣшките, защото то е задължено за това от самия закон за поземелния налог. Тия грѣшки могат да се поправят. Ама ще кажете, че е тежък данъкът. Свободните професии въ Варненското окръжие, казаха ни, платили една година срѣдно по 13 л. на човѣкъ. Това трѣбва да е печатна грѣшка, защото и ние живѣемъ въ това общество и, когато знаемъ, че най-проститѣ прошенопописици плащатъ 20 л., какъ тогава може да е вѣрно горното? Нѣкои адвокати плащатъ и по 200 л. Азъ не отричамъ, че земледѣлцитѣ сж обложени тежко, но този товаръ трѣбва да се раздѣли, както е раздѣленъ по своето естество, защото той не е само налогъ, но е и наемнина (нивнина, хюджеретъ). Нѣкои земледѣлци напразно ще проповѣдватъ, както г. Калчовъ, че нашата конституция въ чл. 67, като прогласява правата на собствеността за неприкосновени и държавните, мирйскитѣ земи сж станали вече у насъ пълна собственост (мюлкъ). Нека ме простятъ всички тия господа, учени и прости, които поддържатъ тази теза. Този членъ отъ конституцията не е нищо друго, както знайтъ повечето отъ васъ, освѣтъ единъ прѣводъ отъ френския граждански законъ. Той гарантира това, което имате, а не това което мислите, че е ваше. Земята не е на земледѣлцитѣ още. Тѣ иматъ право да я обработватъ и за това, дѣто я обработватъ, тѣ плащатъ десетъкъ, а сега плащатъ това, което наричаме поземеленъ налогъ. Пълниятъ собственикъ на обработваната у насъ земля е още държавата. Азъ не казвамъ, че не трѣбва да се намали данъчниятъ товаръ на земледѣлцитѣ, но още не е дошълъ тоя моментъ, защото, сега ако ви дадатъ въ единия джебъ едно, както именно стана въ врѣмето на народната партия, ще ви взематъ отъ другия джебъ двѣ — чрѣзъ косвенитѣ данъци. (Единъ отъ лѣвия центъръ: Отдѣ черпите свѣдѣния, че поземелниятъ налогъ миналата година е билъ увеличенъ?) Вие не слушате, вие не внимавате! Азъ не казахъ, че е увеличенъ, а казахъ, че сж плащали пакъ едно на друго, напр., по 50 ст. на единъ декаръ. Криво да стоимъ, право да говоримъ! Ще повтори, нека не бѣда неразбранъ. Азъ не съмъ противъ да се смене отъ тежкия товаръ на земледѣлцитѣ, но да се смене днесъ колкото е сега възможно и повече тогазъ, когато е по-възможно. Тѣй съ бързана не може да се сменя. (Я. Забуновъ: Може да се увеличи.) Не казвамъ да се увеличи. При това, като поземелниятъ налогъ, колкото и правилно да се разхвърля, той сѣ пакъ напълно правилно не може да се разхвърля; затуй е желателно, щото извѣстенъ процентъ отъ поземелния налогъ да отдѣля държавата за въ полза на изпадналитѣ, на обанкрутенитѣ наши общини; поне единъ малъкъ процентъ отъ поземелния налогъ нека отдѣля държавата за въ полза на общинскитѣ бюджети. Туй ще бѣде справедливо нѣщо, основателно нѣщо. Основателно, защото като се не разхвърля много

правилно единъ налогъ, по причини често отъ невъзможностъ, и като пъкъ е справедливо да се помогне на тѣзи, които сж отслабнали, добрѣ е да се отдѣля малко отъ поземелния налогъ за въ полза на общинскитѣ бюджети, защото много е тежъкъ днесъ товарътъ на земледѣлцитѣ. Той е тежъкъ, обаче, не толкова отъ държавнитѣ данъци — и туй трѣбва по-добрѣ да се изучи отъ господата отъ земледѣлческата група — а отъ врѣхнинитѣ. А да се намалятъ общинскитѣ врѣхнини, мисли, че има възможностъ. Азъ съ много селяни съмъ говорилъ и съмъ чулъ, че тѣ се оплакватъ повече отъ врѣхнинитѣ. (Единъ отъ лѣвия центъръ: Може да сте прави, но трѣбва да знаете какъ е разхвърленъ данъкътъ!) Моля ви се, вие ще кажете за тамъ, дѣто вие знаете, а азъ ще кажа за това, което азъ зная. Нека по-прѣди още кажа, че не искамъ да се отдѣлятъ отъ поземелния налогъ 25%, колкото бѣше се отдѣляло едно врѣме при г. Каравелова отъ данъка иджаръ, отъ наемната цѣна на имотитѣ, но да се отдѣли нѣкакъвъ процентъ и то такъвъ, какъвто се намѣри за възможно, като станатъ добри изчисления, разбира се, отъ Финансовото Министерство, отъ хора компетентни, защото желателно е по финансовитѣ мѣроприятия да не мислимъ, че ние можемъ да направимъ нѣщо по-добро безъ да се обмисли то отъ Финансовото Министерство. Даже има държави, въ които народното прѣдставителство самъ си е вързало рѣцѣтъ, както напоследъкъ въ Франция, да не внасятъ народни прѣдставители прѣдложения отъ законодателенъ характеръ, защото често може да ставатъ грѣшки. Но азъ се отдалечихъ. Искамъ да кажа, че врѣхнинитѣ трѣбва да се намалятъ. Въ врѣмето на кабинета на г. Драгана Цанковъ направи се едно нѣщо противъ българскитѣ закони, но то бѣше нѣщо, което много радва българскитѣ селски жители. То бѣше слѣдующето. Съ единъ докладъ до Държавния глава, Министерътъ на Вжтрѣшнитѣ Работи тогава, почтениятъ нашъ най-старъ другаръ тукъ, г. Драганъ Цанковъ, разтури общинитѣ. Азъ не казвамъ да се разтурятъ и сега, но много работи отъ дѣлата, които се вършатъ днесъ въ общинскитѣ канцеларии, може да се възложатъ на селскитѣ учители или на пълно грамотнии кметски намѣстникъ въ дадено село, като напр. книгитѣ за ражданията и умираиията и пр.; по този начинъ ще се намали разходътъ на селскитѣ общини и би могли да се намалятъ врѣхнинитѣ поне отчасти. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Кажете нѣщо по беглика!) Азъ по беглика нѣма да кажа сега нищо, защото по този въпросъ не съмъ освѣтленъ достатъчно, но ще кажа по другъ единъ данъкъ и добрѣ че ми наумихте. Ето по кой данъкъ искамъ да кажа. Оттукъ нѣкои се обадиха, че трѣбва да бързамъ. Азъ съжалявамъ за това, защото азъ повече искамъ да бързамъ. — То е данъкътъ за пѣтната тегоба. У насъ този данъкъ тежи много несправедливо върху данъкоплатцитѣ. То е единъ данъкъ отъ най-примитивна

форма и отъ най-осъдената система. Има въ Министерството на Обществения Сгради по този данъкъ единъ законопроектъ. Азъ мисля, че той се поддържа и отъ днешния г. Министъръ на Обществения Сгради, именно, да се разхвърли пътната по-справедливо, да се не държи тоя данъкъ само на системата „на глава“ и още повече само на мъжкия полъ, ами отчасти като се гледа и другия данъченъ товаръ — и имотното състояние — на данъкоплатците. На всѣки случай докато се не отмѣни този данъкъ, менѣ ми се струва, че справедливостта изисква, колкото и да съмъ отъ мнозина наричанъ феменистъ, но дълженъ съмъ, прѣди да изтъкна единъ денъ отъ тази трибуна пакъ нѣщо въ полза на женитѣ, да кажа, че трѣбва да обложимъ и нѣкоя категория отъ тѣхъ съ данъкъ. Несправедливо е, напр., онѣзи жени, които сѫ богати и вършатъ самостоятелно занятие, като плащатъ на държавата данъкъ върху занятията, да не плащатъ пътна повинност. Чиновничкитѣ, лѣкаркитѣ, да не плащатъ пътна повинност, учителкитѣ, акушеркитѣ, просбопискитѣ, утрѣ и адвокаткитѣ, търговкитѣ и пр., и тѣ трѣбва да се облагатъ съ пътна повинност. Това е справедливо.

Това искахъ да кажа по финансовата частъ.

Азъ минавамъ, г-да народни прѣдставители, къмъ военната частъ. Желателно е тамъ да се направи по-скоро нѣщо. Срокътъ на военната служба у насъ е, безспорно, дълъгъ. Туй се доказва и отъ наши компетентни хора. Желателно е, щото срокътъ на военната служба да не бѣде по-голямъ отъ 15 мѣсеца въ пѣхотата, както е вече на дѣло, а при другитѣ родове оръжия да не е по-голямъ отъ 18 мѣсеца. Но ще кажете, че не стига напълно тоя срокъ, защото трѣбва добръ да се обучи войникътъ. Да, но може да му се помогне, особено съ помощта на г. Министра на Просвѣщението. Трѣбва у насъ да се въведе задължителната военна гимнастика, като се започне даже отъ четвърто отдѣление и се кара въ всички класове; да бѣде задължителна военната гимнастика даже и въ недѣлнитѣ училища. Съ това нашитѣ дѣца — наспорилъ ни ги е Господъ, ние не сме като французитѣ да имаме малко дѣца (Смѣхъ.) — въ по-малко врѣме ще могатъ добръ да спечелятъ това, което ще бѣде нужно другадѣ за тѣхъ. Защото, г-да народни прѣдставители, не е малъкъ онзи трудъ, който се хаби въ казармитѣ; за жалъ, тоя трудъ е необходимъ тамъ, но трудътъ нека се хаби само въ своя нуженъ размѣръ. И това може да се постигне, ако се спомогне, както казахъ, чрѣзъ задължителната военна гимнастика въ редовнитѣ училища, както и въ недѣлнитѣ училища — да се образуватъ единъ видъ гимнастически дружества у насъ, както бѣха онѣзи въ бившата Източна-Румелия. На всѣки случай военната гимнастика да стане задължителна. Съ това ще се угоди малко и на крайната лѣвица, която мисли, че България може да се бие заанапрѣдъ съ Сърбия, и — не дай Боже да потрѣбва да се бие — съ опълченцитѣ,

които повече бѣгаха, но които може да не сѫ толкова виновати, може би да е виновато повече Военното Министерство. (П. Каравеловъ: Г-нъ Мирски, федерацията какъ ще остане?) Г-нъ Министърътъ на Войната, не миналата есенъ, а миналата пролѣтъ даже още — ето година мина — обща на българския народъ едно нѣщо, което е много похвално, едно нѣщо, което като се прѣмахне, ще се прѣмахне у насъ едно петно. Азъ казвамъ смѣло едно петно, защото знаемъ историята на денщицитѣ, които още князъ Кантакузинъ доказва, че ги не обича, като ги замѣни съ вѣстовитѣ. Като изучаваме историята на денщицитѣ и видимъ, че сѫ отъ врѣмето на срѣднитѣ вѣкове, когато не бѣха се пролѣли толкова рѣки кръви за тия политически права, които днесъ имаме, за равенството прѣдъ законитѣ, което ние днесъ имаме, ще видимъ, че сѫ далечъ вече онѣзи врѣмена, когато всѣки чиновникъ отъ българската класа можеше да има единъ или повече служаци отъ долнитѣ класи, които да му шѣтатъ. Въ едно Събрание г. Военниятъ Министъръ обща едно нѣщо, за което и покойниятъ милъ нашъ другаръ Иванъ Вѣлиновъ говори: да замѣнимъ вѣстовитѣ съ перемѣнни ординарци. Тѣзи думи сѫ взети отъ устата на г. Военния Министъръ или отъ това, което е говорилъ отъ тази трибуна покойниятъ Иванъ Вѣлиновъ. Защо, наистина, това унижение на български синове всѣка година около 2.000 на брой! Азъ не си давамъ дѣтето въ войската да отиде да чисти обувката на единъ даже мой приятель; азъ не си давамъ сина да отиде да мие паницитѣ и да пере пелинитѣ на дѣцата на единъ, може би, най-добъръ мой приятель! (Гласове: Вѣрно!) То е унижение за човѣка, не само за българина! Азъ моля г. министра и изказвамъ, мисля, желание общо, по-скоро да се погрѣбе този институтъ, по-скоро да имаме ординарци — войници при г. г. офицеритѣ, които иматъ моята почитъ и уважение, тѣзи войници само по единъ денъ да прѣсѣдядватъ въ квартирата на офицера и колкото е възможно да не се употрѣбаватъ за друга работа, освѣтъ за служебни работи. Не може отначало да се прѣмахне този институтъ отведнажъ, но ще бѣде само полка-лека. Ако се нареди, войникътъ да отива при офицера само за единъ денъ, онай негова госпожа, която не е съ по-малко демократически мозъкъ, но съ нѣщо, може би, повече отъ мъжа си, нѣма да мисли, че войникътъ ѝ е робъ и нѣма да се унижава въ войника личността на човѣка.

По военната частъ азъ друго не искамъ сега да говоря, само защото, може би, още не е подписанъ въ окончателна редакция бюджетътъ; ще изявя желание, да се направи на г. г. штабъ-офицеритѣ нѣкакво намаление въ заплатата. Това нѣма да даде богъ-знае какви економии, но то ще бѣде справедливо, понеже ще се направи заплатата колкогодѣ съразмѣрна по отношение на гражданскитѣ длѣжностни лица отъ сѣщата степенъ, на висшитѣ чиновници по гражданското вѣдомство. Стига, г-да на-

родни прѣдставители, да даваме поводъ да мислятъ нѣкои си, че у насъ имало вече една класа, която била прѣдначена да бѣде ядка на болѣрицината; стига у насъ да се вѣрва, особено отъ младежъта, че у насъ се стремятъ поне въ виспитѣ кръгове да се даде на офицерското тѣло супремация, или, по-опрѣдѣлено да се каже, военщината да наддѣлявала надъ гражданщината — това било класа хора, които трѣбвало да иматъ повече право, защото не само имали правото на страната си, но и силата! Менѣ ми се струва, че туй е оскръбление за българския-офицеръ да казваме, че той не иска равенство прѣдъ законитѣ. И азъ като изтъкнахъ мисълта за намаление поне отчасти заплатата на шабѣ-офицеритѣ, азъ повече се въодушевявамъ отъ тоя основенъ принципъ — за равенството прѣдъ законитѣ и за справедливостъта. Ние можемъ да направимъ друго нѣщо по военната частъ, което нѣма да бѣде безъ значение у насъ въ економическо отношение. Азъ си припомнямъ чиновникитѣ отъ турско врѣме — живѣлъ съмъ като учителъ въ Тулча въ турско врѣме, — всичкитѣ чиновници до единъ бѣха облѣчени въ домашни шаечни дрехи, като почнешъ отъ губернатора и свършишъ съ стражара. Не помня дали и Митхадъ Паша, генералъ-губернаторътъ, не носѣше такива шаечни дрехи. (Г. Кирковъ: Вие какво носите?) Обърнете внимание на това нѣщо, което сега ще кажа. И най-напрѣдъ, менѣ ми се струва, вие трѣбва да обърнете внимание на него! Менѣ ми се струва, че това луксозно, разкошно облѣкло не е желателно за нашата войска, нито даже за генералитѣ; и тѣ въ служебнитѣ си часове могатъ да бѣдатъ облѣчени по-простичко. Нали сж и тѣ наши братя, нали казватъ, че не сме по-голѣми отъ васъ, че еднаква кръвъ тече въ нашитѣ жили и пр! Може да се направи, щото повече български платове да се харчатъ по военната частъ, дѣто толкова милиони се харчатъ за облѣкло. Може да се направи това нѣщо! Ние правимъ, обаче, нѣкой пѣтъ закони, които на втория денъ отъ гласуването имъ ги забравяме. Азъ съмъ убѣденъ, че още като е гласуванъ отъ онова Народно Събрание законътъ, който гласи, щото народнитѣ прѣдставители, когато сж при изпълнение служебнитѣ си обязанности, т. е. на засѣдание, да бѣдатъ облѣчени съ дрехи, излѣзли отъ българска рѣка, отъ български работници, мисля, че още на втория денъ, подиръ като сж гласували този законъ, да сж го забравили! Стига, г-да, да правимъ закони, които на утрѣшния денъ да забравяме! Ако тоя законъ, почитаемиятъ Министъръ мисли, че не може да се прилага или че е глупавъ, или пѣкъ че е неизпълнимъ, нека внесе едно прѣдложение да се отмѣни. Ние трѣбва да даваме примѣръ на младежъта у насъ, всѣки законъ трѣбва да се изпълнява, докато той е въ сила. (Я. Забуновъ: Знаете ли, че отвѣтъ не внася вълната?) Азъ вѣрвамъ, че и г. Кирковъ не е съ български дрехи тукъ, но на г. г. социалъ-демократитѣ може да се прощава, защото тѣ сж повече

космополити. (Г. Кирковъ: И Вие носите европейски дрехи!) Български сж. (Д. Петковъ: Назначете експерти да видятъ дали сж български. — Гласове: Часътъ е 8!)

Г-да народни прѣдставители! Азъ свършвамъ. Къмъ г. Министра на Народното Просвѣщение ще се обърна съ молба, щото да побърза да поиска въвеждането у насъ повече низши технически училища. Нѣкои си мислятъ, че туй е палиатива, че тази е малка работа. Тази работа, впрочемъ, мисля, че той ще я направи наедно съ Министра на Търговията и Земледѣлието. Нѣкой може да каже, че то е вѣтъръ, че това е малка работа, какво ще ни помогне? Ще ни помогне. Вземѣте едно малко нѣщо, г-да прѣдставители — азъ отъ малкитѣ нѣща почнахъ и съ тѣхъ ще довърша, такава ми е натурата, защото мисля, че отъ малко става голѣмо — вземѣте, напр., бастунитѣ. Идѣте въ българския търговски музей, купѣте си за 1 л. единъ хубавъ бастунъ и му се радвайте; той е излѣзълъ отъ българска рѣка. Като го е направилъ българинъ, той ще си купи 5 хлѣба съ тия пари, а до вчера ние купувахме и днесъ още мнозина купуваме и бастони отъ задграница. Нема и такива дребни работи да не можемъ да си правимъ достатъчно количество тукъ? Нѣкой умре и вѣнци отвѣтъ му се донасятъ и ги купуваме доста скъпо. Нѣкои селяни носятъ разни цвѣтя — тѣ отвѣтъ се донасятъ. Азъ мисля, че трѣбва да се погледне по-сериозно на техническитѣ низши училища и по-скоро да ги въведемъ.

Колкото се отнася до реформитѣ по просвѣщението, азъ сподѣлямъ почти напълно онѣзи възгледи, които се намиратъ въ законопроекта, внесенъ въ миналата сесия на разтурената Камара отъ г. П. Каравеловъ, тогавашниятъ управляющъ Министерството на Просвѣщението, и вѣрвамъ, че и днешниятъ Министъръ на Народното Просвѣщение ще го внесе, защото казаниятъ законопроектъ не е дѣло само на г. Каравелова, но и на всички ония, които прѣди него и слѣдъ него сж мислили върху тази работа.

Къмъ г. Министра на Обществениѣ Сгради друга молба нѣмамъ, освѣтъ онази, която пѣтемъ наумихъ по закона за пѣтната повинность, но азъ тогава казахъ нѣща, които се отнасятъ повече до Финансовото Министерство, именно за облагане съ пѣтна повинность и онѣзи жени, които упражняватъ самостоятелно занятие и плащатъ за него данѣкъ върху занятията.

Къмъ г. Министра на Земледѣлието и Търговията имамъ честъ само нѣколко думи да кажа сега. Това министерство ми се струва, че е онова, което бѣше наречено прѣди години министерство на командировкитѣ и прѣпусканията. Азъ нѣмамъ такова мнѣние за туй министерство, защото, доколкото изучихъ дѣлото му, гледамъ, че то се е доста окопитило — може би благодарение на това, че бѣше много чесано, когато бѣше отчасти дѣйствително министерство на командировкитѣ — то

днесъ принася доста полза на страната. И то не само че ни се налага отъ нашия основенъ законъ, но то е необходимо. Ние сме земеделска страна и като искаме да се развива и търговията у насъ, дѣто живѣемъ на добъръ търговски центъръ, трѣбва да поддържаеме това министерство — собствено, то да поддържа насъ. Това министерство, помоему, ведно съ Министерството на Правосъдието трѣбва да се занимае съ въпроса за отмиѣнение на една наредба въ нашия търговски законъ, която се отмиѣни още прѣди да дойде срокътъ за турянето тоя законъ въ дѣйствиѣ. То бѣше много печално явление въ българското законодателство, и то показва, че е необходимо, при всѣко министерство, да се учрѣди едно свѣщително тѣло, което да изучава добръ законопроектитѣ прѣди да се внасятъ въ Камарата, даже освѣнъ това да има и общо свѣщително събрание отъ тия при всичкитѣ министерства. Въ чл. 163 на търговския законъ, който говори за гаранциитѣ на членоветѣ въ управителния свѣтъ на акционерни дружества, имаше прѣкрасна наредба, само че бѣше ти добра всецѣло за Германия или Маджарско, отдѣто е взета, но не и у насъ; защото тя прѣдвиждаше гаранция въ движими имоти, не се допуца гаранция въ недвижими имоти — а у насъ, въ България, това е нужно. Но какво направиха още онѣзи законодатели, които го създадоха? Едни казватъ, че то било съ задна цѣль, за да ускорятъ онзи моментъ, за който вчера ни се прорѣче, че скоро щѣлъ да настѣпи — настѣпването на едрото производство или капитализма, взеха че направиха единъ ударъ на дребното производство или на дребнитѣ промишленици — занаятчий и земеделци. Въ наредбата на закона по тая частъ и въ старитѣ наредби по тази частъ, гаранцията бѣше много по-малка, тя зависѣше отъ процента на капитала. А вие знаете, че сдружаванията — асоциациитѣ се почватъ нѣкой пѣтъ отъ много малки суми. Вие знаете историята, напр., на рожденскитѣ пионери, та нѣма нужда да ви я разправямъ. При всичко това, ако искате у насъ да направимъ сдружаване по силата на измѣнения търговски законъ, трѣбва още въ началото да намѣрите трима души да дадатъ гаранция 9.000 л. Това е минималната гаранция: трима най-малко членове на управителния свѣтъ по 3.000 л. И поне да се допуцаше гаранция въ недвижими имоти, поне да бѣха турили да се даватъ за гаранция и недвижими имоти, се щѣха да се намѣрятъ кандидати за членове на управителния свѣтъ на такива дружества, каквито щѣха да се създадатъ досега нѣколко повече, когато, напротивъ, нѣкои напрѣднали сдружавания пропаднаха. Впрочемъ, нѣкои пропаднаха и по онази причина, която основателно наведе г. Благоевъ, именно дѣто хората у насъ сж още недовѣрчиви, дѣто ние не сме общжителни, дѣто у насъ въ училищата се дава още само образование, а не възпитание, а пѣкъ, за жалостъ, въ кѣщи много малко се прави за това. Туй азъ бихъ молилъ да се поправи въ съгласие

съ г. Министра на Правосъдието и г. Министра на Търговията и Земледѣлието. (Нѣкои прѣдставители: Часътъ е осемъ!) Ей сега свѣршвамъ.

Азъ мисля, че трѣбва да се издаде специаленъ законъ за кооперативнитѣ сдружавания. Има такъвъ законъ въ Белгия и други страни и това е належаща необходимостъ и у насъ, защото трѣбва да улеснимъ кооперативното производство, сжко потребителнитѣ кооперативни дружества и заемоспестовнитѣ сдружавания. Вие знаете какви голѣми капитали сж натрупани, благодарение на такива взаимно-спомогателни дружества, въ Англия, Франция, Италия и други държави. Вие знаете успѣха на дружествата „популярни банки“ въ Италия; вие знаете Шулице-Делигови и Райайзеловитѣ дружества въ Германия; сдружаванията за производство въ Франция и др. и потребителнитѣ, особено въ Англия. При това, желателно е да се насърчаватъ и взаимно-благодѣтелнитѣ (мючуалистскитѣ) дружества; последнитѣ, както знаете, особено въ Франция напоследнѣ се доста почитатъ; когато въ нѣкои такива сдружавания се правятъ събрания тържествени, често отива и самииятъ президентъ на републиката, за да насърчи дѣлото имъ.

По Министерството на Търговията и Земледѣлието азъ имамъ още само това да помоля: да се усвои отъ г. Министра на Търговията и Земледѣлието онази мисль, която изтъкна неговиятъ прѣдшественникъ, който заяви отъ министерския столъ есенесъ, че ще внесе законопроектъ за покровителствуване наемнитѣ работници, а особено женитѣ и малолѣтнитѣ. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Браво!) За това нѣщо азъ съмъ се интересуваъ достатъчно, изучилъ съмъ тоя въпросъ какъ стои въ нѣкои други демократически държави, даже и въ една деспотическа — ако можемъ така да нарѣчемъ режима на нашата Освободителка — и виждамъ, че дори въ Русия има много хуманни наредби. Азъ по тази частъ има да помоля г. Министра на Търговията и Земледѣлието да види какво и азъ по тая частъ съмъ изработилъ, и като суровъ материалъ, и като законопроектъ, въ най-близката книжка на „Юридически Прѣгледъ“. При това, дълженъ съмъ да констатирамъ и много се зарадвахъ, като видѣхъ, че господата отъ най-крайната лѣвица почнаха да работятъ; чухъ, че сж изработили и тѣ законопроектъ за покровителствуването наемнитѣ работници, и особено женитѣ и малолѣтнитѣ. Но нека ни простятъ тѣхна милостъ; нека не мислятъ, че туй е дѣло само на социалъ-демократитѣ — туй е дѣло на всички хора, които желаятъ свобода и правда. (Г. Кирковъ: Вие го гласувайте; ние вѣваме нищо противъ!)

Г-нъ Министерътъ на Търговията и Земледѣлието, разбира се, ще помисли малко да улесни земледѣлцитѣ и по горската частъ.

А колкото се отнася до г. Министра на Изповѣданията, нека ми позволи, при всичко че съмъ вече 50-годишенъ човѣкъ, да кажа, че съмъ съгласенъ и азъ за едно нѣщо, което се иска отъ край-

ната лъвица. Азъ още като бѣхъ младъ усвоихъ тая мисль и въ живота си отъ нея не отстъпихъ, именно, че църквата трѣбва да се отдѣли отъ държавата. Но то е една голѣма работа и по нея азъ не мога да говоря сега надълго. Само това ще кажа на г. Министра на Изповѣданията — може да е рано за тая работа, но то е за интереситѣ на българския народъ — че трѣбва единъ день да не излизатъ отъ държавната казна нито 5 стотинки за църковни нужди. Азъ съмъ източноправославенъ и, ако е нужно и властичина да давамъ, ще давамъ, но защо да дава и онзи, който не е отъ моята религия? Ние виждаме въ Сѣверна-Америка, че религията не отпада, при всичко че нѣма хранило тамъ за църквата отъ държавата. (Д. Манчовъ: Ама не забравяйте думитѣ на г. Калчова!)

Г-нъ Министърътъ на Изповѣданията, обаче, трѣбва да направи едно нѣщо, което е належаще, за да се не казва, че у насъ нѣма защита за свободата на съвѣстѣта; пъкъ това се налага намъ въ длъжностъ, защото конституцията е освѣтила този великъ принципъ и сме се клели да работимъ съгласно съ наредбитѣ на основния ни законъ. Нашата конституция казва каква клетва даваме ние като народни прѣдставители; тамъ не се говори нито за светото евангелие, нито за честния кръстъ — това е работа на насъ, християнитѣ — а се говори само за Бога. При всичко това, ние имаме закони, прокарани въ Народното Сѣбрание, които говорятъ за честния кръстъ и за евангелието. Но азъ не искамъ да говоря тука за честния кръстъ и за евангелието, а за друго нѣщо. Дойде у насъ да се засели единъ господинъ, който е най-почтенъ отъ всички въ селото или града, дѣто се е заселилъ, защото човѣкътъ чувствува и живѣе не само за себе си, но работи и за други; той пожелае да се ожени, но нѣма кждѣ да отиде да се вѣнчее. Дѣ да отиде да се ожени, като нѣма у насъ свещенослужителъ отъ неговата религия? Затуй желателно е, ако не се направи това, което го има у другитѣ държави, именно да се въведе гражданскиятъ бракъ, а на първо врѣме факултативно, да отиде единъ да се вѣнчее ако иска при попъ, ако иска при ходжа, при равинъ, ако иска при надлежния граждански чиновникъ. Азъ не говоря за задължителния граждански бракъ, който го има другагдѣ, даже и въ Ромъния, която не стои по-горѣ въ културно раз-

витие отъ насъ. Срамно е даже за българската държава, дѣто нѣма у насъ институтътъ на гражданския бракъ поне въ факултативна форма. Но азъ прѣдлагамъ по-помалко да се въведе, желая г. Министърътъ на Изповѣданията да внесе единъ законопроектъ, съ който да се нареди, дѣ да встъпватъ въ бракъ онѣзи честни и почтени хора, които искатъ да се бракосъчетаятъ, а не принадлежатъ нито къмъ една отъ сѣществующитѣ въ страната религии. (Смѣхъ.) Кждѣ да се вѣнчаватъ такива хора? Укажете имъ! Нали сме и ние страна, дѣто е прокламирана свободата на съвѣстѣта? Разбира се, родствата трѣбва да се съблюдаютъ, по правилата на източно-православната църква. Най-сетнѣ, азъ нѣмамъ какво повече да искамъ, освѣнъ да помоля сѣщия г. министъръ, но само въ другото му качество, като министъръ на Външнитѣ работи. Впрочемъ, като министъръ на Изповѣданията — азъ трѣбваше по-прѣди да го помоля — да внесе или приготви поне за идущата сесия единъ законъ за неприсѣтственитѣ дни и недѣлната почивка, въ съгласие съ г. Министра на Търговията и Земледѣлието, защото днешниятъ законъ е безобразенъ — извинѣте ме, че употребихъ тая дума; не обичамъ да употребявамъ тази дума, но тукъ позволихъ си да я употребя. Нито въ Русия не се наказватъ тѣзи, които работятъ, а ние трѣбва ли да бждемъ по-голѣми християни отъ руситѣ?

А молбата ми къмъ г. Министра на Външнитѣ Работи е тая. Тѣй като ние трѣбва да бждемъ приятели на мира чрѣзъ правото и тѣй като въ другитѣ държави се внесоха въ законодателнитѣ имъ тѣла конвенцитѣ, които се сключиха въ Хага, то да се внесатъ тия конвенции на одобрение и въ нашегo Народно Сѣбрание. Тая работа не е толкова утопична и азъ мисля, че рано или късно ще възтържествува мирътъ. (Ржкоплѣскане и тропане отъ дѣсницата.)

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: Въ слѣдующето засѣдание, което, споредъ вжтрѣшния правилникъ, трѣбва да стане утрѣ, ще се продължи сѣщиятъ дневенъ редъ.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. и 10 м. вечерьта.)

Прѣдседателъ: Д. Цанковъ.

Подпрѣдседатели: { Д. К. Поповъ.
А. Франгя.

Секретаръ: И. Еневъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гължбовъ.